

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Πολυτεχνική Σχολή

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

‘Ευρωπαϊκές Σπουδές στην Περιφερειακή Ανάπτυξη’

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Έξυπνη Εξειδίκευση και Αγροδιατροφικό Σύμπλεγμα στην Περιφέρεια
Θεσσαλίας: Παραγωγή του Ιπποφαούς**

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια

Παλαβάκη Αλεξάνδρα

Επιβλέπων Καθηγητής

Επικ. Καθηγητής Δημήτριος Καλλιώρας

Συμβουλευτική Επιτροπή

Καθηγήτρια Μαρί-Νοέλ Ντυκέν

Καθηγήτρια Όλγα Χριστοπούλου

Βόλος, Σεπτέμβριος 2017

Δήλωση

Βεβαιώνω ότι η παρούσα εργασία είναι δική μου, δεν έχει συγγραφεί από άλλο πρόσωπο με ή χωρίς αμοιβή, δεν έχει αντιγραφεί από δημοσιευμένη ή αδημοσίευτη εργασία άλλου και δεν έχει προηγουμένως υποβληθεί για βαθμολόγηση στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας ή αλλού. Βεβαιώνω ότι είμαι εν γνώσει των κανόνων περί λογοκλοπής του ΤΜΧΙΠΠΑ και ότι στο πλαίσιο αυτού έχουν τηρηθεί όλοι οι κανόνες κατά την ακαδημαϊκή δεοντολογία, σχετικά με αναφορές, βιβλιογραφία κ.λπ., τόσο από έντυπες όσο και από ηλεκτρονικές πηγές. Σε περίπτωση λογοκλοπής αποδέχομαι όλες ανεξαιρέτως τις ποινές που προβλέπουν οι εκάστοτε Κανονισμοί του ΠΘ ή και ΤΜΧΙΠΠΑ.

Ημερομηνία:

Όνοματεπώνυμο: Αλεξάνδρα Παλαβάκη

Υπογραφή:

**Στα παιδιά μου
Μαρία και Δανάη**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στην ανάλυση της Έξυπνης Εξειδίκευσης, μια στρατηγική προσέγγιση οικονομικής ανάπτυξης, βασισμένη στη στοχευμένη υποστήριξη της Έρευνας και της Καινοτομίας. Γενικότερα, η Έξυπνη Εξειδίκευση περιλαμβάνει μια διαδικασία ανάπτυξης ενός οράματος, την ανάδειξη του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, τον καθορισμό των στρατηγικών προτεραιοτήτων και την αξιοποίηση των έξυπνων πολιτικών για τη μεγιστοποίηση του δυναμικού ανάπτυξης κάθε Περιφέρειας με βάση τη γνώση, ώστε να αναδειχθούν οι ευκαιρίες της αγοράς στις νέες αλυσίδες αξίας. Στόχος της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης είναι να καταστεί η καινοτομία προτεραιότητα για όλες τις Περιφέρειες, να επικεντρωθούν οι επενδύσεις σε συγκεκριμένους τομείς και να αναπτυχθούν συνέργειες, να γίνουν οι Περιφέρειες πιο ανταγωνιστικές στις διεθνείς αγορές, να συσσωρευτεί μια κρίσιμη μάζα πόρων και να προωθηθεί η μεταφορά γνώσης και η τεχνολογική διαφοροποίηση. Στην Περιφέρεια Θεσσαλίας η Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης εστιάζει πρωτίστως στο αγροδιατροφικό σύμπλεγμα. Η καλλιέργεια του ιπποφαούς αναδεικνύεται ως μια δυναμική καλλιέργεια, η οποία αν επεκταθεί σε μεγάλη κλίμακα θα τονώσει την τοπική οικονομία της περιοχής, αυξάνοντας το εισόδημα των παραγωγών ή επενδυτών και συντελώντας στη δημιουργία νέων επιχειρήσεων.

Λέξεις-κλειδιά:

Περιφερειακή πολιτική, προγραμματικές περίοδοι, Ευρώπη 2020, έξυπνη εξειδίκευση, Περιφέρεια Θεσσαλίας, αγροδιατροφικό σύμπλεγμα, ιπποφαές

ABSTRACT

This paper focuses on the analysis of Smart Specialization, a strategic approach to economic development, based on targeted support from Research and Innovation. Generally, Smart Specialization includes a process of developing a vision, highlighting the competitive advantage, defining strategic priorities and exploiting policies to maximize the growth potential of each region, in order to showcase market opportunities in new chains of value. The objective of the Smart Specialization Strategy is to make innovation a priority for all regions, to concentrate investments on specific sectors and to develop synergies, to make the regions more competitive in international markets, to accumulate a critical mass of resources and to promote knowledge and technological diversification. In the Region of Thessaly, the Strategy of Smart Specialization focuses primarily on the agro-food complex. The cultivation of the hippophae is emerging as a dynamic cultivation which, if expanded on a large scale, will stimulate the local economy of the region by increasing the income of producers or investors and helping to create new businesses.

Key-words:

regional policy, programming periods, Europe 2020, smart specialization, agro-food complex, hippophae.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	8
Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή	10
Κεφάλαιο 2: Η Περιφερειακή Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Αρχές και Ιστορική Εξέλιξη	12
2.1. Η προβληματική και οι στόχοι της Περιφερειακής Πολιτικής	12
2.2. Έννοιες και ορισμοί της Περιφερειακής Πολιτικής	14
2.3. Έννοιες και παράμετροι του Περιφερειακού Προγραμματισμού	15
2.4. Οι αρχές της Περιφερειακής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης	18
2.5. Η ιστορική εξέλιξη της περιφερειακής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης	22
2.6. Η ιστορική εξέλιξη της περιφερειακής πολιτικής της Ελλάδας	25
2.7. Προγράμματα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης της Ελλάδας	27
2.7.1. Το Πρόγραμμα Περιφερειακής Ανάπτυξης 1981-1985	27
2.7.2. Το Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης 1983-1987 Δημοκρατικός Προγραμματισμός	28
2.7.3. Τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα 1986-1992	29
2.7.4. Το Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης 1988-1992	30
2.7.5. Τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (ΚΠΣ)	31
2.7.6. Το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς, 2007-2013	33
2.7.7. Το Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης, 2014-2020	34
Κεφάλαιο 3: «Ευρώπη 2020»: Η στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη	36
3.1. Έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Στρατηγική 2020	36
3.2. Η Στρατηγική «Ευρώπη 2020»: μια σύντομη ματιά	39
3.3. Στόχοι της στρατηγικής «Ευρώπη 2020»	41
3.4. «Ευρώπη 2020»: Εμβληματικές πρωτοβουλίες	42
3.5. Επένδυση στην ανάπτυξη μέσω της κινητοποίησης του προϋπολογισμού της ΕΕ και της ιδιωτικής χρηματοδότησης	44
3.6. Ανάπτυξη στρατηγικών σχέσεων και με αναδυόμενες οικονομίες	46
3.7. RIS3 και Έξυπνη Εξειδίκευση	46
3.8. Έξυπνη Εξειδίκευση στην Ελλάδα	52
Κεφάλαιο 4: Η Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης στην Περιφέρεια Θεσσαλίας	55
4.1. Η πορεία διαμόρφωσης της στρατηγικής έξυπνης εξειδίκευσης στην Περιφέρεια Θεσσαλίας	55

4.2. Ανάλυση Δεδομένων Περιβάλλοντος της Περιφέρειας Θεσσαλίας.....	57
4.3. Τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της Περιφέρειας.....	60
4.4. Οι προτεραιότητες της περιφερειακής στρατηγικής καινοτομίας με βάση την έξυπνη εξειδίκευση	60
4.5. Χρηματοδότηση	65
Κεφάλαιο 5: Η Καλλιέργεια του Ιπποφαούς.....	66
5.1. Εισαγωγή	66
5.2. Η καλλιέργεια του ιπποφαούς στην Ελλάδα	67
5.3. Περιγραφή φυτού, γενετική ποικιλότητα και καλλιέργεια	68
5.4. Συστατικά και ευεργετικές ιδιότητες του ιπποφαούς	69
5.5. Μελέτη περίπτωσης: Η Εταιρία 'Ιπποφαές Ελλάς' Α.Ε.	71
5.5.1. Οργανωτική δομή.....	71
5.5.2. Καλλιέργεια ρωσικού ιπποφαούς από την εταιρία 'Ιπποφαές Ελλάς' και οικονομικές αποδόσεις του φυτού.....	73
5.6. Μεθοδολογία της έρευνας.....	76
5.7. Αποτελέσματα της ποιοτικής έρευνας και αξιολόγηση αυτών	78
Κεφάλαιο 6: Συμπερασματικές παρατηρήσεις.....	86
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	88
Βιβλιογραφία.....	92

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών, με τίτλο: «Ευρωπαϊκές Σπουδές στην Περιφερειακή Ανάπτυξη», του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης της Πολυτεχνικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Σ' αυτό το σημείο αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε ορισμένους ανθρώπους, η συμβολή και η συμπαράσταση των οποίων ήταν πολύτιμη και καθοριστική στην εκπόνηση της παρούσας διπλωματική εργασία.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω, καταρχάς, στον Επιβλέποντα της παρούσας μελέτης Επίκουρο Καθηγητή κ. Δημήτριο Καλλιώρα για τη συνεχή καθοδήγηση και ενθάρρυνση, τις πολύτιμες συμβουλές και παρατηρήσεις επί της οργάνωσης, της δομής και του περιεχομένου της παρούσας εργασίας, καθώς και για το χρόνο που μου αφιέρωσε.

Κρίνω απαραίτητο να εκφράσω την εκ των προτέρων εκτίμησή μου προς τα υπόλοιπα μέλη της Συμβουλευτικής Επιτροπής για τις χρήσιμες υποδείξεις και τις εύστοχες παρατηρήσεις τους στο σύνολο της διπλωματικής μου εργασίας.

Νιώθω επιπλέον, βαθιά υποχρεωμένη έναντι των Καθηγητών του Τμήματος Γεωπονίας Φυτικής Παραγωγής και Αγροτικού Περιβάλλοντος της Σχολής Γεωπονικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, κ.κ. Γεώργιο Νάνο και Γεώργιο Βλόντζο για την άμεση ανταπόκρισή τους στη συνέντευξη.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω και στην εταιρία 'Ιπποφάες Ελλάς', καθώς και σε όλο το επιστημονικό της προσωπικό για την προθυμία και το ενδιαφέρον τους να με ξεναγήσουν στις εγκαταστάσεις τους στην Καρδίτσα και να μου παρέχουν πολύτιμο υλικό για τη συγγραφή της εμπειρικής μου έρευνας.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον Πρόεδρο του Συμβουλίου Καινοτομίας της Θεσσαλίας, κ. Γρηγόριο Παπαχαλαράμπος για τη συνέντευξη που μου παραχώρησε, καθώς και τον κ. ΚάσσανδροΓάτσιο, διακεκριμένο Γεωπόνο και συγγραφέα αρκετών βιβλίων πάνω σε καλλιέργειες που ήταν μέχρι πρότινος άγνωστες για την Ελλάδα, για το έκδηλο ενδιαφέρον του στην έρευνά μου.

Ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω και στον Πρύτανη του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, κ. Γεώργιο Πετράκο, Καθηγητή μου στο Μεταπτυχιακό για την επιστημονική καθοδήγηση και ενθάρρυνσή του για την ολοκλήρωση των σπουδών μου.

Κλείνοντας, ευχαριστώ ειλικρινά, την οικογένειά μου για τη συμπαράσταση και την υπομονή τους καθ' όλη τη διάρκεια της φοίτησής μου και ιδιαίτερα τα δύο μικρά μου παιδιά Μαρία και Δανάη.

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια η Ευρωπαϊκή Ένωση έρχεται αντιμέτωπη με την αποθαρρυντική πρόκληση εξόδου από την κρίση προκειμένου να θέσει τις οικονομίες της σε τροχιά ανάπτυξης. Η στρατηγική εξόδου από την κρίση δύναται να υλοποιηθεί μέσω της αποκατάστασης υγιών δημόσιων οικονομικών, διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που ενισχύουν την ανάπτυξη και στοχευμένων επενδύσεων που ενθαρρύνουν την απασχόληση και την ανάπτυξη. Η Ευρώπη μπορεί να εξασφαλίσει οικονομική και κοινωνική πρόοδο αν ενεργήσει συλλογικά, ως μια Ένωση. Απαιτείται μια στρατηγική που θα αποβλέπει στην έξοδο από την κρίση και θα μετατρέψει την Ευρωπαϊκή Ένωση σε μια έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς οικονομία με υψηλά επίπεδα απασχόλησης, παραγωγικότητας και κοινωνικής συνοχής.

Ο σχεδιασμός περιφερειακών αναπτυξιακών στρατηγικών αποτελεί κρίσιμο εργαλείο για την προγραμματική περίοδο 2014-2020. Η στρατηγική της Λισαβόνας, βάσει της οποίας σχεδιάστηκαν το Γ΄ ΚΠΣ και το ΕΣΠΑ 2007-2013, επικεντρωνόταν στην ανταγωνιστικότητα και την κοινωνία της γνώσης. Η στρατηγική αυτή αντικαταστάθηκε από τη στρατηγική 'Ευρώπη 2020' που έχει ως στόχο την έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αποσκοπώντας στην αποδοτική χρήση των πόρων των διαρθρωτικών ταμείων και την ενίσχυση των συνεργειών μεταξύ διαφορετικών εθνικών, περιφερειακών και ευρωπαϊκών πολιτικών, αλλά και μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων, έχει υιοθετήσει την έξυπνη εξειδίκευση ως βασικό μεθοδολογικό πλαίσιο σχεδιασμού αναπτυξιακής στρατηγικής για την προγραμματική περίοδο 2014-2020 και τη θέτει ως βασική προϋπόθεση για την έγκριση επιχειρησιακών προγραμμάτων.

Η έξυπνη εξειδίκευση περιλαμβάνει τον εντοπισμό των μοναδικών χαρακτηριστικών και των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων κάθε χώρας ή περιφέρειας, προκειμένου να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο ενός κοινού αναπτυξιακού οράματος. Αυτό συνεπάγεται ότι οι παραγωγικές δομές, ο ακαδημαϊκός τομέας, η δημόσια διοίκηση και η κοινωνία των πολιτών συνεργάζονται για την υλοποίηση του οράματος και ότι οι πόροι των ευρωπαϊκών διαρθρωτικών και επενδυτικών ταμείων προσανατολίζονται σε συγκεκριμένες στοχευμένες δράσεις. Επίσης, επιτυγχάνεται ενίσχυση του περιφερειακού συστήματος καινοτομίας και μεγιστοποίηση των ωφελειών της γνώσης και της καινοτομίας σε όλο το εύρος της περιφερειακής οικονομίας.

Στόχος της παρούσας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας είναι η ανάδειξη της έξυπνης εξειδίκευσης στον πρώτο πυλώνα ανάπτυξης για την Περιφέρεια Θεσσαλίας το αγροδιατροφικό σύμπλεγμα μέσα από τη μελέτη της καλλιέργειας του ιπποφαούς. Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε συνίσταται σε βιβλιογραφική έρευνα σε κείμενα ευρωπαϊκής και εθνικής πολιτικής, καθώς και σε ποιοτική έρευνα, μέσω συνεντεύξεων σε μέλη του παραγωγικού τομέα, του ακαδημαϊκού χώρου, της δημόσιας διοίκησης και της κοινωνίας των πολιτών. Αναδείχθηκε από τη μελέτη της παρούσας εργασίας ότι η καλλιέργεια του ιπποφαούς δύναται να αποτελέσει δυναμικό στοιχείο της περιοχής, αν καλλιεργηθεί σε μεγάλη κλίμακα, γεγονός που θα αυξήσει την απασχόληση, το εισόδημα των παραγωγών ή επενδυτών και θα συμβάλλει στη δημιουργία νέων καινοτόμων επιχειρήσεων.

Η Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία περιλαμβάνει έξι κεφάλαια και διαρθρώνεται ως εξής: Το πρώτο κεφάλαιο επέχει τη θέση εισαγωγής. Το δεύτερο κεφάλαιο αναλύει την Περιφερειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τις Αρχές και την ιστορική της εξέλιξη. Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στη Στρατηγική ‘Ευρώπη 2020’ και στον πυλώνα της έξυπνης ανάπτυξης. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η Στρατηγική της Έξυπνης Εξειδίκευσης στην Περιφέρεια Θεσσαλίας. Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται μια περιπτωσιολογική μελέτη της καλλιέργειας του ιπποφαούς και η εμπειρική έρευνα για την παραγωγή του ιπποφαούς στη Θεσσαλία. Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο παρατίθενται τα συμπεράσματα της μελέτης.

Κεφάλαιο 2: Η Περιφερειακή Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Αρχές και Ιστορική Εξέλιξη

2.1. Η προβληματική και οι στόχοι της Περιφερειακής Πολιτικής

Η περιφερειακή πολιτική εμφανίστηκε ως πολιτικό αίτημα την περίοδο του μεσοπολέμου, αλλά και μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κυρίως στη Δυτική Ευρώπη και την Αμερική. Στόχος της ήταν να αντιμετωπιστούν οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης του '30 στις μη ανεπτυγμένες περιφέρειες, αλλά και να ενισχυθούν οι κατεστραμμένες οικονομίες των χωρών του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Κόνσολας, 1997).

Με την πάροδο των ετών παρατηρήθηκε έντονα το φαινόμενο της διεύρυνσης των ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, λόγω της έντασης των κοινωνικοοικονομικών διαφορών και αποκλίσεων στο επίπεδο ανάπτυξης των περιοχών/περιφερειών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα αστικά και μη αστικά κέντρα, το πρότυπο Βορρά-Νότου, Δύσης-Ανατολής, καθώς και του πρώτου και τρίτου κόσμου (Πετράκος κ.ά., 2015).

Στην Ελλάδα παρατηρήθηκε έντονο το φαινόμενο της συγκέντρωσης κεφαλαίου, ανθρώπινου δυναμικού και υπηρεσιών στα μεγάλα αστικά κέντρα και ιδιαίτερα στην Αθήνα. Αυτό συνετέλεσε στην αποδυνάμωση της υπόλοιπης χώρας από βασικές πηγές πόρων, κεφαλαίων, οικονομικής δραστηριότητας και οδήγησε στον υπερπληθυσμό των αστικών περιοχών. Συνεπώς, τέθηκε ως απαραίτητη προϋπόθεση η παρέμβαση τόσο από εθνικό όσο και από τοπικό επίπεδο για την άσκηση περιφερειακής πολιτικής με στόχο την αποκέντρωση κεφαλαίου και ανθρώπινου δυναμικού, δίνοντας κίνητρα οικονομικής αλλά και χωροταξικής φύσης (Χριστοφόρου, 2017).

Η περιφερειακή πολιτική, είναι ένα συγκεκριμένο πεδίο πολιτικής, που ασκείται από το δημόσιο και έχει ως κύριο στόχο τη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων και την οικονομική ανάπτυξη σε εθνική κλίμακα. Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την είσοδο νέων κρατών μελών θέτει την ΕΕ σ' ένα νέο δίλλημα, καθώς καλείται να ενσωματώσει ένα οικονομικό χώρο, ο οποίος αντιμετωπίζει πρωτόγνωρα

προβλήματα συνοχής και ανάπτυξης, και παράλληλα να επαναπροσδιορίσει το σχεδιασμό της ευρωπαϊκής της πολιτικής (Πετράκος κ.ά., 2015). Επίσης, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η έμφαση της περιφερειακής πολιτικής εξαρτάται και από τα στάδια ανάπτυξης της χώρας, τα οποία σύμφωνα με τον Stilwell (1972) μπορούν να διακριθούν στο προβιομηχανικό, του οικονομικού μετασχηματισμού, το βιομηχανικό και το μεταβιομηχανικό στάδιο. Σε χώρες που βρίσκονται σε προβιομηχανικό στάδιο, με χαμηλά επίπεδα ανάπτυξης, η έμφαση της οικονομικής πολιτικής θα πρέπει να δοθεί σε πολιτικές εθνικής κλίμακας, οι οποίες θα ενισχύσουν τη διαδικασία της βιομηχανικής ανάπτυξης. Σε χώρες που βρίσκονται σε στάδιο οικονομικού μετασχηματισμού από αγροτικές σε βιομηχανικές απαιτούνται αντισταθμιστικές πολιτικές, λόγω των οικονομιών συγκέντρωσης που εμφανίζονται σε ορισμένο αριθμό πόλεων ή περιοχών, για να αποφευχθεί η υποβάθμιση περιμετρικών περιοχών ως προς τα κέντρα ανάπτυξης. Σε περιπτώσεις χωρών που τελούν σε βιομηχανικό στάδιο ανάπτυξης η άσκηση της περιφερειακής πολιτικής είναι περισσότερη κρίσιμη και σύνθετη, καθώς καλείται να αντιμετωπίσει προβλήματα υπανάπτυξης ορισμένων περιοχών και παράλληλα προβλήματα βιομηχανικής παρακμής σε αναπτυγμένες περιοχές. Τέλος, σε περιοχές που βρίσκονται σε μεταβιομηχανικό στάδιο τα βασικά προβλήματα ανακύπτουν από την υπερσυγκέντρωση δραστηριοτήτων και από την περιβαλλοντική υποβάθμιση ορισμένων περιοχών. Σ' αυτό το στάδιο ανάπτυξης ο ρόλος της περιφερειακής πολιτικής έγκειται περισσότερο σε προγράμματα τοπικής και αστικής ανάπτυξης.

Τεκμαίρεται από την παραπάνω ανάλυση ότι η άσκηση της περιφερειακής πολιτικής κρίνεται απαραίτητη στις εξής τρεις κατηγορίες περιοχών:

- Περιοχές με χαμηλά επίπεδα ανάπτυξης
- Περιοχές σε βιομηχανική παρακμή
- Πληθυσμιακά και παραγωγικά κορεσμένες περιοχές

Με βάση την παραπάνω κατηγοριοποίηση των προβληματικών περιοχών και το ή τα στάδια ανάπτυξης που διανύει μια χώρα ή μια περιφέρεια οι στόχοι της περιφερειακής πολιτικής μπορούν να ομαδοποιηθούν σε οικονομικούς, περιβαλλοντικούς, κοινωνικούς ακόμη και πολιτικούς (Πετράκος-Ψυχάρης, 2016: 213-219).

2.2. Έννοιες και ορισμοί της Περιφερειακής Πολιτικής

Η μελέτη του χώρου αποτελεί ουσιώδη παράμετρο για τη μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας. Τα προβλήματα που συνδέονται με αυτόν αποτελούν το κύριο αντικείμενο μελέτης των κοινωνικών επιστημών του χώρου. Επιστήμες, όπως η Φιλοσοφία, Γεωγραφία, Κοινωνιολογία, Αρχαιολογία, Ιστορία, Πολεοδομία, Πολιτικές και Φυσικές Επιστήμες συνεργάζονται για την επίλυση των προβλημάτων του χώρου. Τα κυριότερα προβλήματα του χώρου δύνανται να συνοψισθούν, ως ακολούθως:

- Παγκοσμιοποίηση, μια ουσιώδης οικονομική μεταβλητή, η οποία επέφερε τον διεθνή ανταγωνισμό και την αλληλεξάρτηση των εθνικών και τοπικών οικονομιών, με συνέπεια τη δημιουργία χωρικών συσπειρώσεων (μεγάλα διεθνή κέντρα, περιφερειακά κέντρα, τοπικά κέντρα).
- Συγκέντρωση ή διασπορά του ανθρώπινου δυναμικού και των οικονομικών δραστηριοτήτων.
- Συγκέντρωση εξουσίας στις μητροπολιτικές περιοχές και αποκέντρωση των δράσεων στις περιφέρειες.
- Κοινωνικό κόστος αλλά και κόστος διοίκησης εξαιτίας των διαπεριφερειακών και διακρατικών συγκεντρώσεων.
- Άνιση κατανομή πληθυσμού/χώρου η οποία οδηγεί στη μη ορθή αξιοποίηση των φυσικών πόρων μιας περιοχής.
- Μόλυνση του περιβάλλοντος από την ‘κακή’ ποσοτική οικονομική ανάπτυξη καθώς και
- Ανάπτυξη ‘προβληματικών’ περιοχών (Konsolas, 1993:13, Κόνσολας, 1997:18 κ.ε.).

Η μελέτη της διάστασης του χώρου για την επίλυση των προβλημάτων της οικονομίας δημιούργησε έναν νέο κλάδο της οικονομικής επιστήμης που καλείται Οικονομική του Χώρου ή Περιφερειακή Οικονομική. Η μακροοικονομική διάσταση της οικονομικής του χώρου ενσωματώνει την Περιφερειακή Ανάπτυξη καθώς και την Περιφερειακή Πολιτική (Κόνσολας, 1997: 33).

Ο όρος Περιφερειακή Ανάπτυξη εστιάζει στην αναγκαιότητα σύγκλισης των διαφόρων επιπέδων των περιοχών μιας χώρας προς τον εθνικό μέσο όρο ενός ή περισσότερων κριτηρίων, τα οποία είτε ορίζονται από τους φορείς άσκησης πολιτικής

είτε διαμορφώνονται από τις εκ των κάτω (λαϊκές) διεργασίες και επιβάλλονται προς τα άνω (Πολύζος, 2011).

Ο όρος Περιφερειακή Πολιτική περιλαμβάνει τη λήψη μέτρων για την καλύτερη κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο, για την προσέγγιση ή ακόμη και την εξομοίωση του επιπέδου ζωής των κατοίκων διαφορετικών περιοχών σε μια χώρα ή σε ένα σύνολο χωρών. Ο ρόλος της περιφερειακής πολιτικής έγκειται στην οικονομική ανάπτυξη των διαφόρων περιοχών μιας περιφέρειας ή μιας χώρας καθώς και τη βελτίωση της κοινωνικής διανομής (είτε εισοδήματος είτε πλούτου), (Βλιάμος, 1988).

Κατά τους Μαγουλά και Βλιάμο (2008), ο όρος Περιφερειακό Πρόβλημα εκφράζει το μέγεθος των περιφερειακών ανισοτήτων που υπάρχουν σε μια χώρα. Προβλήματα μπορεί να δημιουργούνται από στοιχειώδεις ανισότητες στο εισόδημα, την απασχόληση, τη μετανάστευση, την υπερβολική συγκέντρωση του πληθυσμού σε μια περιφέρεια, κ.ά. Επομένως, το περιφερειακό πρόβλημα είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο, το οποίο στοιχειοθετείται από οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και θεσμικές διαστάσεις, οι οποίες και καθορίζουν το μέγεθος των περιφερειακών ανισοτήτων. Σύμφωνα με τους Πετράκο και Ψυχάρη (2016), η ανάπτυξη ανακόπτεται γρήγορα σε οικονομίες όπου οι ανισότητες είναι έντονες, ενώ αντίθετα σε οικονομίες με μη αισθητές ανισότητες επιτυγχάνονται υψηλότερα ποσοστά οικονομικής μεγέθυνσης. Ουσιαστικά, το περιφερειακό πρόβλημα δεν μπορεί να εξετασθεί χωριστά από τη δομή μιας οικονομίας, γιατί οι εθνικές περιφερειακές πολιτικές επιδρούν με διαφορετικό τρόπο σε κάθε περιφέρεια και η διαπεριφερειακή κατανομή του πληθυσμού και των πόρων πρέπει να εξυπηρετεί τους εθνικούς στόχους. Η ανάλυση του περιφερειακού προβλήματος καθιστά αναγκαία τη διεπιστημονική προσέγγιση του φαινομένου των περιφερειακών ανισοτήτων (Βλιάμος, 1988).

2.3. Έννοιες και παράμετροι του Περιφερειακού Προγραμματισμού

Η αναγνωρισμένη αδυναμία των δυνάμεων της αγοράς να εξασφαλίσουν τα βέλτιστα αποτελέσματα για την ευημερία του κοινωνικού συνόλου κατέστησε αναγκαία τη δημιουργία του προγραμματισμού, ως μέθοδο συντονισμού των οικονομικών αποφάσεων-δράσεων σε όλες τις χώρες του κόσμου, καθώς και τη θέσπιση της

οικονομικής πολιτικής, ως ένα απολύτως απαραίτητο εργαλείο των κρατικών κυρίως φορέων(Μαγουλάς και Βλιάμος, 2008).

Η έννοια του Προγραμματισμού είναι αρκετά σύνθετη και απαντάται σε πολλές επιστήμες, όπως των Οικονομικών, της Πληροφορικής, των Μαθηματικών καθώς και στο χώρο της Διοίκησης. Ο προγραμματισμός είναι μια διαδικασία λειτουργικής διασύνδεσης του παρόντος με το μέλλον. Ο δημόσιος προγραμματισμός αναφέρεται ως μια διαδικασία του δημόσιου τομέα, ο οποίος μέσω των κατάλληλων δράσεων, της καθοδήγησης και του συντονισμού προσπαθεί να επιτύχει συγκεκριμένους στόχους στο μέλλον. Δεν είναι λίγες οι φορές όπου επιτυγχάνεται συνεργασία μεταξύ του ιδιωτικού τομέα με άλλους δημοσίους φορείς (Ρέππας, 1991).

Ο περιφερειακός προγραμματισμός είναι μια μορφή οικονομικού προγραμματισμού που σχετίζεται άμεσα μ' αυτό που καλείται δημόσιος προγραμματισμός (Martins 1986, United Nations 2008). Ο προγραμματισμός αποτελεί το κατεξοχήν εργαλείο στην διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης. Κύριο μέλημα του περιφερειακού προγραμματισμού είναι η επίτευξη της κοινωνικής ευημερίας, λαμβάνοντας υπόψη τις υφιστάμενες δυνατότητες και περιορισμούς (Δελής, 1980). Ως αναπτυξιακός προγραμματισμός νοείται ο συνδυασμός διαδικασιών και ενεργειών όπου μια κοινωνία προσπαθεί να οργανώσει, να κατευθύνει και να κατανείμει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τους οικονομικούς της πόρους σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, με στόχο την επιτάχυνση των κοινωνικοοικονομικών της μεταβολών (Σκούντζος, 1992).

Οι δυσλειτουργίες του μηχανισμού της αγοράς, οι κάθε μορφής αλληλεξαρτήσεις στην οικονομία, οι έντονες γεωγραφικές πολώσεις των οικονομικών δραστηριοτήτων, καθώς και οι χωρικές ανισότητες καθιστούν αναγκαία την επιβολή οικονομικού προγραμματισμού (Σκούντζος, 1992).

Υπάρχουν αρκετά είδη Προγραμμάτων Οικονομικής Ανάπτυξης, τα οποία ανάλογα ως προς τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται, κατηγοριοποιούνται, ως ακολούθως (Σκούντζος 1992, Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης 2009):

A. Ως προς τη χρονική αναφορά:

- Μακροχρόνιος Προγραμματισμός
- Μεσοχρόνιος Προγραμματισμός
- Ετήσιος Προγραμματισμός

Τα μακροχρόνια προγράμματα καλύπτουν γενικά αναπτυξιακά σχέδια και αναφέρονται στις μακροχρόνιες αναπτυξιακές προοπτικές μιας οικονομίας (10 έως

και 20 έτη). Τα μεσοχρόνια προγράμματα καλύπτουν μια σύντομη χρονική περίοδο (3 έως 7 έτη). Τα ετήσια εξειδικεύονται σε λεπτομερείς δράσεις και ενέργειες και είναι κυρίως τεχνικά προγράμματα.

B. Ως προς τους κλάδους και τους τομείς των οικονομικών δραστηριοτήτων:

- Καθολικός Προγραμματισμός
- Μερικός Προγραμματισμός

Ο καθολικός προγραμματισμός καλύπτει το σύνολο των τομέων και κλάδων μιας οικονομίας. Ο μερικός προγραμματισμός επικεντρώνεται σε ένα μόνο τομέα ή κλάδο της οικονομίας, όπως τα προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης, υποδομών, κ.ά).

Γ. Ως προς τη γεωγραφική εμβέλεια:

- Εθνικός Προγραμματισμός
- Περιφερειακός Προγραμματισμός
- Τοπικός Προγραμματισμός

Τα εθνικά αναπτυξιακά προγράμματα επικεντρώνονται στο σύνολο της εθνικής οικονομίας και είτε εξειδικεύονται σε περιφερειακά και τοπικά είτε τα τελευταία λειτουργούν συμπληρωματικά των εθνικών προγραμμάτων.

Δ. Ως προς το σύστημα διοίκησης και την κατανομή των δραστηριοτήτων:

- Κεντρικός Προγραμματισμός
- Αποκεντρωμένος Προγραμματισμός

Ουσιώδες χαρακτηριστικό του συγκεντρωτικού συστήματος είναι ο σχεδιασμός και η εφαρμογή των αναπτυξιακών προγραμμάτων από την κεντρική διοίκηση. Η δραστηριοποίηση φορέων σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο στη διαδικασία προγραμματισμού αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του αποκεντρωτικού συστήματος διοίκησης (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009).

Οι κυριότεροι σκοποί της κυβερνητικής πολιτικής αποσκοπούν στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού, την προστασία του περιβάλλοντος, την πολιτιστική ανάπτυξη και την προστασία της έννομης τάξης και της ελεύθερης έκφρασης. Η υλοποίηση των ανωτέρω σκοπών απαιτεί τη χρησιμοποίηση των οικονομικών πόρων που συνήθως δεν βρίσκονται σε επάρκεια. Η επίτευξη των στόχων με τη στοχευμένη παρέμβαση του κράτους στην οικονομική ζωή ενός τόπου ονομάζεται οικονομική πολιτική (Παυλόπουλος, 1977:1-39).

Η οικονομική πολιτική ασκείται από τους φορείς οικονομικής πολιτικής (Κράτος, Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου, Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Υπερεθνικούς Οργανισμούς, Παγκόσμιους Οικονομικούς Οργανισμούς, κ.ο.κ.), οι οποίοι θέτουν τους σκοπούς και τους στόχους. Οι φορείς οικονομικής πολιτικής μέσω των οικονομικών παρεμβάσεων που καλούνται μέσα οικονομικής πολιτικής επιτυγχάνουν τους σκοπούς. Η ποσοτική έκφραση του μέσου ονομάζεται μέτρο πολιτικής.

Η χρονική διάσταση των στόχων και των μέτρων οικονομικής πολιτικής είναι ένας εξίσου σημαντικός παράγοντας για την επιτυχή έκβαση της πολιτικής. Η αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής εξαρτάται όχι μόνο από το μέγεθος των οικονομικών πόρων αλλά και από την έγκυρη διάγνωση του προβλήματος, τη λήψη των απαιτούμενων μέτρων έως την εφαρμογή και την αναμενόμενη απόδοσή τους. Η χρονική διάρκεια δύναται να συντομευθεί από την οργανωμένη παροχή στατιστικών στοιχείων μιας περιφέρειας ή μιας χώρας. Αξίζει να σημειωθεί ότι πολλά μέσα απαιτούν νομοθετικές ρυθμίσεις που τις περισσότερες φορές είναι χρονοβόρες και άλλα απλές υπουργικές αποφάσεις ή αποφάσεις των επικεφαλής άλλων φορέων. Συνεπώς, για την αποτελεσματικότερη οικονομική πολιτική, οι εκάστοτε αρμόδιοι φορείς θα πρέπει να επιλέγουν εκείνα τα μέσα τα οποία εξασφαλίζουν τις ελάχιστες χρονικές υστερήσεις (Μαγουλάς και Βλιάμος, 2008).

2.4. Οι αρχές της Περιφερειακής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Οι βασικές αρχές της Περιφερειακής Πολιτικής της ΕΕ συνοψίζονται στις εξής (Χριστοφόρου, 2017):

1. Αρμονική, συνεχής και ισόρροπη ανάπτυξη
2. Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή
3. Έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη (Στρατηγική «Ευρώπη 2020»)

Σύμφωνα με το *Άρ. 2, Ιδρυτική Συνθήκη της Ρώμης το 1957, (Ευρωπαϊκή Ένωση, 1957): Αποστολή της ΕΟΚ, «Η Κοινότητα έχει ως αποστολή, με τη δημιουργία μίας κοινής αγοράς και την προοδευτική προσέγγιση της οικονομικής πολιτικής των κρατών μελών, να προάγει την αρμονική ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων στο σύνολο της Κοινότητας, τη συνεχή και ισόρροπη επέκταση της οικονομίας,*

αυξημένη σταθερότητα, επιταχυνόμενη ανύψωση του βιοτικού επιπέδου και σχέσεις περισσότερο στενές μεταξύ των Κρατών που συνενώνει».

Από την απαρχή δημιουργίας της Κοινότητας κύριος στόχος της ήταν η αρμονική, συνεχής και ισόρροπη ανάπτυξη, η βελτίωση της οικονομικής δράσης μεταξύ των κρατών μελών αλλά και η άνοδος του βιοτικού τους επιπέδου.

Σύμφωνα με το *Άρ. 3, Ιδρυτική Συνθήκη της Ρώμης (Ευρωπαϊκή Ένωση, 1957): Δράση της ΕΟΚ*, «Η ίδρυση της Κοινότητας κατά την έννοια του προηγούμενου άρθρου, περιλαμβάνει σύμφωνα με τους όρους και το ρυθμό που προβλέπει η παρούσα Συνθήκη:

...θ) τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ), με σκοπό τη βελτίωση των δυνατοτήτων απασχόλησεως των εργαζομένων και τη συμβολή στην ανύψωση του βιοτικού επιπέδου

ι) την ίδρυση Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (ΕΤΕ) με προορισμό τη διευκόλυνση της οικονομικής επεκτάσεως στην Κοινότητα διά της δημιουργίας νέων πόρων...».

Αργότερα, εξαιτίας των πετρελαϊκών κρίσεων και των προβλημάτων στις διαδικασίες ολοκλήρωσης των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών (Ευρωπαϊκού Νότου), υπήρξε μεθόδευση για περαιτέρω δράσεις και συνεργασίες μεταξύ των κρατών μελών για άσκηση κοινής περιφερειακής πολιτικής σε κοινοτικό, υπερεθνικό επίπεδο.

Το *Άρ. Ζ.2., Συνθήκη του Μάαστριχτ για την ΕΕ 1992 (Ευρωπαϊκή Ένωση, 1992): Αποστολή της ΕΕ* «Η Κοινότητα έχει ως αποστολή, με τη δημιουργία της κοινής Αγοράς, οικονομικής και νομισματικής ένωσης...μία σταθερή και διαρκή, μη πληθωριστική και σεβόμενη το περιβάλλον ανάπτυξη, έναν υψηλό βαθμό σύγκλισης των οικονομικών επιδόσεων, ένα υψηλό επίπεδο απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας,... την οικονομική και κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών».

Σύμφωνα με το παραπάνω άρθρο η αναθεωρημένη Συνθήκη δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στη σημασία του περιβάλλοντος, τη σύγκλιση των οικονομιών, καθώς και την οικονομική και κοινωνική συνοχή.

Σύμφωνα με το *Άρ. 130Α, Συνθήκη του Μάαστριχτ για την ΕΕ 1992 (Ευρωπαϊκή Ένωση, 1992)*, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή γίνεται υπόλογη στα κοινοτικά όργανα για την αποτελεσματικότητα της κοινοτικής πολιτικής και την επίλυση των περιφερειακών

προβλημάτων «Η Κοινότητα, προκειμένου να προαχθεί η αρμονική ανάπτυξη του συνόλου της, αναπτύσσει και εξακολουθεί τη δράση της, με σκοπό την ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής της συνοχής. Ιδιαίτερος, η Κοινότητα αποσκοπεί στη μείωση των διαφορών μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης των διάφορων περιοχών και στη μείωση της καθυστέρησης των πλέον μειονεκτικών περιοχών, συμπεριλαμβανομένων των αγροτικών περιοχών».

Σύμφωνα με το *Αρ. 198Α της Συνθήκης του Μάαστριχτ 1992 (Ευρωπαϊκή Ένωση, 1992)* συστήνεται η Επιτροπή Περιφερειών «...αποτελείται από αντιπροσώπους οργανισμών της τοπικής αυτοδιοίκησης και περιφερειακής διοίκησης...η οποία έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα...και τα μέλη της ασκούν τα καθήκοντά τους με πλήρη ανεξαρτησία προς το γενικό συμφέρον της Κοινότητας». Το Συμβούλιο ή η Επιτροπή δύνανται να ζητούν γνώμη, όταν συζητούνται θέματα που άπτονται της Κοινοτικής Περιφερειακής Πολιτικής.

Κατά το *Αρ. 130Γ της Συνθήκης του Μάαστριχτ για την ΕΕ 1992 (Ευρωπαϊκή Ένωση, 1992): Εθνικό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης*, «Το ΕΤΠΑ συμβάλλει στη διόρθωση των κυριότερων περιφερειακών ανισοτήτων στην Κοινότητα, μέσω συμμετοχής στην ανάπτυξη και τη διαρθρωτική αναπροσαρμογή των περιοχών που παρουσιάζουν καθυστέρηση στην ανάπτυξή τους, καθώς και στη μετατροπή των βιομηχανικών περιοχών που βρίσκονται σε παρακμή». Το ΕΤΠΑ έχει ως στόχο τη διαρθρωτική αναπροσαρμογή των περιοχών που εμφανίζουν υστέρηση. Αυτό υποδηλώνει ότι η υπανάπτυξη των περιοχών που παρουσιάζουν υστέρηση οφείλεται σε προβλήματα δομής ή διάρθρωσης της οικονομίας. Γι' αυτό εξάλλου και η περιφερειακή πολιτική της ΕΕ λέγεται διαρθρωτική πολιτική.

Το 1992 με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (*Ευρωπαϊκή Ένωση, 1992*) (*Αρ. 130Α*), ιδρύεται και το Ταμείο Συνοχής, το οποίο θα συμβάλλει χρηματοδοτικώς σε σχέδια περιβάλλοντος και διευρωπαϊκών δικτύων στον τομέα της υποδομής των μεταφορών. Τα προβλήματα της καταστροφής του περιβάλλοντος τις τελευταίες δεκαετίες δημιουργούν τη βιώσιμη ανάπτυξη. Στη Συνθήκη του Άμστερνταμ του 1997 (*Αρ. 2*) συμπληρώνεται στους στόχους της Κοινότητας η βιώσιμη ανάπτυξη. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Γκέτεμποργκ (2001) εγκρίνεται η στρατηγική για βιώσιμη ανάπτυξη με τους κάτωθι στόχους:

- Περιορισμό της αλλαγής του κλίματος
- Αύξηση της χρήσης καθαρών πηγών ενέργειας

- Περιορισμό των κινδύνων για τη δημόσια υγεία
- Διαχείριση των φυσικών πόρων με πιο υπεύθυνο τρόπο
- Βελτίωση των συστημάτων μεταφορών
- Καλύτερη διαχείριση του εδάφους

Η βιώσιμη ανάπτυξη περιλαμβάνει και άλλους κοινωνικο-οικονομικούς τομείς διαβίωσης, καθώς η βιωσιμότητα επεκτείνεται και στη λειτουργία του οικονομικού, τεχνολογικού, κοινωνικού και πολιτισμικού συστήματος. Η χωρική διάσταση της ανάπτυξης προσδιορίζεται με την έννοια της εδαφικής συνοχής. Η αξιοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών, περιβαλλοντικών, πολιτισμικών δυνατοτήτων στο χωρικό πεδίο των περιφερειών συμβάλλει στην ανάπτυξη και στον εν δυνάμει ανταγωνισμό στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια οικονομία (έκθεση Barca, 2009).

Σύμφωνα με το *Αρ. 2, παρ. 3 της Συνθήκης της Λισαβόνας το 2007, (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2007)* και το *Αρ. 3, παρ. 3, Ενοποιημένη απόδοση της ΣΕΕ (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2012)* η Ένωση «...εργάζεται για την αειφόρο ανάπτυξη της Ευρώπης με γνώμονα την ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη και τη σταθερότητα των τιμών, την κοινωνική οικονομία της αγοράς με υψηλό βαθμό ανταγωνιστικότητας, με στόχο την πλήρη απασχόληση και την κοινωνική πρόοδο και το υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος. Προάγει την επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο. Η Ένωση καταπολεμά τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις διακρίσεις...προάγει την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή και την αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών-μελών. Η Ένωση σέβεται τον πλούτο της πολιτιστικής και γλωσσικής της πολυμορφίας και μεριμνά για την προστασία και ανάπτυξη της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς.». Διαπιστώνεται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση μεριμνά για την κοινωνική και εδαφική συνοχή που συνδυάζεται με ανάπτυξη χωρίς κοινωνικούς αποκλεισμούς, καθώς και με σεβασμό στην πολιτισμική πολυμορφία. Επίσης, δίνεται έμφαση στην απασχόληση και ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Οι στόχοι αυτοί συνοψίζονται στην Ευρώπη 2020.

2.5. Η ιστορική εξέλιξη της περιφερειακής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Τα τελευταία χρόνια, οι συζητήσεις γύρω από την ευρωπαϊκή περιφερειακή πολιτική ή την πολιτική συνοχής εστιάζουν στα οφέλη που είχε ως ολοκληρωμένη προσέγγιση για τη χάραξη στρατηγικών πολιτικής. Η ολοκληρωμένη προσέγγιση έχει τις ρίζες της, στις απαρχές της ευρωπαϊκής πολιτικής συνοχής. Το 1957, όταν οι έξι ιδρύτριες χώρες υπέγραψαν τη Συνθήκη της Ρώμης, στόχος τους ήταν η «η ενίσχυση της ενότητας των οικονομιών τους και η εξασφάλιση της αρμονικής τους ανάπτυξης, μειώνοντας τις υφιστάμενες ανισότητες μεταξύ των διαφόρων περιοχών και την καθυστέρηση των λιγότερο ευνοημένων μεταξύ αυτών». Ο στόχος αυτός εξέφραζε την ανησυχία των λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών μήπως δεν μπορούσαν να καρπωθούν τα οφέλη της ολοκληρωμένης αγοράς.

Οι διαδοχικές διερευνήσεις της Ένωσης αύξησαν τις περιφερειακές ανισότητες και έγινε ακόμη πιο επιτακτική η ανάγκη για μια πολιτική που να στηρίζει την ανάπτυξη σε όλες τις περιφέρειες. Η συνθήκη της Λισαβόνας υποστηρίζει ρητά την εδαφική συνοχή ως θεμελιώδη στόχο της Ένωσης, παράλληλα με την οικονομική και κοινωνική συνοχή. Τεκμαίρεται ότι τα εδαφικά ζητήματα σε συνδυασμό με τις πολιτικές της Κοινότητας και των στόχων της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» θα πρέπει να δίνουν έμφαση στον εδαφικό αντίκτυπο.

Η ολοκληρωμένη προσέγγιση υποστηρίζει ότι για την ενίσχυση της ανάπτυξης θα πρέπει να επιτευχθεί συντονισμός των δημόσιων πολιτικών, ο οποίος δύναται να είναι αποτελεσματικός μόνο σε περιφερειακό επίπεδο, καθώς οι παράγοντες ανάπτυξης διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή. Συνεπώς, η πολιτική συνοχής προωθείται σημαντικά μέσα από στρατηγικές ολοκληρωμένης περιφερειακής ανάπτυξης (Dirk: 4-5).

Σύμφωνα με την Χριστοφόρου (2017) μέχρι τη δεκαετία του 1970, η περιφερειακή πολιτική ήταν καθαρά εθνική πολιτική, επρόκειτο δηλαδή για μια οργανωμένη κρατική παρέμβαση. Από τις αρχές όμως της δεκαετίας του 1980 εμφανίζεται μια τάση ολοκλήρωσης σε υπερεθνικό επίπεδο, με αποτέλεσμα να ασκείται μια κοινοτική πολιτική ισόρροπης ανάπτυξης, σύγκλισης και συνοχής με στόχο τη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων. Ταυτόχρονα, μια τάση αποκέντρωσης σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο δημιουργεί νέες περιφερειακές ή τοπικές πολιτικές, οι οποίες ασκούνται από τις αντίστοιχες περιφερειακές ή τοπικές, με απώτερο σκοπό την

ανάπτυξη του ενδογενούς στοιχείου μιας περιοχής. Από τη δεκαετία του 1990 το νέο πλαίσιο περιφερειακής πολιτικής χαρακτηρίζεται από την υποχώρηση των εθνικών πολιτικών και την ανάπτυξη μηχανισμών σε υπερεθνικό και τοπικό επίπεδο. Φορείς άσκησης της πολιτικής είναι οι κεντρικοί υπερεθνικοί φορείς Δημόσιας Διοίκησης, οι οποίοι αναπτύσσουν πολιτικές άμβλυνσης των περιφερειακών ανισοτήτων στο πλαίσιο της Ένωσης. Η ΕΕ διαμόρφωσε σταδιακά μια 'ενωσιακή' περιφερειακή πολιτική που καταρτίζει προγράμματα ενίσχυσης των περιφερειών με χρηματικά κονδύλια από τον προϋπολογισμό της και στη συνέχεια οι Περιφέρειες εκπονούν σχέδια ανάπτυξης αυτών των προγραμμάτων. Έτσι, αυξάνονται οι αρμοδιότητες που ασκούν οι περιφερειακές αρχές για την εκπόνηση, υποβολή και εφαρμογή σχεδίων περιφερειακής ανάπτυξης. Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι τοπικές αρχές αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και προωθούν ειδικά μέτρα για την ανάπτυξη της περιοχής τους, ώστε να προσελκύσουν περισσότερους πόρους και επενδύσεις.

Οι περιφέρειες επιδιώκουν την τοπική τους ανάπτυξη αξιοποιώντας όλες τις πλουτοπαραγωγικές πηγές για τη διάχυση της ανάπτυξης και στην ευρύτερη περιφέρεια έτσι ώστε να μην εμφανίζονται φαινόμενα υπερβολικής συγκέντρωσης πληθυσμού και οικονομικών δραστηριοτήτων σε ένα συγκεκριμένο χώρο. Μοχλοί αναπτυξιακής διαδικασίας στις περιφέρειες είναι οι τοπικοί παράγοντες, φορείς, οργανισμοί, επιχειρήσεις ακόμη και η τοπική αυτοδιοίκηση, οι οποίοι αξιοποιούν όλο το ανθρώπινο, θεσμικό και κοινωνικό κεφάλαιο που δύναται να έχει μια περιφέρεια.

Η Ενωσιακή περιφερειακή πολιτική δεν έχει το χαρακτήρα μιας κρατικής οντότητας ομοσπονδιακού χαρακτήρα, αφού οι αποφάσεις λαμβάνονται από τις κυβερνήσεις των μελών κρατών, οι οποίες έχουν περιορισμένο ρόλο στα υπερεθνικά όργανα. Επίσης, στην ΕΕ υπάρχουν ολόκληρες χώρες που έχουν χαμηλά επίπεδα ανάπτυξης, όπως οι χώρες του ευρωπαϊκού Νότου ή της Ανατολικής Ευρώπης, οι οποίες αντιμετωπίζονται ως περιφέρειες της ΕΕ, με αποτέλεσμα οι περιφερειακές παρεμβάσεις που ασκούνται να έχουν το χαρακτήρα εθνικής αναπτυξιακής πολιτικής.

Σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας τα κράτη μέλη πρέπει να λύσουν πρωτίστως τα περιφερειακά τους προβλήματα. Η κοινοτική περιφερειακή πολιτική της Ένωσης δεν επιθυμεί να αντικαταστήσει τις εθνικές περιφερειακές πολιτικές, αλλά προσπαθεί να τις συντονίζει με βάση γενικές κατευθύνσεις, βασικές αρχές και παρέχοντας τα απαραίτητα χρηματοδοτικά εργαλεία για την ενίσχυση προβληματικών κυρίως περιοχών (Χριστοφόρου, 2017).

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η περιφερειακή πολιτική ή πολιτική συνοχής είναι μια από τις εμβληματικές πολιτικές της ΕΕ (McCann, 2016). Μετά το 1989, η περιφερειακή πολιτική εντάχθηκε σε πολυετείς προγραμματικές περιόδους και χρηματοδοτήθηκε από αντίστοιχες δημοσιονομικές πολιτικές του κοινοτικού προϋπολογισμού. Η πρώτη προγραμματική περίοδος (1989-93) συνδέεται με την ίδρυση της ενιαίας αγοράς και την προετοιμασία των κρατών μελών για την απελευθέρωση της εσωτερικής αγοράς και την ελεύθερη μετακίνηση εργαζομένων, εμπορευμάτων και κεφαλαίων στο εσωτερικό της Ένωσης. Η δεύτερη προγραμματική περίοδος (1994-99) συνδέεται με την προετοιμασία των χωρών στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) και την είσοδο του κοινού νομίσματος. Η τρίτη προγραμματική περίοδος (2000-07) σχετίζεται με τη μεγαλύτερη διεύρυνση της κοινότητας έπειτα και από τη συμμετοχή χωρών της πρώην Ανατολικής Ευρώπης. Η τέταρτη προγραμματική περίοδος (2007-2013) προσανατολίστηκε στην ιδέα να γίνει η Ευρώπη η πιο ανταγωνιστική οικονομία της γνώσης (γνωστή ως στρατηγική της Λισαβόνας) και η τρέχουσα πέμπτη προγραμματική περίοδος (2014-2020) συνδέεται με την υλοποίηση της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» που έχει ως στόχο την έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη.

Η πολιτική συνοχής υλοποιείται μέσω των χρηματοδοτικών μέσων που διαθέτει η ΕΕ, δηλαδή των διαρθρωτικών ταμείων και της ευρωπαϊκής τράπεζας επενδύσεων. Σύμφωνα με τον ευρωπαϊκό κανονισμό αριθμ. 1303/13 θεσπίζονται διατάξεις για τα ονομαζόμενα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία (ΕΔΕΤ). Τα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά ταμεία είναι: α) το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακή Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), β) το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) και γ) το Ταμείο Συνοχής και τα επενδυτικά ταμεία είναι: α) το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) και β) το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας (ΕΤΘΑ).

Κριτήριο επιλεξιμότητας για τη χρηματοδότηση των διαρθρωτικών ταμείων της ΕΕ αποτελεί το επίπεδο ανάπτυξης των ευρωπαϊκών περιφερειών, με προτεραιότητα στις περιφέρειες που παρουσιάζουν επίπεδο ανάπτυξης μικρότερο του 75% του ευρωπαϊκού μέσου όρου, ενώ του Ταμείου Συνοχής, που χρηματοδοτεί έργα περιβάλλοντος και υποδομών μεταφορών, είναι όσες χώρες έχουν επίπεδο ανάπτυξης μικρότερο του 90% του κοινοτικού μέσου όρου (Πετράκος-Ψυχάρης, 2016: 481-483).

2.6. Η ιστορική εξέλιξη της περιφερειακής πολιτικής της Ελλάδας

Στην Ελλάδα η εμφάνιση της περιφερειακής πολιτικής συμβαδίζει με την αντίστοιχη των ευρωπαϊκών χωρών. Η περιφερειακή πολιτική αρχίζει ουσιαστικά μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, παράλληλα με την προώθηση του αναπτυξιακού προγραμματισμού σε εθνικό επίπεδο και τη διοικητική αποκέντρωση της χώρας. Για πολλά έτη εφαρμοζόταν η πρακτική χρηματοδότησης μεμονωμένων έργων, χωρίς σχεδιασμό ειδικού προγραμματικού πλαισίου. Η πρακτική όμως αυτή αλλάζει με την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και ιδιαίτερα με την εφαρμογή των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (ΜΟΠ) το 1986, με την υλοποίηση πολυταμειακών επιχειρησιακών προγραμμάτων. Γενικότερα, η πορεία του Περιφερειακού Προγραμματισμού ολοκληρώνεται σε πέντε περιόδους (Παπαδασκαλόπουλος και Χριστοφάκης 2005, 2009) και εξελίσσεται ως εξής:

Α΄ Περίοδος (1948-1964)

Η περίοδος αυτή αφορά την πρώτη μεταπολεμική φάση και εστιάζει στην ανασυγκρότηση της εθνικής οικονομίας. Από το 1948 αρχίζουν σταδιακά να εφαρμόζονται οι πρώτες πολιτικές ενίσχυσης της επαρχιακής βιομηχανίας. Ουσιαστικά, η καθιέρωση της περιφερειακής πολιτικής ξεκινά αρχές της δεκαετίας του 1960 και συγκεκριμένα με το «Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής Ανάπτυξης της Ελλάδος 1960-1964».

Β΄ Περίοδος (1964-1979)

Η περίοδος από το 1964-1974 χαρακτηρίζεται από την στήριξη χρηματοδοτικών κινήτρων, την προώθηση ειδικών προγραμμάτων για μη ανεπτυγμένες περιοχές, το χωρικό διαχωρισμό των περιφερειών ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξής τους, αλλά και την ενίσχυση των Υπηρεσιών Περιφερειακής Ανάπτυξης. Την περίοδο από το 1975-1979 ενισχύονται οι παραμεθόριες περιοχές και αξιοποιούνται σε μεγαλύτερο βαθμό τα πιστωτικά κίνητρα.

Γ΄ Περίοδος (1980-1986)

Η περίοδος αυτή ξεκινά με την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.) και τη σταδιακή προσαρμογή της ελληνικής περιφερειακής πολιτικής στην ευρωπαϊκή κοινοτική πολιτική. Κύρια χαρακτηριστικά της περιόδου αποτελούν το πρώτο «Πρόγραμμα Περιφερειακής Ανάπτυξης 1981-1985» και το «Πενταετές Πρόγραμμα 1983-1987», όπου καθιερώνεται ο δημοκρατικός

προγραμματισμός μέσω της ενεργούς συμμετοχής των τοπικών φορέων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και προγραμματισμού.

Δ' Περίοδος (1986-2006)

Η έναρξη της περιόδου αυτής σηματοδοτείται με την εφαρμογή των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (ΜΟΠ), 1986-1992, τα οποία δρομολογούν μια μεγάλη στροφή στο πλαίσιο και τις μεθόδους άσκησης της περιφερειακής πολιτικής. Ουσιαστικό γνώρισμα του νέου πλαισίου είναι η σύνταξη ολοκληρωμένων πολυετών και πολυταμειακών επιχειρησιακών προγραμμάτων, τα οποία δομούνται στη βάση μιας αναλυτικής αποτύπωσης της κατάστασης των περιφερειών και σε μια διατυπωμένη ιεράρχηση στόχων, στην ομαδοποίηση των έργων ανά στόχο, αλλά και στη δημιουργία θεσμών, που θα παρακολουθήσουν και θα αξιολογήσουν τα αποτελέσματα των προγραμμάτων. Τα ΜΟΠ αποτελούν τον 'προάγγελο' των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης (ΚΠΣ), τριών μέχρι το 2006 (1989-1993, 1994-1999 και 2000-2006), όπου η ελληνική περιφερειακή πολιτική εντάσσεται δυναμικά στις διαδικασίες της περιφερειακής πολιτικής της Κοινότητας.

Σ' αυτή την περίοδο επιχειρείται επίσης και η διοικητική ανασυγκρότηση της χώρας. Συγκεκριμένα, ο Νόμος 1622/86 για τη συγκρότηση των Περιφερειών της χώρας, οι Νόμοι 2218/1994 και 2240/1994 για τη θεσμοθέτηση και λειτουργία του Δεύτερου Βαθμού Τοπικής Αυτοδιοίκησης και γενικότερα για την ενίσχυση της αποκέντρωσης και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, καθώς και ο Νόμος 2539/97 για την ανασυγκρότηση της Πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης, διαμορφώνουν το θεσμικό πλαίσιο της Περιφερειακής Πολιτικής. Επιπροσθέτως, οι Αναπτυξιακοί Νόμοι των τελευταίων ετών (1892/90, 2234/94, 2601/98 και 3299/04) για την προώθηση επενδυτικών κινήτρων συμπληρώνουν το πλαίσιο αυτό.

Ε' Περίοδος (2007 έως σήμερα)

Την περίοδο αυτή η πολυάριθμη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης από 15 σε 25 μέλη και λίγο αργότερα σε 28 μέλη, καθώς και η βελτίωση του επιπέδου ανάπτυξης ορισμένων περιφερειών της χώρας, εξαιτίας των επιδράσεων της πολυετούς προσπάθειας μείωσης του χάσματος με τις λοιπές περιφέρειες της Ένωσης, έχουν ως συνέπεια τον αποκλεισμό, για πρώτη φορά στην εξέλιξη των συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων μέσω των ΚΠΣ, ελληνικών περιφερειών από τα προγράμματα της μέγιστης Κοινοτικής συνδρομής του Στόχου 1 της νέας προγραμματικής περιόδου (2007-2013).

Στη νέα αυτή προγραμματική περίοδο δρομολογούνται αξιόλογες αλλαγές στις διαδικασίες του προγραμματισμού και της άσκησης της Περιφερειακής Πολιτικής της ΕΕ με επίδραση στις χώρες-μέλη. Η προσπάθεια γενναίας μεταρρύθμισης της Κοινοτικής Διαρθρωτικής Πολιτικής απεικονίζεται πρωταρχικά στους νέους στόχους προτεραιότητας για τις ενισχυόμενες δράσεις και στην αντικατάσταση του γνωστού πλέον όρου των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης (ΚΠΣ) από το νέο όρο Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ) για την προγραμματική περίοδο 2007-2013 και το Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης της περιόδου 2014-2020.

2.7. Προγράμματα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης της Ελλάδας

2.7.1. Το Πρόγραμμα Περιφερειακής Ανάπτυξης 1981-1985

Σύμφωνα με τους Παπαδασκαλόπουλο (1998) και Χριστοφάκη (2001 και 2007), το πρόγραμμα αυτό είναι το πρώτο αυτοτελές πρόγραμμα περιφερειακής ανάπτυξης που εφαρμόζεται στην Ελλάδα, μετά την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Στόχοι του προγράμματος είναι οι κάτωθι:

- Η διατήρηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο χώρα και η μείωση της εσωτερικής μετανάστευσης προς τα μεγάλα αστικά κέντρα
- Η αυτονομία και η βιώσιμη ανάπτυξη των περιφερειών
- Η αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των περιφερειών
- Η ενδυνάμωση της απασχόλησης

Οι δράσεις που δρομολογήθηκαν για την επίτευξη των παραπάνω στόχων ήταν:

- Η ανάπτυξη οικονομικών δράσεων υψηλής παραγωγικότητας
- Η ενίσχυση τοπικών πρωτοβουλιών
- Η προστασία του περιβάλλοντος
- Οι κατάλληλες υποδομές για οικονομικές δραστηριότητες
- Η αποκέντρωση αρμοδιοτήτων
- Η προβολή κινήτρων

2.7.2. Το Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης 1983-1987 Δημοκρατικός Προγραμματισμός

Το πενταετές πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης 1983-1987 είναι το τελευταίο εθνικό αναπτυξιακό πρόγραμμα που υλοποιήθηκε στην Ελλάδα. Για πρώτη φορά εισάγεται η έννοια του δημοκρατικού προγραμματισμού που προϋποθέτει τη συμμετοχή του πολίτη στην προγραμματική διαδικασία (Αθανασόπουλος, 1992). Συγκροτούνται νέα προγραμματικά όργανα ανά χωρική ενότητα και προβλέπονται αντίστοιχα αναπτυξιακά προγράμματα.

Κύριοι στόχοι του προγράμματος:

- Τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας
- Μείωση της ανεργίας
- Ενίσχυση της αποκέντρωσης
- Ισόρροπη ανάπτυξη των περιφερειών

Οι κατευθύνσεις δράσεων που δρομολογήθηκαν για το πρόγραμμα αυτό ήταν οι εξής:

- Δημιουργία νέων επενδυτικών φορέων σε τοπικό επίπεδο για τη δραστηριοποίηση του ενδογενούς δυναμικού και την ενίσχυση της τοπικής επιχειρηματικής δραστηριότητας. Οι φορείς αυτοί περιλαμβάνουν:

Δημοτικές Επιχειρήσεις

Εταιρείες Λαϊκής Βάσης

Συνεταιριστικές Οργανώσεις

- Οργάνωση συντονισμένου προγράμματος έργων του δημόσιου τομέα
- Συνεργασία μεγάλων επιχειρήσεων με ΜΜΕ
- Δημιουργία μεγάλων επιχειρήσεων καταλυτών στην αναπτυξιακή διαδικασία
- Παρακολούθηση των εξελίξεων για την αναπροσαρμογή του υφιστάμενου προγράμματος και προσέλκυση νέων επενδύσεων.

2.7.3. Τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα 1986-1992

Τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ), ήταν ουσιαστικά τα πρώτα κοινοτικά προγράμματα που υλοποιήθηκαν στην Ελλάδα. Η θέσπισή τους κρίθηκε απαραίτητη λόγω της τρίτης διεύρυνσης της ΕΟΚ με την είσοδο των ανταγωνιστικών, με τις άλλες μεσογειακές, οικονομιών της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Το πεδίο εφαρμογής των ΜΟΠ κάλυπτε όλη την Ελλάδα, τη νότια Γαλλία και τη νότια Ιταλία (εξαιρουμένων των μεγάλων αστικών κέντρων των δύο αυτών χωρών). Τοποθετούνταν χρονικά μεταξύ του 1986 και 1992 και δαπανήθηκαν 6,6 δις. ecu, εκ των οποίων τα 2,5 δις. ecu εκπροσωπούσαν την Ελλάδα. Το ποσοστό αυτό κάλυπτε το 70% κάθε έργου που εντάχθηκε στα ΜΟΠ, ενώ το υπόλοιπο 30% καλύφθηκε από τον ελληνικό προϋπολογισμό.

Τα προγράμματα αυτά έθεταν για πρώτη φορά το στόχο της υλοποίησης στο σύνολο των τομέων οικονομικής δραστηριότητας που σχετίζονταν με τη γεωργία, την αλιεία, τις ΜΜΕ και τον τουρισμό στις νότιες περιφέρειες της Κοινότητας. Για την Ελλάδα εγκρίθηκαν επτά Προγράμματα, έξι με χωρική διάσταση (ΜΟΠ Αττικής, Ανατολικής –Κεντρικής Ελλάδας, Μακεδονίας–Θράκης, Αιγαίου, Δυτικής Ελλάδας-Πελοποννήσου, Κρήτης) και ένα με κλαδική (ΜΟΠ Πληροφορικής).

Στόχος των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων υπήρξε ο εκσυγχρονισμός της γεωργίας και της αλιείας, η ανάπτυξη των βιομηχανικών και εμπορικών μικρομεσαίων επιχειρήσεων, καθώς και η ενίσχυση του τριτογενούς τομέα. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην αξιοποίηση του ενδογενούς δυναμικού, καθώς και στη στήριξη της απασχόλησης και του εισοδήματος. Για πρώτη φορά, υιοθετήθηκε από την Κοινότητα η πολιτική της χρηματοδότησης συνολικών προγραμμάτων και όχι μεμονωμένων έργων, όπως συνέβαινε έως τότε.

Τα μέτρα που ελήφθησαν στο πλαίσιο εφαρμογής των Προγραμμάτων αφορούσαν στον τομέα της γεωργίας την αναδιάρθρωση της παραγωγής, τον εκσυγχρονισμό και την εντατικοποίηση παραδοσιακών προϊόντων, στον τομέα της αλιείας τον εκσυγχρονισμό του στόλου και τη βελτίωση υποδομών και μεταποιητικών εγκαταστάσεων, στον τομέα της βιομηχανίας και της βιοτεχνίας την ανάπτυξη ΜΜΕ, την ενθάρρυνση καινοτομιών και την ενίσχυση των υποδομών, στον τομέα των υπηρεσιών την ανάπτυξη του τουρισμού, των μεταφορών και των τηλεπικοινωνιών

και τέλος στον τομέα του ανθρώπινου δυναμικού την επαγγελματική κατάρτιση και την προώθηση των τοπικών πρωτοβουλιών.

Το Μεσογειακό Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα για την Κεντρική και Ανατολική Ελλάδα, αφορά την περιφέρεια της Ανατολικής Στερεάς (δηλ. τους νομούς της Βοιωτίας, της Ευβοίας, της Ευρυτανίας, της Φωκίδας και της Φθιώτιδας) και την περιφέρεια της Θεσσαλίας (δηλ. τους νομούς Μαγνησίας, Λάρισας, Καρδίτσας και Τρικάλων), συνολικά εννέα νομούς.

Ειδικότερα, για την Περιφέρεια Θεσσαλίας το ΜΟΠ Ανατολικής-Κεντρικής Ελλάδας προέβλεπε την κατασκευή δύο υδροηλεκτρικών φραγμάτων και μιας σήραγγας εκτροπής των υδάτων του ποταμού Αχελώου, την κατασκευή διαφόρων έργων υποδομής, όπως οδικών αρτηριών, στοιχειωδών καταλυμάτων, αποχετεύσεων, έργων υδροδότησης, καθώς και πρόσθετων μέτρων του τομέα της γεωργίας, με στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

2.7.4. Το Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης 1988-1992

Το Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης 1988-1992 έθετε τους κάτωθι στόχους:

- Ενίσχυση της αποκέντρωσης και του δημοκρατικού προγραμματισμού
- Μείωση της έντασης των περιφερειακών ανισοτήτων
- Αύξηση των δυναμικών περιφερειών
- Κλαδική αναδιάρθρωση (δυναμικοί κλάδοι σε υποβαθμισμένες περιφέρειες)

Οι βασικές κατηγορίες μέτρων που προωθήθηκαν για την επίτευξη των στόχων ήταν οι εξής:

- Αποκέντρωση και ενίσχυση των ΟΤΑ
- Υιοθέτηση υψηλής τεχνολογίας
- Βελτίωση 'κλίματος' για ιδιωτικές πρωτοβουλίες
- Προγράμματα με τοπική και περιβαλλοντική κατεύθυνση

Το πρόγραμμα αυτό δεν ψηφίστηκε στη Βουλή, αλλά υποβλήθηκε εκ νέου ως Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΣΠΑ) κατά το διάστημα 1989-1993 στην Κοινότητα, όπου αποτέλεσε τη βάση για την έγκριση του Α' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης.

2.7.5. Τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (ΚΠΣ)

Τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (ΚΠΣ) αποτελούν σύνολα παρεμβάσεων με συγκεκριμένους στόχους, προσδιορισμένο κόστος, καθώς και χρονικά όρια εφαρμογής. Έχουν τη μορφή δεσμευτικής προγραμματικής συμφωνίας και είναι το αποτέλεσμα της σύζευξης της περιφερειακής πολιτικής της Κοινότητας και εκείνης του κράτους-μέλους. Συγκεκριμένα, αποτελούν την απάντηση της Επιτροπής στα υποβληθέντα σε αυτή Σχέδια Περιφερειακής Ανάπτυξης από τα κράτη – μέλη. Τα ΚΠΣ εργάστηκαν στην κατεύθυνση της μείωσης των ανισοτήτων και της προώθησης της ανάπτυξης και της διαρθρωτικής προσαρμογής των μειονεκτούντων περιφερειών.

Τα ΚΠΣ ήταν αποτέλεσμα της μεταρρύθμισης και της διεύρυνσης των Διαρθρωτικών Ταμείων το 1988. Η μεταρρύθμιση των Διαρθρωτικών Ταμείων ήταν αναγκαία, προκειμένου να βελτιωθεί η αποτελεσματικότητα τους στον τομέα της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής της Κοινότητας. Οι λόγοι που ώθησαν στη μεταρρύθμιση αυτή, ήταν πρωτίστως πολιτικοί και οικονομικοί. Οι πολιτικοί λόγοι υπαγορεύθηκαν από την ορισθείσα Συνθήκη της Ρώμης, μέσω της αρχής της αλληλεγγύης των κρατών – μελών, όπου η οικονομική και κοινωνική συνοχή σε συνδυασμό με την ενιαία αγορά λειτουργούν σε μια συνολική προσέγγιση αρμονικής ανάπτυξης στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπροσθέτως, η σύγκλιση των οικονομικών πολιτικών των κρατών-μελών της ΕΕ με την ταυτόχρονη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων σε συνδυασμό με την καλύτερη αξιοποίηση των κοινοτικών πόρων, καθίσταται αναγκαία για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και συνοχή της ΕΕ.

Κάθε ΚΠΣ αποτελείται από Άξονες Προτεραιότητας, οι οποίοι καθορίζονται από τις οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές του κράτους και της ενδιαφερόμενης περιφέρειας, τις οικονομικές απαιτήσεις τους, αλλά και τη συνοχή με τις άλλες πολιτικές της ΕΕ. Τέλος, οι κατευθύνσεις της χρηματοδότησης πρέπει να εναρμονίζονται με τις κοινοτικές πολιτικές.

Οι κύριοι άξονες προτεραιότητας του Α΄ ΚΠΣ (1989-1993) ήταν οι ακόλουθοι:

- Βελτίωση του επιπέδου της χώρας, όσον αφορά τη βασική οικονομική υποδομή
- Ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα και αγροτική ανάπτυξη, με την προώθηση διαρθρωτικών μεταβολών

- Αύξηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων
- Ισόρροπη ανάπτυξη του τουρισμού
- Αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού
- Περιφερειακή – τοπική ανάπτυξη

Για τους παραπάνω στόχους καταρτίστηκαν 12 τομεακά και 13 περιφερειακά επιχειρησιακά προγράμματα (ΠΕΠ). Το συνολικό ποσό που διατέθηκε στο Α΄ ΚΠΣ ήταν περίπου 15,5 δις. ECU.

Οι κύριοι άξονες προτεραιοτήτων του Β΄ ΚΠΣ (1994-1991), που χαρακτηρίζεται από την αύξηση των χορηγούμενων πόρων και την επέκταση της προγραμματικής περιόδου (κατά 1 έτος) ήταν οι κάτωθι (Ε.Ε., 1994):

- Μείωση του περιφερειακού χαρακτήρα της χώρας και προώθηση της εσωτερικής ολοκλήρωσης, μέσω της ανάπτυξης των βασικών υποδομών
- Βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης
- Ανάπτυξη και ανταγωνιστικότητα του οικονομικού ιστού
- Ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και προώθηση της απασχόλησης
- Μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων και άρση της απομόνωσης των νησιωτικών περιοχών, μέσω της αξιοποίησης του τοπικού δυναμικού τους.

Το συνολικό ποσό που δόθηκε ήταν 29,72 δις ECU (διατέθηκε παράλληλα και επιπλέον χρηματικό ποσό από το Ταμείο Συνοχής).

Το τρίτο ΚΠΣ (2000-2006) περιλαμβάνει τους κάτωθι επτά άξονες προτεραιότητας (ΥΠΕΘΟ, 2000a):

- Ανθρώπινοι Πόροι
- Μεταφορές
- Ανταγωνιστικότητα
- Ανάπτυξη της Υπαίθρου και Αλιεία
- Ποιότητα ζωής
- Κοινωνία της Πληροφορίας
- Περιφερειακή Ανάπτυξη

Το συνολικό ποσό που διατέθηκε για την αποτελεσματικότητα της αναπτυξιακής στρατηγικής του Γ΄ ΚΠΣ στην Ελλάδα ξεπερνούσε τα 50 δις ευρώ.

Τα κοινά σημεία των Προγραμμάτων συνοψίζονται στα εξής:

A. Ενίσχυση των δράσεων για την τόνωση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας των περιφερειακών οικονομιών, αξιοποιώντας τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα των εκάστοτε περιοχών, προβάλλοντας τον αναπτυξιακό ρόλο των αστικών κέντρων και στηρίζοντας την ύπαιθρο μέσω ολοκληρωμένων προγραμμάτων-παρεμβάσεων.

B. Διαμόρφωση περιφερειακών στρατηγικών για τη διάδοση των καινοτομιών, τη συμμετοχή στην έρευνα και τεχνολογία, καθώς και την ανάδειξη των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού.

Γ. Μείωση της απομόνωσης και διατήρηση του πληθυσμού, ενισχύοντας τις ορεινές, νησιωτικές και παραμεθόριες περιοχές.

Δ. Δημιουργία δράσεων για την προστασία και αξιοποίηση των πολιτισμικών και περιβαλλοντικών στοιχείων κάθε περιφέρειας.

Σύμφωνα με τους Cappelletti et al. (2003), η οικονομική ενίσχυση των περιφερειών από την Ευρωπαϊκή Ένωση έχει θετικό αντίκτυπο στην ανάπτυξή τους. Άλλωστε, μέσω της ενίσχυσης αυτής θα μπορέσει να επιτευχθεί η εξομάλυνση των ανισοτήτων σε επίπεδο παραγωγικότητας και κατά συνέπεια και εισοδήματος. Απώτερος σκοπός είναι η όσο το δυνατόν αποφυγή κάθε ανισότητας σε παραγωγικότητα και εισόδημα μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Αυτού του είδους η εξομάλυνση μπορεί να επιτευχθεί μέσω των Ευρωπαϊκών Οικονομικών Πακέτων Στήριξης, τα οποία και δέχθηκαν μία σημαντική αναπροσαρμογή το 1988 με σκοπό να γίνουν πιο αποτελεσματικά όσο αφορά την μείωση του χάσματος που είχε εντοπισθεί μεταξύ ανεπτυγμένων και όχι τόσο ανεπτυγμένων περιφερειών με απώτερο σκοπό την οικονομική και κοινωνική συνοχή στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Cappelletti et al., 2003).

2.7.6. Το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς, 2007-2013

Το νέο Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ) της προγραμματικής περιόδου 2007-2013, υλοποιείται με βάση τους κάτωθι άξονες προτεραιότητας (ΥΠΟΙΟ, 2006):

- Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη
- Ενίσχυση Προσπελασιμότητας

- Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα
- Ψηφιακή Σύγκλιση
- Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού
- Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
- Βελτίωση Διοικητικής Ικανότητας Δημόσιας Διοίκησης
- Τεχνική Υποστήριξη Εφαρμογής
- Περιφερειακή Ανάπτυξη (μέσω των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, ΠΕΠ)
- Χωρική συνεργασία

Η αναπτυξιακή στρατηγική του ΕΣΠΑ υλοποιείται μέσω 13 Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, 8 Τομεακών και 5 Περιφερειακών, καθώς και 12 Ειδικών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων Εδαφικής Συνεργασίας.

Οι τομείς της Αγροτικής Ανάπτυξης και της Αλιείας δεν εντάσσονται στο ΕΣΠΑ, αλλά ενσωματώνονται σε δύο ειδικά στρατηγικά σχέδια, το Εθνικό Σχέδιο Στρατηγικής Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΣΣΑΑ) και το Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης της Αλιείας (ΕΣΣΑΑΛ).

Σύμφωνα με στοιχεία του ΕΣΠΑ (ΥΠΟΙΟ, 2006), για την νέα προγραμματική περίοδο 2007-2013, συγκεντρώνεται για την αναπτυξιακή στρατηγική της χώρας ένα συνολικό ποσό άνω των 45 δις ευρώ.

2.7.7. Το Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης, 2014-2020

Κατά την τρέχουσα προγραμματική περίοδο 2014-2020 η αναπτυξιακή στρατηγική της χώρας θα καλυφθεί μέσω 11 Θεματικών Στόχων (ΥΠΑΝΑ, 2014), οι οποίοι παρουσιάζονται συνοπτικά:

- Ενίσχυση της Τεχνολογικής Ανάπτυξης, της Έρευνας και της Καινοτομίας, με βελτίωση της πρόσβασης σε τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών
- Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων σε όλους τους τομείς (γεωργία, αλιεία, υδατοκαλλιέργειες, μεταποίηση, κ.ά)
- Διατήρηση και Προστασία του Περιβάλλοντος και στήριξη της αποδοτικής χρήσης των πόρων, αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και της πρόληψης των κινδύνων, καθώς και προώθηση της μετάβασης σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα

- Προώθηση των βιώσιμων μεταφορών και στήριξη των βασικών υποδομών δικτύων
- Προώθηση της βιώσιμης και ποιοτικής απασχόλησης, στηρίζοντας την κινητικότητα των εργαζομένων, επενδύοντας στην εκπαίδευση και κατάρτιση για την απόκτηση δεξιοτήτων, καθώς και υποστήριξη της διά βίου μάθησης
- Καταπολέμηση της φτώχειας και κάθε είδους διάκρισης και στήριξη της κοινωνικής ένταξης
- Αποτελεσματικότητα της Δημόσιας Διοίκησης και ενίσχυση της θεσμικής ικανότητας δημοσίων υπηρεσιών και φορέων

Η αναπτυξιακή στρατηγική του νέου ΕΣΠΑ καλύπτεται μέσω 18 Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, 5 Τομεακών και 13 Περιφερειακών, καθώς και Ειδικών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων Εδαφικής Συνεργασίας. Επίσης, 2 Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα, του αγροτικού τομέα και του τομέα αλιείας και θαλάσσης συμπληρώνουν τη νέα προγραμματική περίοδο του ΕΣΠΑ 2014-2020. Συνολικά, για τη νέα προγραμματική περίοδο, διατίθενται 26 περίπου δις ευρώ, εκ των οποίων η συμβολή της Κοινότητας ανέρχεται στο ποσό των 20,8 δις ευρώ.

Κεφάλαιο 3: «Ευρώπη 2020»: Η στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη

3.1. Έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Στρατηγική 2020

Ένα μεγάλο μέρος του προϋπολογισμού της ΕΕ, συνολικά 351,8 δισεκατομμύρια ευρώ, δαπανάται για μέτρα πολιτικής συνοχής στα 28 Κράτη Μέλη της ΕΕ για το 2014-2020, το οποίο αποτελεί περίπου το ένα τρίτο του προϋπολογισμού της. Ο κύριος στόχος του είναι να μειώσει τις ανισότητες μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης των περιφερειών και να προωθήσει την περιφερειακή οικονομική και κοινωνική συνοχή. Ωστόσο, ένα πρόβλημα που παρατηρείται είναι πως, παρά την εκτεταμένη βιβλιογραφία σχετικά με τον αντίκτυπο της πολιτικής συνοχής στην οικονομική ανάπτυξη, τα εμπειρικά στοιχεία δεν έχουν μέχρι τώρα αποδώσει σαφή αποτελέσματα. Ενώ ορισμένοι συγγραφείς βρίσκουν ενδείξεις θετικού αντίκτυπου των διαρθρωτικών ταμείων στην οικονομική ανάπτυξη, άλλοι βρίσκουν μόνο θετικά αποτελέσματα, ενώ κάποιοι άλλοι δεν αναφέρουν κανένα αποτέλεσμα. Αυτά τα μικτά αποτελέσματα μπορούν να εξηγηθούν, μεταξύ άλλων, από τη χαμηλή ποιότητα των δεδομένων των διαρθρωτικών ταμείων σε περιφερειακό επίπεδο, από τις διαφορές στην επιλογή και το χρονοδιάγραμμα του δείγματος για τις έρευνες, αλλά και μια σειρά από διάφορα μεθοδολογικά προβλήματα (Hagen & Mohl, 2008).

Παρ' όλα αυτά, γεγονός παραμένει πως η οικονομική δραστηριότητα κατανέμεται άνισα σε όρους γεωγραφικών περιοχών. Σε διαφορετικές εδαφικές κλίμακες – σε παγκόσμιο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο - υπάρχουν εμφανή κενά στον πλούτο, στην πυκνότητα του πληθυσμού, στην οικονομική δραστηριότητα και στις συνθέσεις των περιφερειακών και εθνικών οικονομιών. Από τις αρχές της δεκαετίας του '80, η Ε.Ε. γνώρισε παράλληλες διαδικασίες διακρατικής σύγκλισης, με τις χώρες της αρχικής περιφέρειας της Ευρώπης να καλύπτουν τις διαφορές μεταξύ των χωρών, χαρακτηριζόμενες από αύξηση των σχετικών εισοδημάτων στις ευημερούσες περιφέρειες. Ορισμένες μελέτες έχουν καταδείξει ότι οι διαπεριφερειακές ανισότητες έχουν αυξηθεί από τη δεκαετία του '80, μετρούμενες ως προς το κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν και την απασχόληση (Farole et al., 2011).

Από τη μεταρρύθμιση των διαρθρωτικών ταμείων το 1989, η ΕΕ έχει καταστήσει μια από τις βασικές της πολιτικές την αρχή της συνοχής, δηλαδή τη μείωση των

ανισοτήτων όσον αφορά τα οικονομικά αποτελέσματα και τις ευκαιρίες μεταξύ των ευρωπαϊκών περιφερειών. Στο πλαίσιο της ταχέως μεταβαλλόμενης οικονομικής, δημογραφικής και πολιτικής πραγματικότητας στην ΕΕ, η πολιτική συνοχής έχει καταστεί όλο και μεγαλύτερη συνιστώσα του προϋπολογισμού της ΕΕ (Del Bo et al., 2011, Farole et al., 2011). Μεγάλο μέρος της ρητορικής της ευρωπαϊκής πολιτικής συνοχής αποφεύγει την ιδέα των σχέσεων μεταξύ αποτελεσματικότητας και ισότητας, γεγονός που υποδηλώνει ότι είναι δυνατόν να μεγιστοποιηθεί η συνολική ανάπτυξη, ενώ ταυτόχρονα επιτυγχάνεται σύγκλιση των αποτελεσμάτων και της παραγωγικότητας σε όλες τις περιφέρειες της Ευρώπης. Ωστόσο, δεδομένης της αύξησης των διαπεριφερειακών ανισοτήτων, δεν είναι σαφές ότι η πολιτική συνοχής έχει αλλάξει την πορεία της ανάπτυξης από ότι θα συνέβαινε χωρίς την παρέμβαση. Οι λόγοι για αυτό είναι πολύπλοκοι και ενώ μερικοί από αυτούς μπορεί να έχουν σχέση με τις διαδικασίες για την εφαρμογή των πολιτικών σύγκλισης ή ίσως το μέγεθος της παρέμβασης, άλλοι μπορεί να έχουν να κάνουν με την απουσία ρεαλιστικής άποψης της οικονομικής γεωγραφίας της ανάπτυξης και συνεπώς, των δυνατοτήτων, των περιορισμών και των πιθανών συμβιβασμών που αντιμετωπίζουν οι προσπάθειες για την προώθηση της σύγκλισης (Farole et al., 2011).

Στο πλαίσιο της συζήτησης για την περιφερειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπάρχουν δύο βασικές πολιτικές: η έκθεση της ΕΕ για την Ευρώπη 2020, η οποία παρουσιάζει το γενικό πλαίσιο εντός του οποίου θα δράσει η Ευρώπη κατά την επόμενη δεκαετία και η έκθεση Barca προς τον Επίτροπο για τις περιφερειακές πολιτικές, που ανοίγει το δρόμο για μια μεταρρυθμισμένη περιφερειακή πολιτική. Η πρώτη έκθεση προτείνει μια στρατηγική που βασίζεται σε τρεις πυλώνες: έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη (Camagni & Capello, 2012). Πιο αναλυτικά, η Ευρώπη 2020 είναι η πρωταρχική, μακροπρόθεσμη οικονομική στρατηγική για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Επιτυγχάνει την ανανεωμένη στρατηγική της Λισαβόνας για την ανάπτυξη και την απασχόληση, η οποία είχε προγραμματιστεί να λήξει το 2010, και στην οποία είχε ασκηθεί αρνητική κριτική σχετικά με την αδύναμη κοινωνική της διάσταση και τη μη ισορροπημένη αρχιτεκτονική της όσον αφορά στη διακυβέρνηση (Zeitlin, 2010). Μετά από μια σχετικά γρήγορη δημόσια διαβούλευση, η Επιτροπή υπέβαλε την πρότασή της για τη στρατηγική «Ευρώπη 2020» στις 3 Μαρτίου 2010. Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος αυτής της στρατηγικής έχουν τεθεί τρεις αμοιβαία ενισχυτικές προτεραιότητες: α) Έξυπνη ανάπτυξη: ανάπτυξη μιας οικονομίας βασισμένης στη γνώση και την καινοτομία, β) Αειφόρος ανάπτυξη:

προώθηση μιας πιο αποδοτικής από πλευράς πόρων, πιο πράσινης και πιο ανταγωνιστικής οικονομίας, γ) Χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη: προώθηση μιας οικονομίας υψηλής απασχόλησης που θα προσφέρει κοινωνική και εδαφική συνοχή (Mendez et al., 2011).

Η δεύτερη έκθεση εξετάζει και προτείνει μια νέα διαδικασία μεταρρύθμισης της περιφερειακής πολιτικής της ΕΕ που ξεκίνησε για την προετοιμασία της νέας περιόδου προγραμματισμού 2014-2020. Ειδικότερα, συζητείται το σκεπτικό, το οικονομικό υπόβαθρο, οι προϋποθέσεις, ο σχεδιασμός της διαδικασίας και ο τρόπος παράδοσης της ίδιας της περιφερειακής πολιτικής, παρέχοντας ευρύ υλικό για θεσμικές και πολιτικές αποφάσεις (Camagni & Capello, 2012).

Στο πεδίο τομής αυτών των δύο προβληματισμών ξεκίνησε μια ενδιαφέρουσα συζήτηση που αφορούσε ειδικότερα τον πυλώνα της «έξυπνης ανάπτυξης», τονίζοντας την ανάγκη να ενσωματωθούν εννοιολογικά τα καθήκοντα που παρουσιάζονται στην έκθεση «Ευρώπη 2020» και εκείνα που περιγράφονται στη νέα μεταρρύθμιση της πολιτικής συνοχής σε ένα κοινό πλαίσιο. Από τη μια πλευρά, η στρατηγική Ευρώπη 2020 θεωρείται ότι στερείται σαφέστερης εδαφικής διάστασης, και συνεπώς ενός τρόπου για να συμμετάσχουν όλοι οι δυνητικοί και γεωγραφικά διασκορπισμένοι παράγοντες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Από την άλλη πλευρά, η μεταρρύθμιση της πολιτικής της ΕΕ θα πρέπει να διαμορφωθεί με τρόπο τέτοιο, έτσι ώστε να συμβάλλει στην επίτευξη των τριών πυλώνων (έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη) της ατζέντας «Ευρώπη 2020». Ειδικότερα, η τελευταία θα μπορούσε να αποτελέσει την ευκαιρία επανέναρξης ενός αναπτυξιακού μοντέλου έντασης γνώσης για την Ευρώπη σε περιφερειακή βάση, παρέχοντας επιχειρησιακές απαντήσεις στο αίτημα της «Ένωσης καινοτομίας». Το επίσημο έγγραφο της ΕΕ για την Περιφερειακή πολιτική που συμβάλλει στην έξυπνη ανάπτυξη στην Ευρώπη είναι μια πρώτη επίσημη κίνηση προς αυτή την κατεύθυνση, τονίζοντας την ανάγκη προσδιορισμού τομέων και τεχνολογικών τομέων στους οποίους οι περιφερειακές πολιτικές θα πρέπει να προσαρμοστούν, δηλαδή τα πεδία ειδίκευσης (Camagni & Capello, 2012).

Η ευρεία έννοια της έξυπνης ανάπτυξης αποτελεί μέρος της στρατηγικής που εισήχθη ως απάντηση στους παρατηρούμενους χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης της καινοτομίας και της παραγωγικότητας στις ευρωπαϊκές περιφέρειες. Η αναπτυξιακή στρατηγική αναφέρει ότι η έξυπνη ανάπτυξη στηρίζει την αειφόρο ανάπτυξη, η οποία

επιτυγχάνεται με την προώθηση της έρευνας, της καινοτομίας και της γνώσης, προκειμένου να επιτευχθεί η περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη (Naldi et al., 2015).

3.2. Η Στρατηγική «Ευρώπη 2020»: μια σύντομη ματιά

Η Ευρώπη βρίσκεται σε μια μεταβατική περίοδο, αφού η κρίση ισοπέδωσε πολλά χρόνια οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης και ανέδειξε τις διαρθρωτικές αδυναμίες των οικονομιών της Ευρώπης. Είναι εμφανή τα προβλήματα που ανακύπτουν σε παγκόσμιο πλέον επίπεδο, όπως η στενότητα πόρων, η παγκοσμιοποίηση, η δημογραφική γήρανση, η κλιματική αλλαγή, η καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, η έλλειψη απασχόλησης, κ.ά. Σ' αυτό το πλαίσιο η Ευρώπη καλείται να αναλάβει δράση και να ενεργήσει συλλογικά. Συνεπώς, απαιτείται μια στρατηγική που θα συμβάλλει στην έξοδο από την κρίση.

Η «Ευρώπη 2020» είναι η στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία αποσκοπεί στη δημιουργία συνθηκών για έξυπνη (smart), διατηρήσιμη (sustainable) και χωρίς αποκλεισμούς (inclusive) ανάπτυξη με υψηλά επίπεδα απασχόλησης, παραγωγικότητας και κοινωνικής συνοχής. Η στρατηγική «Ευρώπη 2020» δρομολογήθηκε το έτος 2010, όταν ο ρυθμός ανάπτυξης και τα επίπεδα παραγωγικότητας της ΕΕ ήταν χαμηλότερα από τα αντίστοιχα των ανεπτυγμένων χωρών. Η στρατηγική δομήθηκε ως εταιρική σχέση μεταξύ της ΕΕ και των κρατών μελών της, με ένα σύνολο στόχων προσανατολισμένων στις τρεις προαναφερθείσες προτεραιότητες.

Η στρατηγική «Ευρώπη 2020» άντλησε διδάγματα από τη στρατηγική της Λισαβόνας για την ανάπτυξη και την απασχόληση, η οποία ξεκίνησε το 2000, με αναθεώρηση το 2005 και εφαρμογή έως το 2010. Κατά τον Φερόνα (2013), ο οποίος επιχειρεί μια κριτική αποτίμηση της κοινωνικής διάστασης της νέας ευρωπαϊκής στρατηγικής, εμφανίζεται η «Ευρώπη 2020» να είναι περισσότερο κοινωνική από τη Στρατηγική της Λισαβόνας και ιδιαίτερα από την αναθεωρημένη της εκδοχή (2005), αφού επαναφέρει, μεταξύ άλλων, την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στο επίκεντρο της Ευρωπαϊκής πολιτικής ατζέντας και ορίζει για πρώτη φορά ποσοτικούς στόχους και ολοκληρωμένες κατευθυντήριες γραμμές για την καταπολέμηση τους.

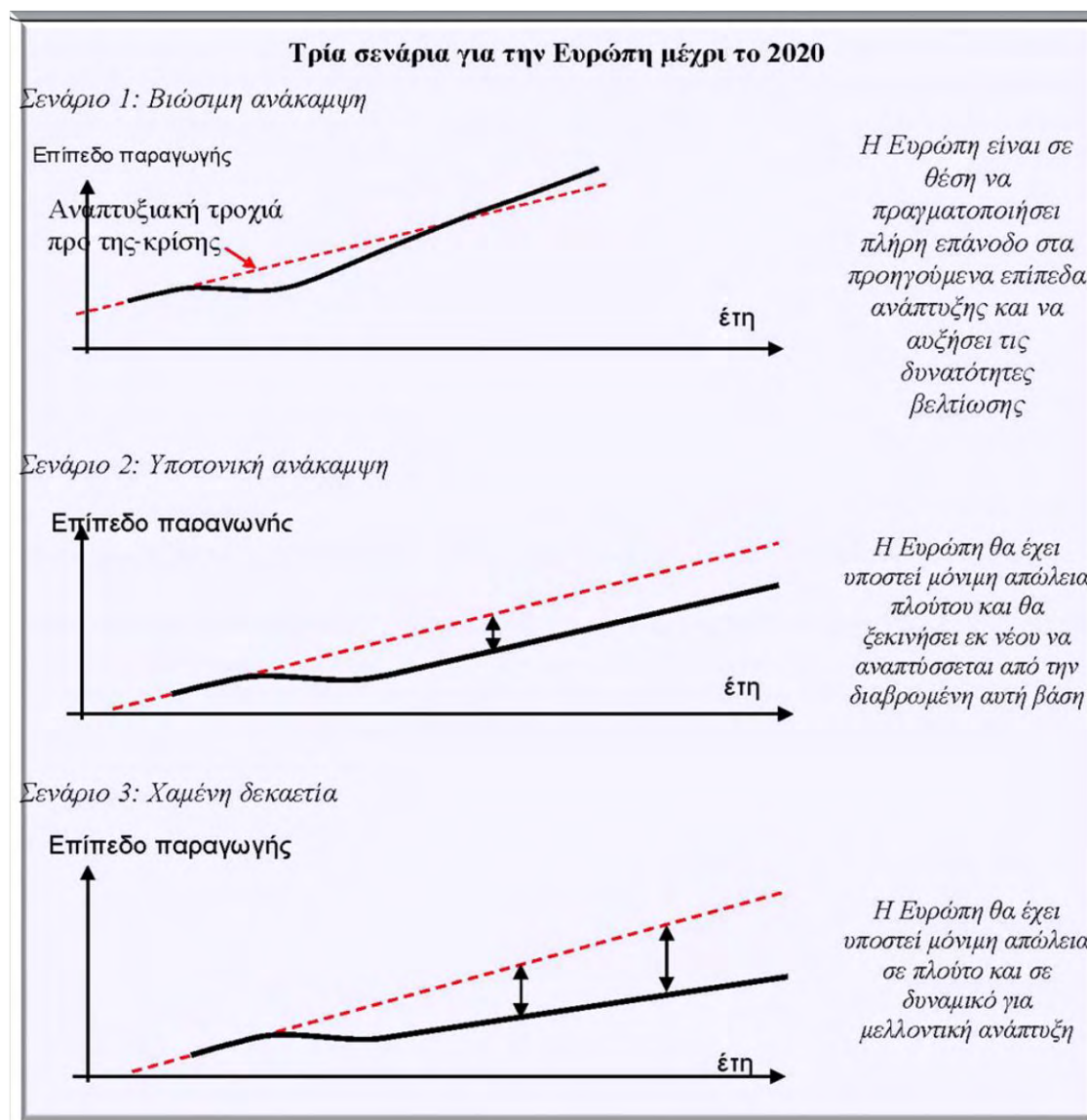
Η Στρατηγική της Λισαβόνας αποδείχθηκε αναποτελεσματική ως προς την ολοκλήρωση του κοινωνικού της στόχου για «δραστική μείωση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού μέχρι το 2010», αφού το ποσοστό κινδύνου φτώχειας για τις 15 χώρες που ήταν μέλη της ΕΕ το 2000, όχι μόνο δε μειώθηκε στο τέλος της δεκαετούς εφαρμογής της αλλά αυξήθηκε. Επίσης, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, ο μέσος όρος για την ΕΕ15 ήταν 16.2% το 2010 σε σύγκριση με 15% το 2000, ενώ αντίστοιχα ο μέσος όρος για την ΕΕ27 ήταν 16.4%. Η κοινωνική διάσταση της Στρατηγικής της Λισαβόνας έχει αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης και αξιολόγησης από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ, από ανεξάρτητους μελετητές, από άλλα ευρωπαϊκά κοινωνικά δίκτυα (Daly, 2010, Frazer και Marlier, 2010, Crepaldi et al. 2010, Social Protection Committee, 2009).

Ωστόσο, κατά τον Φερόνα (2013), η μέχρι στιγμής εφαρμογή της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020», αποδεικνύεται ασύμβατη με τους διακηρυγμένους της στόχους, καθώς η επίτευξη ισορροπίας ανάμεσα στην οικονομική ολοκλήρωση και την κοινωνική συνοχή είναι εξαιρετικά αμφίβολη, καθώς η Ευρωπαϊκή Ένωση βιώνει μια μακρά περίοδο οικονομικής στασιμότητας, ως συνέπεια της διεθνούς οικονομικής κρίσης, αυξανόμενες εντάσεις στο πλαίσιο της Ευρωζώνης και έντονη δυσαρέσκεια μεταξύ των Ευρωπαίων πολιτών για τον τρόπο που οι πολιτικοί αρχηγοί αντιμετωπίζουν τα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα (Natali, 2011:54). Από τα στοιχεία τεκμαίρεται ότι η μείωση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού μέχρι το 2020 μόλις προσεγγίζει τα 12 – 15 εκατομμύρια και όχι τα 20 εκατομμύρια που είναι ο διακηρυγμένος στόχος για την ΕΕ συνολικά (Frazer and Marlier, 2012, Copeland and Daly, 2012).

Η κρίση δεν ήταν ένα απλό ‘χτύπημα’ στις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ευρώπη. Σήμερα, η Ευρώπη βρίσκεται αντιμέτωπη με σαφείς προκλήσεις. Είτε θα αντιμετωπίσει δυναμικά την άμεση πρόσκληση της ανάκαμψης και τις σταθερές προκλήσεις (παγκοσμιοποίηση, οικονομική στενότητα, γήρανση του πληθυσμού, αντιμετώπιση κλιματικής αλλαγής, αποδοτική χρήση πόρων, κ.ά), ώστε να αποκτήσει ανταγωνιστικότητα και να θέσει την ΕΕ σε ανοδική τροχιά προόδου (βιώσιμη ανάκαμψη), είτε θα συνεχίσει τις μεταρρυθμίσεις με σταθερό ή ακόμη και αργό ρυθμό που πιθανώς να οδηγήσουν σε απώλεια πλούτου και υποτονική ανάκαμψη (υποτονική ανάκαμψη), όπως και σε υψηλά επίπεδα ανεργίας και κοινωνικών προβλημάτων, τα οποία δυστυχώς μεταβάλλουν τη μελλοντική της ανάπτυξη σε παγκόσμιο επίπεδο (χαμένη δεκαετία) (Επιτροπή Ευρωπαϊκή, 2010).

Διάγραμμα 1: Τρία σενάρια για την Ευρώπη μέχρι το 2020

Πηγή: Επιτροπή Ευρωπαϊκή, (2010), "ΕΥΡΩΠΗ 2020: στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη: ανακοίνωση της Επιτροπής", σελ. 11.

3.3. Στόχοι της στρατηγικής «Ευρώπη 2020»

Οι πρωταρχικοί στόχοι της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» παρουσιάζονται, ως ακολούθως:

Απασχόληση: 75% του πληθυσμού της ηλικιακής κατηγορίας 20-64 ετών πρέπει να έχει απασχόληση

Έρευνα και Ανάπτυξη: το 3% του ΑΕΠ της ΕΕ πρέπει να επενδύεται σε έρευνα και ανάπτυξη

Κλιματική αλλαγή και ενεργειακή βιωσιμότητα: μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά 20% ή και 30%, εφόσον οι συνθήκες το επιτρέπουν

Εκπαίδευση: το ποσοστό των νέων που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο πρέπει να είναι μικρότερο από 10% και τουλάχιστον το 40% των νέων να έχουν ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση

Καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού: ο αριθμός των ατόμων που βρίσκονται ή κινδυνεύουν να βρεθούν σε κατάσταση φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού πρέπει να μειωθεί κατά 20 εκατομμύρια.

Οι δύο πρώτοι στόχοι αποσκοπούν στην έξυπνη ανάπτυξη, ο τρίτος στη βιώσιμη και οι δύο τελευταίοι στην ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς. Οι παραπάνω στόχοι είναι αλληλένδετοι και απεικονίζουν τη γενικότερη πρόοδο που θα πρέπει να επιτευχθεί σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης και σε κύριους τομείς έως το 2020. Η Επιτροπή προτείνει να μετασχηματιστούν οι στόχοι αυτοί σε εθνικοί, ώστε κάθε κράτος μέλος να δύναται να καθορίζει τη δική του πρόοδο. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν προϋποθέτουν καταμερισμό των υποχρεώσεων, αφού είναι κοινοί και υλοποιούνται συνδυαστικά σε επίπεδο εθνικής δράσης και δράσης σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Συμπεραίνεται ότι η βελτίωση στην εκπαίδευση συμβάλλει στην αύξηση της απασχόλησης, η προώθηση της έρευνας και ανάπτυξης στην οικονομία αυξάνει την ανταγωνιστικότητα και δημιουργεί νέες θέσεις απασχόλησης και τέλος η επένδυση σε καθαρότερες τεχνολογίες καταπολεμά την κλιματική αλλαγή (Επιτροπή Ευρωπαϊκή, 2010).

3.4. «Ευρώπη 2020»: Εμβληματικές πρωτοβουλίες

Η Επιτροπή καταθέτει επτά εμβληματικές πρωτοβουλίες, οι οποίες θα ενεργήσουν ως καταλύτες για την επίτευξη προόδου σε κάθε προτεραιότητα:

1. Ένωση καινοτομίας: επαναπροσδιορισμός της πολιτικής στη χρηματοδότηση για την έρευνα και την καινοτομία, ώστε οι καινοτόμες ιδέες να μετατραπούν σε προϊόντα και υπηρεσίες, που θα ξεκινούν από τη βασική έρευνα και θα φθάνουν έως την εμπορία, με απώτερο στόχο τη δημιουργία θέσεων εργασίας αλλά και τη γενικότερη ανάπτυξη. Στην Ευρώπη η χρηματοδότηση για E&A είναι χαμηλότερη του 2%, σε σύγκριση με τις ΗΠΑ (2,6%) και την Ιαπωνία (3,4%) εξαιτίας των χαμηλότερων επιπέδων ιδιωτικών επενδύσεων. Συνεπώς,

- η Ευρώπη θα πρέπει να εξετάσει τις επιπτώσεις και τη σύνθεση των δαπανών για έρευνα και να βελτιώσει τους όρους για E&A του ιδιωτικού τομέα.
2. Νεολαία σε κίνηση: ενίσχυση των επιδόσεων και της παγκόσμιας αίγλης των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων, βελτίωση όλων των επιπέδων εκπαίδευσης και κατάρτισης (π.χ. ακαδημαϊκή αριστεία), καθώς και ενθάρρυνση εισόδου των νέων στις προκλήσεις της αγοράς εργασίας.
  3. Ψηφιακό Θεματολόγιο: επίσπευση της ανάπτυξης όλων των υπηρεσιών πρόσβασης στο Διαδίκτυο υψηλής ταχύτητας, έτσι ώστε έως το έτος 2020 το 50% τουλάχιστον των ευρωπαϊκών νοικοκυριών να έχει πρόσβαση σε διαδίκτυο πολύ υψηλών ταχυτήτων.
  4. Μια Ευρώπη που θα χρησιμοποιεί αποδοτικά τους πόρους της: μείωση των εκπομπών CO₂ κατά τρόπο που να μεγιστοποιεί τα οφέλη και να ελαχιστοποιεί τις δαπάνες, αξιοποιώντας καινοτόμες τεχνολογικές πρακτικές. Επίσης, θα πρέπει να αποσυνδεθεί η οικονομική ανάπτυξη από τη χρήση πόρων και ενέργειας και να αυξηθεί η χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, να εκσυγχρονιστεί ο τομέας των μεταφορών και να προωθηθεί μεγαλύτερη ενεργειακή ασφάλεια.
  5. Μια βιομηχανική πολιτική για την εποχή της παγκοσμιοποίησης: ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας και ιδιαίτερα των ΜΜΕ, ώστε οι ευρωπαϊκές επιχειρήσεις να γίνουν πιο ανταγωνιστικές και αποτελεσματικές σε παγκόσμιο επίπεδο. Η Επιτροπή θα συνεργαστεί στενά με όλους τους ενδιαφερόμενους επιχειρηματικούς και μη φορείς (επιχειρήσεις, εκπαιδευτικά ιδρύματα, ΜΚΟ, κ.ά) και θα καταρτίσει πλαίσιο για μια βιώσιμη βιομηχανική πολιτική που θα προωθεί την επιχειρηματικότητα και την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων στον πρωτογενή τομέα, στη μεταποίηση και στις υπηρεσίες, αξιοποιώντας τις ευκαιρίες της παγκοσμιοποίησης και της πράσινης οικονομίας. Κρίνεται απαραίτητη η συνεκτίμηση όλων των κρίκων της ολοένα και πιο διεθνούς αλυσίδας αξιών από την πρόσβαση στις πρώτες ύλες έως τις υπηρεσίες μετά την πώληση.
  6. Ατζέντα για νέες δεξιότητες και θέσεις εργασίας: δημιουργία συνθηκών για τον εκσυγχρονισμό των αγορών εργασίας και την παροχή δυνατοτήτων στους πολίτες μέσω της διά βίου ανάπτυξης δεξιοτήτων με σκοπό την ενθάρρυνση συμμετοχής τους στην αγορά εργασίας και την καλύτερη προσαρμογή τους στις αλλαγές της (αγοράς εργασίας). Εκσυγχρονίζοντας τις αγορές εργασίας

επιτυγχάνεται μείωση της ανεργίας και κατά συνέπεια αύξηση της απασχόλησης, καθώς και κινητικότητα του εργατικού δυναμικού.

7. Ευρωπαϊκή πλατφόρμα για την αντιμετώπιση της φτώχειας: διασφάλιση κοινωνικής, οικονομικής και εδαφικής συνοχής, ώστε τα οφέλη της ανάπτυξης και της απασχόλησης να διαδοθούν άμεσα και σε άτομα που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και αντιμετωπίζουν προβλήματα κοινωνικού αποκλεισμού. Η Επιτροπή θα πρέπει να παρέχει βοήθεια στις παραπάνω κατηγορίες ατόμων, προκειμένου να ενταχθούν ομαλά στις κοινότητες όπου ζουν, να μορφωθούν, να βρουν εργασία και να συμμετάσχουν ενεργά στην κοινωνία.

Οι επτά εμβληματικές πρωτοβουλίες θα αποτελέσουν δέσμευση τόσο για την ΕΕ όσο και για τα κράτη μέλη της. Η Επιτροπή οφείλει να σχεδιάσει μια αξιόπιστη στρατηγική εξόδου από την κρίση, να εξασφαλίσει τη συνέχεια του χρηματοπιστωτικού συστήματος, να διασφαλίσει τη δημοσιονομική εξυγίανση για μια μακροχρόνια ανάπτυξη και να ενθαρρύνει την οικονομική συνεργασία στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η επιτυχία της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» εξαρτάται σε μέγιστο βαθμό από την ικανότητα των κρατών-μελών της ΕΕ να υλοποιήσουν τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις σε εθνικό επίπεδο, ώστε να επιτύχουν μεγαλύτερη ανάπτυξη. Τον Απρίλιο κάθε έτους τα κράτη μέλη της ΕΕ οφείλουν να υποβάλουν δύο εκθέσεις στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», το εθνικό μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα, το οποίο ερμηνεύει τον τρόπο υλοποίησης των στρατηγικών στόχων και το πρόγραμμα σταθερότητας και σύγκλισης, το οποίο εξασφαλίζει δημοσιονομική πειθαρχία μέσω του ελέγχου και της οργάνωσης των δημοσιονομικών πολιτικών (Επιτροπή Ευρωπαϊκή, 2010).

3.5. Επένδυση στην ανάπτυξη μέσω της κινητοποίησης του προϋπολογισμού της ΕΕ και της ιδιωτικής χρηματοδότησης

Η οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή αποτελούν τον κύριο στόχο της στρατηγικής για την Ευρώπη 2020, ώστε να κινητοποιηθούν όλες οι δυναμικές για την υλοποίηση των προτεραιοτήτων της στρατηγικής. Η πολιτική συνοχής και τα

διαρθρωτικά ταμεία της, αποτελούν τους βασικούς μηχανισμούς υλοποίησης για την επίτευξη των στόχων της έξυπνης, διατηρήσιμης και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης.

Η χρηματοπιστωτική κρίση επηρέασε καθοριστικά την ικανότητα των κυβερνήσεων και των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων να χρηματοδοτούν καινοτόμες δράσεις. Η Ευρώπη αξιοποιώντας τα χρηματοοικονομικά της μέσα δύναται να συνδυάσει ιδιωτική και δημόσια χρηματοδότηση και να προωθήσει καινοτόμα μέσα για τη χρηματοδότηση των απαραίτητων επενδύσεων. Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων μπορούν να στηρίξουν επωφελώς επενδύσεις από το αρχικό τους στάδιο έως την εισαγωγή τους στα χρηματιστήρια. Η Επιτροπή δεν πρέπει να εξασφαλίσει μόνο τα επίπεδα χρηματοδότησης, αλλά και την αντίστοιχη διαμόρφωση των διαφόρων μέσων χρηματοδότησης, όπως των διαρθρωτικών ταμείων, των ταμείων γεωργικής και αγροτικής ανάπτυξης, το πρόγραμμα-πλαίσιο για την έρευνα και το πρόγραμμα πλαίσιο για την ανταγωνιστικότητα και την καινοτομία.

Η Επιτροπή αποσκοπεί στην εύρεση τρόπων για την ανάπτυξη καινοτόμων δράσεων χρηματοδότησης με γνώμονα την:

- Πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων βελτίωσης του ισχύοντος προϋπολογισμού της ΕΕ, πετυχαίνοντας σαφέστατες προτεραιότητες και συνδυάζοντας τις δαπάνες της ΕΕ με τους στόχους της Ευρώπης 2020, ώστε να αποφευχθεί ο κατακερματισμός των χρηματοπιστωτικών μέσων. Επίσης, η αναθεώρηση του δημοσιονομικού κανονισμού καθίσταται αναγκαία για να αναδειχθεί η δυναμική των καινοτόμων χρηματοδοτικών μέσων.
- Σχεδιασμό νέων χρηματοδοτικών μέσων και κυρίως σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων/Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων και τον ιδιωτικό τομέα.
- Δημιουργία αποτελεσματικής ευρωπαϊκής αγοράς επιχειρηματικών κεφαλαίων, προωθώντας μ' αυτό τον τρόπο άμεσα την πρόσβαση των επιχειρήσεων στις κεφαλαιαγορές, με αποτέλεσμα τα κεφάλαια του ιδιωτικού τομέα να αξιοποιούνται για τη χρηματοδότηση νεοσύστατων καινοτόμων επιχειρήσεων (Επιτροπή Ευρωπαϊκή, 2010: 26-27).

3.6. Ανάπτυξη στρατηγικών σχέσεων και με αναδυόμενες οικονομίες

Η παγκόσμια ανάπτυξη δημιουργεί τις απαραίτητες προϋποθέσεις για τους ευρωπαίους επενδυτές να αναζητήσουν ανοικτές αγορές πέρα των στενών πλαισίων της ΕΕ. Μια ανοικτή Ευρώπη που λειτουργεί σε ένα διεθνές πλαίσιο αποτελεί την ιδανική λύση για την αξιοποίηση των ωφελειών που θα αναδειχθούν από την παγκοσμιοποίηση, η οποία θα συμβάλλει στην ανάπτυξη και την απασχόληση. Η στρατηγική για την Ευρώπη 2020 δεν έχει αξία μόνο εντός της ΕΕ, αλλά δύναται να πετύχει σημαντικό δυναμικό στις υποψήφιες και στις γειτονικές της χώρες. Ένας από τους σημαντικότερους στόχους της ΕΕ αποτελεί η ανάπτυξη στρατηγικών σχέσεων με αναδυόμενες οικονομίες για την επίλυση ζητημάτων κοινού ενδιαφέροντος, την προώθηση συνεργασιών καθώς και τη σύναψη διμερών εταιρικών σχέσεων.

Η Επιτροπή το 2010 κατάρτισε την εμπορική στρατηγική για την Ευρώπη 2020 η οποία περιλαμβάνει τους ακόλουθους στόχους:

- Ενθάρρυνση πολυμερών και διμερών εμπορικών διαπραγματεύσεων, ιδιαίτερα εκείνων με το μεγαλύτερο οικονομικό δυναμικό.
- Ανάλυση πρωτοβουλιών για άνοιγμα του εμπορίου στα ονομαζόμενα «πράσινα» προϊόντα και τεχνολογίες, τα προϊόντα και οι υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας καθώς και η τυποποίηση σε διεθνές επίπεδο.
- Υποβολή προτάσεων για διάλογο υψηλού επιπέδου με τους βασικούς εταίρους για στρατηγικά ζητήματα
- Προώθηση διατλαντικού οικονομικού συμβουλίου με τις ΗΠΑ, οικονομικός διάλογος με την Κίνα και ενθάρρυνση των σχέσεων με την Ιαπωνία και τη Ρωσία
- Η Επιτροπή σε ετήσια βάση θα υποβάλλει στο εαρινό Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έκθεση για τους φραγμούς στο εμπόριο και τις επενδύσεις, ώστε να βελτιωθεί η πρόσβαση στην αγορά καθώς και το ρυθμιστικό περιβάλλον των επιχειρήσεων της ΕΕ (Επιτροπή Ευρωπαϊκή, 2010:27-28).

3.7. RIS3 και Έξυπνη Εξειδίκευση

Από τη δεκαετία του 1990 μια ριζική μεταβολή των θεωριών ανάπτυξης κυριάρχησε στον ευρωπαϊκό χώρο. Όροι όπως ‘θεσμικά οικονομικά’, ‘εξελικτική οικονομική

θεωρία’, ‘νέα θεωρία μεγέθυνσης’ επαναπροσδιόρισαν τα μοντέλα ανάπτυξης και εισήγαγαν τη γνώση, την τεχνολογία και την καινοτομία στο πλαίσιο των θεωριών τους. Σύμφωνα μ’ αυτές τις θεωρίες κύριος παράγοντας που καθορίζει την παραγωγικότητα και ανάπτυξη στις ανεπτυγμένες χώρες είναι η γνώση, η έρευνα και η καινοτομία. Συνεπώς, οικονομικοί οργανισμοί, μικρές ατομικές επιχειρήσεις, μεγάλες επιχειρήσεις, ακόμη και περιφέρειες δύνανται να καινοτομούν και να γίνονται πιο ανταγωνιστικοί. Η στροφή της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς την οικονομία της γνώσης και της καινοτομίας γίνεται πιο σαφής στο πλαίσιο της αναπτυξιακής της στρατηγικής ‘Ευρώπη 2020’. Η γεωγραφικά ομοιογενής πολιτική περιφερειακής ανάπτυξης αντικαθίσταται από χωρικά διαφοροποιημένες πολιτικές, που αξιοποιούν τα δυνατά στοιχεία κάθε περιφέρειας και επιλέγουν έναν περιορισμένο αριθμό τομέων ή κλάδων παραγωγής, όπου η καινοτομία μπορεί να αποδώσει τα μέγιστα και να δημιουργήσει μια ανταγωνιστική βάση γνώσεων στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας αγοράς (Κομνηνός-Σεφερτζή). Βασίζεται στην απόρριψη της ιδέας ‘one-size fits all’ που κριτικά παρουσιάζεται από τους Tödtling and Trippl (2005) ως κοινή συνταγή για όλες τις περιφέρειες, η οποία προωθεί αδιακρίτως την εστίαση σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας, την προβολή της δημιουργικής τάξης, καθώς και την προσέλκυση διεθνών εταιρειών. Αντιθέτως, στη λογική του RIS3, τα ιδιαίτερα περιφερειακά χαρακτηριστικά, προσανατολίζουν την επιχειρηματική δραστηριότητα σε συγκεκριμένους τομείς της έρευνας, ανάπτυξης και καινοτομίας, ώστε να αναδειχθούν τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της κάθε περιφέρειας.

Το ακρωνύμιο RIS3 αντιστοιχεί στο Research and Innovation Strategy for Smart Specialization, που σημαίνει την έξυπνη εξειδίκευση. Ουσιαστικά πρόκειται για μία στρατηγική προσέγγιση οικονομικής ανάπτυξης, στη βάση της έρευνας και της καινοτομίας. Βασικές αρχές της είναι η διαφορετικότητα και ιδιαιτερότητα των περιφερειακών χαρακτηριστικών, η θέσπιση προτεραιοτήτων εξειδίκευσης, η καινοτομία στη διασύνδεση διαφορετικών κλάδων, η εξωστρέφεια, η ανάληψη πρωτοβουλιών του ιδιωτικού τομέα στην επιλογή τομέων εξειδίκευσης, καθώς και η προάσπιση της επιχειρηματικής γνώσης και ενθάρρυνση της επιχειρηματικής δραστηριότητας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010). Επικεντρώνεται ιδιαίτερα στις δραστηριότητες που διαθέτουν μια κρίσιμη μάζα και εξωστρεφή δραστηριότητα. Επομένως, πρόκειται για μια διαφοροποιημένη στρατηγικής καινοτομίας, η οποία προσπαθεί να καλύψει τις αδυναμίες των προγενέστερων στρατηγικών (έλλειψη διεθνούς και διαπεριφερειακής προοπτικής, απομόνωση περιφερειακού συστήματος

καινοτομίας, απουσία του επιχειρηματικού ιστού της περιφέρειας, αδυναμία ανάλυσης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της κάθε περιφέρειας, απλή αντιγραφή καλών πρακτικών άλλων περιφερειών), (Κομνηνός-Σεφερτζή) και επιτυγχάνεται μέσα από α) την ανανέωση παραδοσιακών κλάδων με προσανατολισμό σε δραστηριότητες υψηλότερης προστιθέμενης αξίας, β) τον εκσυγχρονισμό επιχειρήσεων μέσω της διάδοσης νέων τεχνολογιών, γ) την ανάπτυξη νέων οικονομικών δραστηριοτήτων και δ) την εμπέδωση νέων μορφών καινοτομίας, όπως ανοικτή καινοτομία, καινοτομία στις υπηρεσίες, κ.ά. (European Commission, 2012). Ο σχεδιασμός στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης αποτελεί αιρεσιμότητα και προαπαιτείται για τη χρηματοδότηση έργων από τα διαρθρωτικά ταμεία. Το 40%-60% των πόρων του ΕΤΠΑ, ανάλογα βέβαια και με το επίπεδο των ευρωπαϊκών περιφερειών, δύναται να δαπανηθεί στην έρευνα, καινοτομία και ανταγωνιστικότητα των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων (European Commission, 2011).

Η έξυπνη εξειδίκευση εντάσσεται στο πλαίσιο της Πολιτικής Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι του προγράμματος Ευρώπη 2020 για την οικονομική ανάπτυξη και την ενίσχυση της απασχόλησης και για το λόγο αυτό κατέχει κεντρική θέση στην οικονομική ανάπτυξη και της ανάπτυξης των πολιτικών στους κόλπους της Ευρώπης (McCann & Ortega-Argilés, 2014). «Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στοχεύοντας στην αποδοτική χρήση των πόρων των διαρθρωτικών ταμείων και την αύξηση των συνεργειών μεταξύ διαφορετικών εθνικών, περιφερειακών και ευρωπαϊκών πολιτικών, καθώς και μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων, έχει υιοθετήσει την Έξυπνη Εξειδίκευση ως το βασικό μεθοδολογικό πλαίσιο σχεδιασμού της αναπτυξιακής στρατηγικής για την περίοδο 2014-2020 και τη θεωρεί ως αρχική προϋπόθεση για την έγκριση των επιχειρησιακών προγραμμάτων που υποστηρίζουν αντίστοιχες επενδύσεις» (Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση Περιφέρειας Θεσσαλίας 2020:3). Με βασικό άξονα τη γνώση, η έξυπνη εξειδίκευση είναι η διαδικασία αναπτυξιακού οράματος. Επί της ουσίας, η στρατηγική αυτή αναγνωρίζει τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα κάθε Περιφέρειας και αξιοποιεί τα έξυπνα μέτρα πολιτικής, ούτως ώστε να μεγιστοποιηθεί το δυναμικό ανάπτυξης της εκάστοτε Περιφέρειας (Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση Περιφέρειας Θεσσαλίας 2020, Iacobucci, 2012).

Πιο συγκεκριμένα, η έννοια της έξυπνης εξειδίκευσης μπορεί να οριστεί ως μια επιχειρηματική διαδικασία ανακάλυψης, προσδιορίζοντας πού μπορεί να επωφεληθεί

μια περιοχή από την εξειδίκευση σε ένα συγκεκριμένο τομέα της επιστήμης και της τεχνολογίας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει ότι η ανάπτυξη στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης θα πρέπει να στοχεύει στη συγκέντρωση πόρων στους πιο ελπιδοφόρους τομείς του περιφερειακού συγκριτικού πλεονεκτήματος, όπως για παράδειγμα τους υπάρχοντες τομείς και τις διατομεακές δραστηριότητες, την οικοκαινοτομία, τις αγορές υψηλής προστιθέμενης αξίας ή συγκεκριμένους τομείς έρευνας. Έτσι, η ιδέα της έξυπνης εξειδίκευσης απαιτεί εστίαση στους πόρους, διαχωρισμό ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων και ευθυγράμμιση των περιφερειακών φορέων και των πόρων γύρω από ένα σωστό όραμα για το μέλλον (Getting started with the RIS3 Key, 2013).

Αυτό που θα πρέπει να τονιστεί είναι πως, η έξυπνη εξειδίκευση διαφέρει από ένα απλό μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης σε δύο χαρακτηριστικά. Το πρώτο χαρακτηριστικό της προσέγγισης της έξυπνης εξειδίκευσης σχετίζεται με τη θεμελιώδη λογική του συστήματος καινοτομίας και προϋποθέτει ότι το πλαίσιο έχει σημασία για τη δυναμική τεχνολογική εξέλιξη του συστήματος (οικολογία γνώσης). Με άλλα λόγια, οι πιθανές εξελικτικές πορείες ενός συστήματος καινοτομίας εξαρτώνται από τις κληρονομικές δομές και την υπάρχουσα δυναμική, συμπεριλαμβανομένης της προσαρμογής ή ακόμη και της ριζικής μεταμόρφωσης του συστήματος. Το δεύτερο χαρακτηριστικό της προσέγγισης της έξυπνης εξειδίκευσης αφορά τους αντιληπτούς μηχανισμούς με τους οποίους λειτουργεί η στρατηγική. Ο προσδιορισμός των τομέων έντασης γνώσης για τη δυναμική ανάπτυξη σχετίζεται με το ρόλο ορισμένων κατηγοριών φορέων (ερευνητές, προμηθευτές, κατασκευαστές και φορείς παροχής υπηρεσιών, επιχειρηματίες, χρήστες) και με τις συνδέσεις τους με το δημόσιο ερευνητικό δυναμικό και τις επιχειρήσεις (McCann & Ortega-Argilés, 2014).

Μια στρατηγική RIS3 θέτει σε εφαρμογή την έννοια της έξυπνης εξειδίκευσης. Ο σχεδιασμός μιας στρατηγικής έρευνας και καινοτομίας για έξυπνη εξειδίκευση - ένα RIS3 - ξεκινά με την υιοθέτηση ενός κοινού οράματος για τη μετατροπή της περιφερειακής οικονομίας σε μια πιο ανταγωνιστική και πιο βιώσιμη, από μία μακροπρόθεσμη προοπτική. Ο πυρήνας αυτής της διαδικασίας σχεδιασμού έγκειται στον ορισμό προτεραιοτήτων για την οικονομική ανάπτυξη που βασίζεται στη γνώση, προσδιοριζόμενο με βάση τα μοναδικά πλεονεκτήματα και τις δυνατότητες της περιοχής. Το RIS3 είναι ένα καλά εδραιωμένο και εύχρηστο εργαλείο για την εφαρμογή της ιδέας της έξυπνης εξειδίκευσης για τις περιφέρειες, καθώς και για την κινητοποίηση των περιφερειακών φορέων για τη στρατηγική διαδικασία. Βοηθάει τις

περιφέρειες να προσεγγίσουν τις στρατηγικές τους στο πλαίσιο του RIS3, προωθώντας την επικοινωνία και επιτρέποντας μια γρήγορη πρώτη αξιολόγηση της κατάστασής τους, αλλά και των δυνατοτήτων που χρειάζονται για την εκπόνηση μιας ανάλυσης SWOT που είναι απαραίτητη. Το RIS3 παρέχει τέσσερα σύνολα συμπληρωματικών τομέων που εξετάζουν όλες τις σχετικές διαστάσεις μιας περιοχής έτοιμης και πρόθυμης να ξεκινήσει ή να βελτιώσει την αναπτυξιακή της διαδικασία στο πλαίσιο του RIS3. Συνεπώς, μπορούν να αξιολογηθούν οι ακόλουθες διαστάσεις: ο επιχειρηματικός τομέας, ο τομέας της επιστήμης / της γνώσης και της δημιουργίας, ο κυβερνητικός τομέας και το περιφερειακό σύστημα καινοτομίας στο σύνολό του, καλύπτοντας τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των τομέων αυτών (Getting started with the RIS3 Key, 2013).

Η έννοια του RIS3 βασίζεται σε δύο θεμελιώδεις ιδέες (Iacobucci, 2014): α) ότι μια περιοχή πρέπει να αποφεύγει τη διάδοση των επενδύσεων γνώσης (υψηλή εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση, δημόσιες και ιδιωτικές δαπάνες έρευνας και ανάπτυξης) σε πολλούς διαφορετικούς τομείς, αλλά αντίθετα να επικεντρωθεί σε λίγους τομείς ή τεχνολογικούς τομείς, οι οποίοι μπορούν να έχουν σημαντικό αντίκτυπο (εξειδίκευση), β) ότι οι τομείς αυτοί δεν πρέπει να επιλεγούν λόγω της τεχνολογικής τους απόψεως ή της ελκυστικότητας των αγορών τους, αλλά επειδή ενισχύουν ή συμπληρώνουν τα ερευνητικά και παραγωγικά πλεονεκτήματα που ήδη υπάρχουν στην περιοχή.

Η μεθοδολογία RIS3 είναι έξυπνη όταν κινητοποιεί και τους τρεις παράγοντες - αρμόδιες ομάδες φορέων - του περιφερειακού συστήματος καινοτομίας. Οι υπεύθυνοι για τη χάραξη περιφερειακών πολιτικών θα πρέπει να ξεκινήσουν μια άτυπη διαδικασία αξιολόγησης και να προσκαλέσουν εκπροσώπους από επιλεγμένες επιχειρήσεις και επικεφαλής ιδρυμάτων στη διαδικασία αυτή. Η συνεργασία τους είναι απαραίτητη για τον προσδιορισμό ενός περιορισμένου συνόλου περιφερειακών ειδικοτήτων και την ανάπτυξη ενός κοινού (και κατά συνέπεια έξυπνου) οράματος και προτεραιοτήτων (Getting started with the RIS3 Key, 2013):

Περιφερειακές επιχειρήσεις και επιχειρηματίες: Οι κορυφαίοι βιομηχανικοί παίκτες, καθώς και οι βασικές καινοτόμες επιχειρήσεις έχουν την τεχνογνωσία για το δυναμικό της αγοράς νέων ιδεών, τεχνολογίας και γνώσεων και την οικονομική βάση που υπάρχει ήδη σε μια περιοχή. Συνεπώς, συμβάλλουν μέσα από την «επιχειρηματική τους ανακάλυψη» σε υποσχόμενα πεδία, τα οποία ελέγχονται από τον τομέα της επιστήμης. Δεδομένου ότι η έξυπνη εξειδίκευση απευθύνεται στις

επιχειρήσεις ως οδηγούς καινοτομίας, οι επιχειρήσεις αυτές καλούνται να παράσχουν τις γνώσεις τους και να μοιραστούν την προοπτική τους με το μελλοντικό περιφερειακό σύστημα καινοτομίας.

Υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής και εκτελεστικοί φορείς: Τα μέλη των περιφερειακών κυβερνήσεων και των ενδιάμεσων φορέων καλούνται να οργανώσουν αυτές τις πρώτες αυτοαξιολογήσεις, να αξιολογήσουν τον τομέα διακυβέρνησης της περιφέρειάς τους, να συνδυάσουν την εμπειρογνωμοσύνη και τα συμφέροντα των δύο άλλων ομάδων και να εκπονήσουν μια πολιτική απόφαση στο πλαίσιο του RIS3. Αυτό θα πρέπει να καλύπτει όλα τα αρμόδια κυβερνητικά τμήματα (επιχειρήσεις, έρευνα, εκπαίδευση, χρηματοδότηση κ.λπ.).

Περιφερειακά ηγετικά ιδρύματα: Εκπρόσωποι του περιφερειακού τομέα της επιστήμης, της γνώσης και του δημιουργικού τομέα, δηλαδή των πανεπιστημίων, των ερευνητικών και τεχνολογικών οργανισμών ή των κέντρων καινοτομίας και σχεδιασμού, συγκεντρώνουν την εμπειρογνωμοσύνη σε ένα συγκεκριμένο προφίλ γνώσης μιας περιοχής. Τα ηγετικά ιδρύματα αναπτύσσουν τις δυνατότητες δεξιοτήτων και δημιουργικότητας μιας περιοχής, χρησιμοποιούν και επικαιροποιούν την ερευνητική υποδομή και προωθούν τα σύνορα επιστήμης και τεχνολογίας της περιοχής. Ως εκ τούτου, είναι απαραίτητοι εταίροι στην επιλογή ενός περιορισμένου συνόλου προκλήσεων και οικονομικών τομέων, όπου οι επενδύσεις θα μπορούσαν να αναβαθμίσουν το προφίλ ολόκληρης της περιοχής στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας. Για να γίνει έξυπνη μια διαδικασία RIS3, η αξιολόγηση της περιφέρειας του περιφερειακού οίκου σχετικά με την περιοχή πρέπει να συμπληρώσει την επιχειρηματική ανακάλυψη περιφερειακών πεδίων καινοτομίας.

Συνολικά, η έξυπνη εξειδίκευση, ή αλλιώς το RIS, αποτελείται από τον εντοπισμό των μοναδικών χαρακτηριστικών μίας περιφέρειας, καθώς και των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της, προκειμένου να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο ενός κοινού αναπτυξιακού οράματος της περιφέρειας. Ως εκ τούτου, χρειάζεται η συνεργασία του ακαδημαϊκού και παραγωγικού τομέα, της δημόσιας διοίκησης, αλλά και της κοινωνίας των πολιτών. Οι ανθρώπινοι πόροι θα πρέπει να αξιοποιηθούν προκειμένου να σχεδιαστούν και να υλοποιηθούν συγκεκριμένες δράσεις, με απώτερο στόχο την πρακτική εφαρμογή του οράματος της περιφέρειας. Επιπρόσθετα, η καινοτομία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, σε συνδυασμό με τη γνώση, ούτως ώστε να ενισχυθούν τα περιφερειακά συστήματα καινοτομίας, να μεγιστοποιηθούν οι ροές γνώσεις, αλλά και να διευρυνθούν τα οφέλη που προκύπτουν από την εφαρμογή της

καινοτομίας σε όλη την περιφέρεια. Άλλωστε, οι τομείς στους οποίους βασίζεται η μεθοδολογία της έξυπνης εξειδίκευσης είναι οι ακόλουθοι (Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση Περιφέρειας Θεσσαλίας 2020):

- Ανάπτυξη και υλοποίηση στρατηγικών οικονομικού μετασχηματισμού προσαρμοσμένα στα τοπικά δεδομένα
- Ανταπόκριση στις τρέχουσες και τις μελλοντικές οικονομικές και κοινωνικές προκλήσεις
- Διεθνοποίηση των περιφερειακών παραγωγικών συστημάτων για εξαγωγές και ξένες επενδύσεις
- Ενδοπεριφερειακή και διαπεριφερειακή δικτύωση
- Αποφυγή αλληλοκαλύψεων και κακών αντιγραφών
- Δημιουργία ή ενίσχυση κρίσιμης μάζας πόρων
- Διάχυση γνώσης και τεχνολογικής διαφοροποίησης

Η Περιφερειακή Στρατηγική Καινοτομίας με βάση την Έξυπνη Εξειδίκευση δεν είναι Πρόγραμμα και συνεπώς δεν έχει δικό της προϋπολογισμό. Οι τομείς που θα αναδειχθούν θα χρηματοδοτηθούν από το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, τα Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα σχετικά με την έρευνα, την καινοτομία, την επιχειρηματικότητα, την ανταγωνιστικότητα, την αγροτική ανάπτυξη, από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά προγράμματα καθώς και από ιδιωτικές δράσεις.

3.8. Έξυπνη Εξειδίκευση στην Ελλάδα

Η πρώτη δεκαετία του νέου αιώνα για την Ελλάδα κινήθηκε σε κλίμα ευδαιμονίας και αισιοδοξίας. Η Ελλάδα εντάχθηκε στη ζώνη του ευρώ το 2001 εκπληρώνοντας το μεγαλύτερο μέρος των κριτηρίων της συνθήκης του Μάαστριχτ και από το 2002 το επίσημο νόμισμα της χώρας ήταν το ευρώ. Από το 1994-2008 ο ετήσιος ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης παρουσίαζε αυξητική τάση. Σύμφωνα με το Global Competitiveness Index 2000 η Ελλάδα κατατάσσόταν στην 33^η θέση της παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας. Σταδιακά η επιφανειακή ευημερία της αποδείχθηκε εφήμερη, καθώς η παρουσία νέων χωρών στην παγκόσμια αγορά σε συνδυασμό με την εξωστρεφή ανάπτυξη, κατέστησαν την ελληνική οικονομία μη ανταγωνιστική σε προϊόντα που προέρχονταν από χώρες χαμηλού κόστους εργασίας, τεχνολογικής εξειδίκευσης, αλλά και σε χώρες που υπερτερούσαν σε όρους ποιότητας και γνώσεων

και σε αγορές υψηλού βιοτικού επιπέδου. Άρχισε η σταδιακή υποβάθμιση της θέσης της Ελλάδας στη συγκριτική κατάταξη της διεθνούς ανταγωνιστικότητας και από την 33^η θέση πέρασε στην 50^η το 2005 και στην 96 το 2013 (Κομνηνός-Σεφερτζή). Σύμφωνα με τους Κομνηνό και Τσάμη (2007) το ελληνικό σύστημα καινοτομίας χαρακτηριζόταν από ασυμμετρίες-ανισότητες, όπως επιπέδου ανάπτυξης-τεχνολογίας και καινοτομίας, εμπέδωσης-δημιουργίας γνώσεων, μεταποίησης-υπηρεσιών, δημόσιου-ιδιωτικού τομέα, καθώς και αναζήτηση περιφερειακών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Το αδιέξοδο κορυφώθηκε με τη χρηματοπιστωτική κρίση που 'βύθισε' την ελληνική οικονομία και οδήγησε στη μοναδική στρατηγική ανάπτυξης αυτής του χαμηλού κόστους εργασίας.

Ο σχεδιασμός της στρατηγικής έξυπνης εξειδίκευσης 2014-2020 αποτελεί μια ευκαιρία για να αντιμετωπιστούν οι διαρθρωτικές αδυναμίες της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, του brain-drain λόγω της κρίσης και της ανεργίας των νέων, καθώς και ανάπτυξης της οικονομίας της γνώσης, της τεχνολογίας και της καινοτομίας. Ο παραπάνω σχεδιασμός ξεκίνησε το 2012 σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο όπου δημιουργήθηκαν 13 περιφερειακές στρατηγικές RIS3 με σκοπό να προσανατολίσουν τις επιλογές του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα για την παραγωγική αναδιάρθρωση και μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας.

Η βέλτιστη εξειδίκευση της ελληνικής οικονομίας όπου αναλύονται η συγκέντρωση και το μέγεθος των οικονομικών δραστηριοτήτων σε συνδυασμό με τις επιλογές των περιφερειακών διοικήσεων αποτυπώνεται στις 4 ομάδες περιφερειών με ομοειδή χαρακτηριστικά εξειδίκευσης (Centre for Strategy and Competitiveness, 2011):

- Μητροπολιτικές περιφέρειες (Αττική, Κεντρική Μακεδονία) με μεγάλες ικανότητες έρευνας, τεχνολογίας και διαφοροποίησης υπηρεσιών έντασης γνώσεων
- Περιφέρειες με παράδοση στη μεταποίηση, στους βιομηχανικούς κλάδους, αλλά με χαμηλό επίπεδο καινοτομίας (Ανατολική Μακεδονία-Θράκη, Δυτική Μακεδονία, Στερεά Ελλάδα)
- Περιφέρειες με παράδοση στον αγροτικό τομέα, τη γεωργία, την κτηνοτροφία, τη μεταποίηση τροφίμων και με ικανότητες καινοτομίας ιδιαίτερα στη βιομηχανία τροφίμων (Ηπειρος, Θεσσαλία, Πελοπόννησος, Δυτική Ελλάδα)
- Νησιώτικες περιφέρειες με δυναμικές προοπτικές στον τομέα του τουρισμού και ιδιαίτερες μορφές ποιοτικού αγροτικού τομέα (Κρήτη, Νότιο Αιγαίο, Βόρειο Αιγαίο, Ιόνια Νησιά)

Διαπιστώνεται από την παραπάνω ανάλυση ότι το αγροτοδιατροφικό σύμπλεγμα όπως αποτυπώνεται στην παραγωγική διάρθρωση της πλειονότητας των ελληνικών περιφερειών διαθέτει κρίσιμη μάζα και μεγάλες δυνατότητες αξιοποίησης των ανταγωνιστικών του πλεονεκτημάτων.

Κεφάλαιο 4: Η Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης στην Περιφέρεια Θεσσαλίας

4.1. Η πορεία διαμόρφωσης της στρατηγικής έξυπνης εξειδίκευσης στην Περιφέρεια Θεσσαλίας

Ο σχεδιασμός της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης στη Θεσσαλία ξεκίνησε το φθινόπωρο του 2012 με τη συνδρομή μιας ομάδας εμπειρογνομόνων που ορίστηκαν από τη Γενική Διεύθυνση Περιφερειακής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Οι εμπειρογνώμονες κατέθεσαν το Δεκέμβριο του 2012 μία έκθεση (Reid et al, 2012) που αποτύπωνε τις σημαντικές κατευθύνσεις της στρατηγικής, μια εκ των οποίων ήταν η θεσμοθέτηση του Περιφερειακού Συμβουλίου Καινοτομίας, το οποίο θα αναλάμβανε το συντονισμό όλης της στρατηγικής έξυπνης εξειδίκευσης. Το Περιφερειακό Συμβούλιο Καινοτομίας συγκρότησε δέκα Θεματικές Ομάδες Εργασίας (ΘΟΕ) με τους συντονιστές τους. Σκοπός της κάθε θεματικής ομάδας ήταν να καταγράψει την υφιστάμενη κατάσταση στους περιφερειακούς τομείς οικονομίας, να μελετήσει το δυναμικό καινοτομίας και να παρουσιάσει μελέτες οικονομικού μετασχηματισμού σε καθέναν από αυτούς τους τομείς. Όλες οι ομάδες εργασίας ακολούθησαν μια βασική μεθοδολογική προσέγγιση, όπως καθορίστηκε από τον Οδηγό Εφαρμογής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις στρατηγικές RIS3. Διαπιστώθηκε στη συνέχεια ότι κάποιες από τις ΘΟΕ έπρεπε να συγχωνευθούν, όπως οι ΘΟΕ πρωτογενής τομέας και τρόφιμα-ποτά σε ΘΟΕ αγροδιατροφικός τομέας, κάποιες άλλες έπρεπε να διαιρεθούν και άλλες να αποκτήσουν αντικείμενο που να συσχετίζεται με τις οικονομικές επιδόσεις της Περιφέρειας. Συνεπώς, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της δραστηριοποίησης της κάθε ΘΟΕ διαμορφώθηκε ένα Κείμενο Βάσης με τους κάτωθι τομείς:

1. Ο Αγροδιατροφικός Τομέας στη Θεσσαλία - Κατάσταση και Προοπτικές (<http://www.liaison.uth.gr/attachments/2013/95-KB-AgroFoodThessaly-Final.pdf>).
2. Ο κλάδος του Μετάλλου στη Θεσσαλία: Κατάσταση και Προοπτικές (<http://www.liaison.uth.gr/index.php/el/ris3-sepatator/ris3-others-documents-finalsblog>).

3. Ο Ενεργειακός Τομέας στη Θεσσαλία: Κατάσταση και Προοπτικές (<http://www.liaison.uth.gr/index.php/el/ris3-sepatator/ris3-others-documents-finalsblog>).
4. Ο Τομέας του Περιβάλλοντος στη Θεσσαλία: Κατάσταση και Προοπτικές (<http://www.liaison.uth.gr/index.php/el/ris3-sepatator/ris3-others-documents-finalsblog>).
5. Ο Πολιτιστικός και Τουριστικός Τομέας στη Θεσσαλία - Κατάσταση και Προοπτικές (<http://www.liaison.uth.gr/index.php/el/ris3-sepatator/ris3-others-documents-finalsblog>).

Τα παραπάνω Κείμενα Βάσης αποτέλεσαν αντικείμενο συζήτησης στο πλαίσιο δημόσιας διαβούλευσης στην οποία συμμετείχαν συνολικά περί τα 300 άτομα προερχόμενα σχεδόν ισομερώς από τα μέλη της τετραπλής έλικας (Quadruple Helix Model, ερευνητική κοινότητα, επιχειρηματική κοινότητα, δημόσιες αρχές και κοινωνία πολιτών). Σύμφωνα με το μοντέλο του "τετραπλού ελικοειδούς", η κυβέρνηση, ο ακαδημαϊκός τομέας, η βιομηχανία και η κοινωνία των πολιτών θεωρούνται βασικοί παράγοντες που προωθούν μια δημοκρατική προσέγγιση της καινοτομίας, μέσω της οποίας η ανάπτυξη στρατηγικής και η λήψη αποφάσεων εκτίθενται σε ανατροφοδότηση από βασικούς ενδιαφερόμενους φορείς, με αποτέλεσμα κοινωνικά υπεύθυνες πολιτικές και πρακτικές. Στο μοντέλο αυτό διαπιστώνεται και η εισαγωγή της κοινωνίας των πολιτών στο ρόλο του συντονιστή (Carayannis et al, 2012, Colapinto et al, 2012).

Το Δεκέμβριο του 2013 οι συντονιστές των ΘΟΕ παρουσίασαν τις βασικές προτεραιότητες της Έξυπνης Εξειδίκευσης για την Περιφέρεια Θεσσαλίας και συντάχθηκε σχετική εισήγηση προς το Περιφερειακό Συμβούλιο Καινοτομίας. Τον Ιανουάριο του 2014 ξεκίνησε η σύνθεση του κειμένου της Περιφερειακής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης της Θεσσαλίας, με σκοπό να αξιοποιηθεί από την ομάδα που συνέταξε το νέο ΠΕΠ. Η παραπάνω διαδικασία υποστηρίχθηκε σε διοικητικό, επικοινωνιακό και τεχνικό-επιστημονικό επίπεδο από μια Ομάδα δράσης για το RIS3, η οποία δραστηριοποιείται έχοντας ως βάση το Γραφείο Διαμεσολάβησης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (Περιφερειακή Στρατηγική Καινοτομίας Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Θεσσαλίας για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, 2015).

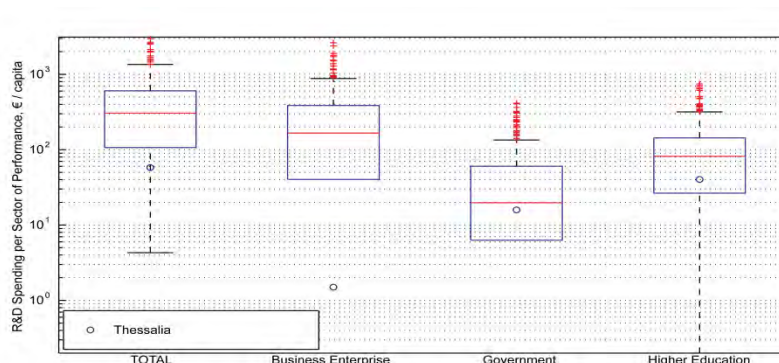

4.2. Ανάλυση Δεδομένων Περιβάλλοντος της Περιφέρειας Θεσσαλίας

Οι Συντονιστές των ΘΟΕ αφού εξέτασαν διεξοδικά τα βασικά δεδομένα του περιβάλλοντος στη Θεσσαλία και έπειτα από τις τελικές, μετά τη δημόσια διαβούλευση, προτάσεις κάθε ΘΟΕ επιβεβαίωσαν τα εξής:

- Σύμφωνα με το Δείκτη Περιφερειακής Ανταγωνιστικότητας για το 2013 (του Joint Research Centre της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Annoni and Dijkstra, 2013) παρουσιάζεται η Θεσσαλία να κατατάσσεται στη 245^η θέση στο σύνολο των 262 ευρωπαϊκών περιφερειών με χαμηλές τιμές σε όλους τους δείκτες (Θεσμοί, Υποδομές, Ανώτατη Εκπαίδευση και Διά βίου Μάθηση, Αποδοτικότητα Αγοράς Εργασίας, Σχετικό Μέγεθος Αγοράς, Τεχνολογική Ετοιμότητα, Ποιότητα Επιχειρείν, Καινοτομία) εκτός της Υγείας.
- Ως προς τις δαπάνες για Έρευνα και Ανάπτυξη η Θεσσαλία εμφανίζεται το 2011 στο κατώτερο επίπεδο 25% των ευρωπαϊκών περιφερειών στις συνολικές κατά κεφαλή δαπάνες, όπως επίσης και στις δαπάνες από τον επιχειρηματικό τομέα¹. Ακόμη, εμφανίζεται μεταξύ του κατώτερου 25% και 50% των ευρωπαϊκών περιφερειών σχετικά με τις κατά κεφαλή δαπάνες στον τομέα της κυβέρνησης και στον τομέα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Διάγραμμα 2: Κατά Κεφαλή Δαπάνες E&A ανά Τομέα Δραστηριότητας σε τρέχουσες τιμές: Η Θέση της Θεσσαλίας στο Σύνολο των Ευρωπαϊκών Περιφερειών το 2011

Πηγή: Eurostat

¹ Οι χαμηλές δαπάνες του επιχειρηματικού τομέα για E&A μπορούν εν μέρει να δικαιολογηθούν από την παραγωγική διάρθρωση της περιφερειακής οικονομίας, αφού κατά κύριο λόγο επικρατούν οι παραδοσιακοί κλάδοι και επιπροσθέτως οι μεγάλες βιομηχανικές μονάδες της Περιφέρειας έχουν την κεντρική διοίκηση και τους τομείς έρευνας και ανάπτυξης εγκατεστημένους εκτός της Περιφέρειας.

- Η συμβολή του πρωτογενή και δευτερογενή τομέα στην οικονομία της Περιφέρειας κατά τα έτη 2005-2010 εμφανίζεται με φθίνουσα πορεία. Άξιο αναφοράς είναι ότι ο δευτερογενής τομέας που βασίζεται στη μεταποίηση άργησε να επηρεαστεί από την κρίση. Οι κλάδοι των τροφίμων-ποτών και μετάλλου εμφανίζουν σθεναρή ανθεκτικότητα την περίοδο της κρίσης, με εξαίρεση τον κλάδο των κατασκευών που συνεχώς φθίνει.
- Ο τουρισμός στη Θεσσαλία επηρεάζεται από την κρίση του μαζικού τουρισμού. Επίσης, σημειώνεται καθυστέρηση προσαρμογής του θεσσαλικού τουριστικού προϊόντος στις εισροές τουριστών, παρά την ελκυστικότητα αξιοθαύμαστων περιοχών, όπως των Μετεώρων.
- Ο πρωτογενής τομέας αποτελεί ισχυρή περιφερειακή εξειδίκευση σε σύγκριση με τη χώρα βάσει των τοπικών δεικτών ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας και απασχόλησης. Επίσης, συμβάλλει με ποσοστό 14,2% στην αγροτική παραγωγή της χώρας (2^η μεγαλύτερη συμμετοχή μετά την Κεντρική Μακεδονία). Ως προς την απασχόληση στον πρωτογενή τομέα, η Θεσσαλία βρίσκεται στην 8^η θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά εργαζόμενο, στοιχείο που συνιστά μεγάλα περιθώρια βελτίωσης ως προς την παραγωγικότητα.
- Ο κλάδος του βασικού μετάλλου και των μεταλλικών προϊόντων αποτελεί πεδίο υψηλής προτεραιότητας για την Περιφέρεια Θεσσαλίας και αυτό δικαιολογείται από τα υψηλά ποσοστά πωλήσεων των παραγόμενων προϊόντων στη συγκεκριμένη Περιφέρεια σε σύγκριση με τις πωλήσεις προϊόντων στην υπόλοιπη χώρα, το υψηλό ποσοστό εξαγωγών καθώς και το υψηλό ποσοστό των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα (με εξαίρεση τις κατασκευές).
- Στον τομέα των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) υλοποιούνται έργα ανάπτυξης ευρυζωνικών δικτύων. Ωστόσο, το εύρος υλοποίησής τους κινείται σε χαμηλά επίπεδα και καλύπτει ένα σχετικά μικρό μέρος των δραστηριοτήτων της κοινωνίας των πολιτών, της διοίκησης και των επιχειρήσεων της Θεσσαλίας. Η ζήτηση για υπηρεσίες ΤΠΕ στην περιφέρεια Θεσσαλίας αποδείχθηκε μικρή λόγω της αδυναμίας ψηφιακών δεξιοτήτων. Η χρήση των μέσων ΤΠΕ παρουσιάζεται με τα χαμηλότερα ποσοστά στην Ελλάδα (29%) και ακόμη χαμηλότερη σε σύγκριση με το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα τοπικά ακαδημαϊκά ιδρύματα δύνανται να αποτελέσουν την κινητήρια δύναμη για τη διάδοση καινοτομιών σε πολλούς

κλάδους της οικονομίας και παράλληλα να αξιοποιήσουν (να εμπορευτούν) με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα αποτελέσματα των ερευνητικών τους έργων. Συνεπώς, λόγω των περιορισμένων δυνατοτήτων αξιοποίησης των στόχων του Ψηφιακού Θεματολογίου 2020 η περιφέρεια Θεσσαλίας είναι αναγκασμένη να συστρατευθεί με τις στρατηγικές και επενδυτικές πρωτοβουλίες που λαμβάνονται σε εθνικό επίπεδο.

- Το ακαδημαϊκό και ερευνητικό δυναμικό της Θεσσαλίας συγκεντρωμένο στα δύο Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης (Πανεπιστήμιο και Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλίας) παρουσιάζει θετικές τάσεις στην παραγωγή της νέας γνώσης, όπως τεκμαίρεται από τον αριθμό των επιστημονικών δημοσιεύσεων, των διδακτορικών διατριβών και τις εισροές της χρηματοδοτούμενης έρευνας. Επίσης, η επιστημονική εξειδίκευση είναι εμφανής σε πολλά επιστημονικά πεδία που σχετίζονται με την παραγωγική διάρθρωση της περιφερειακής οικονομίας (γεωπονικές επιστήμες, κτηνιατρικές, τεχνολογία τροφίμων, μοριακή βιολογία). Επίσης, διαθέτει κρίσιμη μάζα και στα πεδία των επιστημών του Μηχανικού και των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών, όπως και της Τεχνολογίας Ξύλου και Σχεδιασμού Επίπλου. Εντούτοις, σημειώνεται η ιδιαίτερα χαμηλή επίδοσή τους ως προς τη μετάδοση τεχνολογίας στις επιχειρήσεις της Περιφέρειας.
- Η συμμετοχή της περιφερειακής διοίκησης στο περιφερειακό σύστημα καινοτομίας εμφανίζεται περιορισμένη, λόγω της έλλειψης περιφερειακών πόρων για την υλοποίηση μιας περιφερειακής στρατηγικής καινοτομίας και αδυναμίας διεκπεραίωσης/συντονισμού διαχειριστικών θεμάτων.
- Ένα ουσιώδες θέμα που ανέκυψε μετά τη δημόσια διαβούλευση είναι το ζήτημα της ορθής και αποδοτικής χρήσης των φυσικών πόρων (νερό, έδαφος, αέρας) της Θεσσαλίας τόσο από τον Πρωτογενή όσο και από το Δευτερογενή τομέα. Η ποιότητα των προϊόντων του αγροδιατροφικού συμπλέγματος καθορίζεται σε μέγιστο βαθμό από την ποιότητα και ποσότητα των φυσικών πόρων της Περιφέρειας.

Με βάση όλα τα παραπάνω και την τυπολογία του ΟΟΣΑ (2011) παρουσιάζεται η Θεσσαλία ως Περιφέρεια έντασης του πρωτογενή τομέα με στοιχεία διαρθρωτικής αδράνειας (Ορισμός Προτεραιοτήτων για τη RIS3 στην Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2014:1-6).

4.3. Τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της Περιφέρειας

Η Θεσσαλία, καταλαμβάνοντας κεντρικότετη θέση στον ηπειρωτικό κορμό της χώρας, εμφανίζει πολυμορφία αξιοποιήσιμων πόρων, ο συνδυασμός των οποίων δύναται να αναδείξει μοναδικότητες και διακριτότητες σε πολλαπλά επίπεδα.

Τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της Περιφέρειας Θεσσαλίας εξειδικεύονται στα κάτωθι (Περιφερειακή Στρατηγική Καινοτομίας Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Θεσσαλίας για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, 2015:12):

- Τα Μετέωρα, μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO στην Περιφέρεια Θεσσαλίας αποτελεί στοιχείο μοναδικότητας παγκόσμιας εμβέλειας της Περιφέρειας και ταυτόχρονα πόλο έλξης πολλών τουριστών.
- Η εύφορη πεδιάδα σε συνδυασμό με το μικροκλίμα της περιοχής συμβάλλουν στην περιφερειακή εξειδίκευση της Θεσσαλίας. Η Θεσσαλία κατατάσσεται στις πρώτες θέσεις σε επίπεδο εθνικό ως προς την παραγωγή και διάθεση μεγάλης ποικιλίας αγροτικών και κτηνοτροφικών προϊόντων.
- Τα μεταφορικά δίκτυα (οδικό, σιδηροδρομικό) συμβάλλουν στην καλύτερη διακίνηση ανθρώπων και αγαθών προς τα δύο μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα της χώρας (Αθήνα και Θεσσαλονίκη), καθώς και στην περαιτέρω σύνδεση της χώρας με τα βαλκάνια.
- Τα Ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με την εξειδίκευσή τους σε πολλά επιστημονικά πεδία δύνανται να συνεισφέρουν δυναμικά στην περιφερειακή αγροτική οικονομία.

4.4. Οι προτεραιότητες της περιφερειακής στρατηγικής καινοτομίας με βάση την έξυπνη εξειδίκευση

Η περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας στη Θεσσαλία με βάση τις αρχές της Έξυπνης Εξειδίκευσης επικεντρώνεται σε δύο βασικούς πυλώνες: α) αγροδιατροφικό σύμπλεγμα και β) μέταλλο και δομικά υλικά. Γύρω από τους δύο αυτούς πυλώνες, αναπτύσσονται οι εξής τρεις δραστηριότητες: α) δημιουργικός τουρισμός, β) ενέργεια και γ) περιβάλλον (Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη

Εξειδίκευση Περιφέρειας Θεσσαλίας 2020). Η πρωτοβουλία αυτή, όπως προαναφέρθηκε, ξεκίνησε το 2013 με τη σύσταση του Περιφερειακού Συμβουλίου Καινοτομίας Θεσσαλίας (ΠΣΚΘ) (<http://liaison.uth.gr/index.php/el/ris3-sepatator/ris3>). Συνεπώς, αποτελεί ένα εργαλείο αναπτυξιακού σχεδιασμού για τη συγκεκριμένη περιφέρεια, ούτως ώστε να θεσπιστούν συγκεκριμένες προτεραιότητες, οριζόντιες και κάθετες. Με τις οριζόντιες προτεραιότητες επιτυγχάνεται αναβάθμιση του Περιφερειακού Συστήματος Καινοτομίας και του ρόλου των συμμετεχόντων, ενώ με τις κάθετες ιεραρχούνται οι τομείς στους οποίους θα εστιαστούν οι πόροι και θα επιτευχθεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο ο οικονομικός μετασχηματισμός της Περιφέρειας.

Στον πρώτο πυλώνα, το αγροδιατροφικό σύμπλεγμα, έμφαση δίνεται στον τομέα της γεωργίας, της πρώτης μεταποίησης, αλλά και στον κλάδο τροφίμων και ποτών (π.χ. γαλακτοκομικά, προϊόντα σιτηρών, κρεατοσκευάσματα, μέλι, αρωματικά και φαρμακευτικά φυτά κλπ). Τα πεδία παρεμβάσεων σε αυτόν τον πυλώνα, στη βάση της έρευνας και της καινοτομίας, είναι τα εξής τρία (Περιφερειακή Στρατηγική Καινοτομίας Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Θεσσαλίας για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, 2015):

1. Η χρησιμοποίηση της Τεχνολογικής Καινοτομίας για τον εκσυγχρονισμό και τη βελτίωση της περιφερειακής προστιθέμενης αξίας με έμφαση στα εξής: α) ανάπτυξη αγροτικών προϊόντων που θα είναι ανταγωνιστικά και πιστοποιημένα, β) ανάπτυξη προϊόντων τροφίμων και ποτών που θα είναι ανταγωνιστικά και πιστοποιημένα, με τη χρήση εισροών του πρωτογενούς τομέα, γ) χρησιμοποίηση συστημάτων και τεχνολογιών παραγωγής που θα οδηγούν σε μείωση των εισροών στην παραγωγική διαδικασία, δ) μείωση του κόστους παραγωγής και διάθεσης των παραγόμενων προϊόντων, ε) αξιοποίηση των παραπροϊόντων του πρωτογενή τομέα με εναλλακτικό τρόπο, όπως για παράδειγμα ως ενεργειακοί πόροι
2. Η χρησιμοποίηση της τεχνολογίας και της καινοτομίας για τη βελτίωση της περιφερειακής προστιθέμενης αξίας, μέσα από προσαρμογές και χρήση ώριμων διεργασιών, αλλά και της σύνδεσης με το δεύτερο πυλώνα, καθώς και την αναβάθμιση των ανθρώπινων πόρων.
3. Η εφαρμογή καινοτόμων εργαλείων στην αλυσίδα παραγωγής αγροδιατροφικών προϊόντων, ούτως ώστε να μειωθεί ο όγκος των αποβλήτων,

αλλά και η τοξικότητα αυτών, και γενικά ο αρνητικός περιβαλλοντικός αντίκτυπος της παραγωγής αυτών των προϊόντων.

Στον παρακάτω πίνακα (1) αποτυπώνεται η ιεράρχηση τομέων προτεραιότητας στο αγροδιατροφικό σύμπλεγμα κατά φθίνουσα σειρά. Ο πυρήνας ισχυρής περιφερειακής προϊόντικής εξειδίκευσης θα ενισχυθεί με το 80% των πόρων, ενώ οι αναδύομενες περιφερειακές προϊόντικές εξειδικεύσεις θα ενισχυθούν με το υπόλοιπο 20%.

Πίνακας 1: Ιεράρχηση τομέων προτεραιότητας στο αγροδιατροφικό σύμπλεγμα

Πυρήνας ισχυρής περιφερειακής προϊόντικής εξειδίκευσης	Αναδύομενες περιφερειακές προϊόντικές εξειδικεύσεις
1. Προϊόντα γάλακτος και γαλακτοκομικά με έμφαση στη φέτα	8. Μέλι και λοιπά προϊόντα μελισσοκομίας
2. Προϊόντα σιτηρών-ψυχανθών	9. Προϊόντα καλλιεργειών υπό κάλυψη
3.Κρέας, κρεατοσκευάσματα και αλλαντικά	10. Αρωματικά και φαρμακευτικά φυτά
4. Χυμοί και αναψυκτικά	11. Προϊόντα υδατοκαλλιέργειας
5. Μεταποιημένα οπωροκηπευτικά	12. Βιολειτουργικά τρόφιμα.
6. Προϊόντα ελιάς	
7. Προϊόντα αμπέλου, οίνος και αποστάγματα	

Πηγή: Περιφερειακή Στρατηγική Καινοτομίας Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Θεσσαλίας για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, 2015: 62.

Στο δεύτερο πυλώνα, που είναι ο κλάδος μετάλλου-δομικών υλικών, τα πεδία παρεμβάσεων, στη βάση της έρευνας και της καινοτομίας, είναι τα εξής τέσσερα (Περιφερειακή Στρατηγική Καινοτομίας Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Θεσσαλίας για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, 2015):

1. Παράπλευρη διαφοροποίηση, μέσα από τη αξιοποίηση της υφιστάμενης γνώσης και της τεχνολογικής καινοτομίας, ούτως ώστε να αναπτυχθούν νέα, πιστοποιημένα προϊόντα.
2. Εκ νέου σχεδιασμός και εκσυγχρονισμός των ενεργειακών διεργασιών, μέσα και από την αξιοποίηση των απορριμμάτων, ούτως ώστε να μειωθεί ο αρνητικός περιβαλλοντικός αντίκτυπος της παραγωγής των προϊόντων.
3. Βελτίωση της απορροφητικής ικανότητας του κλάδου, μέσα και από την πιο στενή συνεργασία με τα ερευνητικά κέντρα και τους ακαδημαϊκούς κύκλους της περιφέρειας.

4. Υιοθέτηση οργανωτικών και προωθητικών καινοτομιών για την οικοδόμηση οικονομιών κλίμακας και τη μεγιστοποίηση των συνεργειών, βελτίωση της παραγωγικής ευελιξίας και ανάπτυξη νέων εξαγωγικών αγορών.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί και η δραστηριότητα του δημιουργικού τουρισμού που απορρέει από τους δύο προαναφερθέντες πυλώνες. Τα πεδία παρεμβάσεων στη βάση της έρευνας και της καινοτομίας, είναι τα εξής (Περιφερειακή Στρατηγική Καινοτομίας Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Θεσσαλίας για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, 2015):

1. Οργάνωση και ανάδειξη πολιτιστικών διαδρομών
2. Προώθηση δραστηριοτήτων δημιουργίας σημείων επισκεψιμότητας (πολυχώροι πολιτισμού), με στόχο την ενημέρωση και την πληροφόρηση του κοινού σε ζητήματα τοπικού πολιτισμού
3. Αξιοποίηση του καταδυτικού / αθλητικού τουρισμού
4. Σύνδεση των Μετεώρων (επισκεψιμότητα βραχείας παραμονής) με ένα δίκτυο επισκέψιμων πόρων-σημείων του Ν. Τρικάλων για την αύξηση των διανυκτερεύσεων
5. Αξιοποίηση της πολιτιστικής παράδοσης
6. Οργάνωση οριζόντιων (τοπικές διαδρομές και σύνδεση με τοπικές παραγωγές) και κάθετων (περιφερειακές θεματικές διαδρομές) μορφών διακυβέρνησης

Η αναγνώριση της Θεσσαλίας ως περιφέρεια έντασης του πρωτογενή τομέα με στοιχεία διαρθρωτικής αδράνειας με βάση την τυπολογία του ΟΟΣΑ(OECD, 2011), όπως υιοθετήθηκε από τον Οδηγό Εφαρμογής της RIS, απαιτεί στρατηγικές μείωσης του χάσματος με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές περιφέρειες και συνεπώς συστήνονται μέσω της πολιτικής του ΟΟΣΑ οριζόντιες προτεραιότητες για την αναβάθμιση του περιφερειακού συστήματος καινοτομίας, προσαρμοσμένες στα δεδομένα της Θεσσαλίας. Στον πιο κάτω πίνακα απεικονίζονται οι οριζόντιες προτεραιότητες για την αναβάθμιση αυτού του συστήματος.

Πίνακας 2: Οριζόντιες προτεραιότητες για την αναβάθμιση της θεσμικής ικανότητας του Περιφερειακού Συστήματος Καινοτομίας

Ανθρώπινοι Πόροι
- Συνεχής βελτίωση (κατάρτιση και δια βίου μάθηση)   - Προσέλκυση επιστημονικού δυναμικού υψηλού επιπέδου & ελαχιστοποίηση brain drain

- Αναθεώρηση προγραμμάτων σπουδών   - Καλλιέργεια της επιχειρηματικότητας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης
Παραγωγή ή Προσαρμογή Γνώσης
- Εισαγωγή, προσαρμογή και επαναχρησιμοποίηση υφιστάμενης γνώσης για επίλυση τοπικών αναγκών   - Ερευνητικές συνεργασίες δημόσιου-ιδιωτικού τομέα και μεταφορά τεχνολογίας   - Ενθάρρυνση του πειραματισμού και ανάδειξη του λανθάνοντος δυναμικού για καινοτομία
Αγορές και Εξωστρέφεια
- Ενσωμάτωση των επιχειρήσεων σε παγκόσμια παραγωγικά δίκτυα   - Άρση δυσλειτουργιών σε αλυσίδες αξίας   - Ενίσχυση της ζήτησης για καινοτομίες   - Συστηματική προώθηση της εξωστρέφειας
Δικτύωση και Διάχυση Καινοτομίας
- Υποστήριξη της δημιουργίας συστάδων με δυναμικό καινοτομίας με συμμετοχή της τριπλής έλικας   - Ευαισθητοποίηση και διάχυση γνώσης σε παραδοσιακούς κλάδους της οικονομίας   - Διαμεσολαβητές καινοτομίας, ένταξη δομών υποστήριξης επιχειρήσεων σε ευρύτερα δίκτυα

Πηγή: Περιφερειακή Στρατηγική Καινοτομίας Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Θεσσαλίας για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, 2015:59.

Μέσα από τις προαναφερθείσες δραστηριότητες σκοπός είναι:

1. Να βελτιωθεί η ικανότητα σχεδιασμού και εφαρμογής μίας συνολικής, τεκμηριωμένης και συνεκτικής περιφερειακής στρατηγικής με έμφαση στην καινοτομία
2. Να βελτιωθεί η ικανότητα σχεδιασμού ερευνητικής στρατηγικής από διάφορους φορείς (π.χ. δημόσιους οργανισμούς, ερευνητικά κέντρα, ακαδημαϊκούς κύκλους), η οποία θα έχει τόσο περιφερειακή, όσο και παγκόσμια προοπτική
3. Να αναπτυχθεί η ικανότητα πρόβλεψης και διαχείρισης τόσο της εξέλιξης της τεχνολογίας, όσο και των παραγόντων του εξωτερικού περιβάλλοντος (απειλές και ευκαιρίες)
4. Να εφαρμοστεί ένα σύστημα διακυβέρνησης, καθώς και ένα σύστημα παρακολούθησης και αξιολόγησης

4.5. Χρηματοδότηση

Η ανάλυση των προτεραιοτήτων σε συνδυασμό με την ποικιλομορφία των πηγών χρηματοδότησης συνιστούν ένα κρίσιμο ζήτημα. Πηγές χρηματοδότησης αποτελούν τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία (ΕΤΠΑ, ΕΚΤ, ΕΓΤΑΑ, ΕΤΘΑ), με περιφερειακή και τομεακή διάσταση, όπως το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Θεσσαλίας 2014-2020, το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία» - ΕΠΑνΕΚ κίνηση 2014-2020, το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020, το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αλιείας & Θάλασσας 2014-2020, το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση», καθώς και άλλες πηγές: Ορίζοντας 2020, COSME, ERASMUS, EUSAIR (Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση Περιφέρειας Θεσσαλίας 2020:3).

Κεφάλαιο 5: Η Καλλιέργεια του Ιπποφαούς

5.1. Εισαγωγή

Το ιπποφαές είναι ένα δίοικο φυτό (χωριστά φυτά έχει το αρσενικό από το θηλυκό γένος), το οποίο είναι άμεσα συνδεδεμένο με την ιστορία της Μακεδονίας και της Αρχαίας Ελλάδας. Το φυτό πήρε την ονομασία του από τα στρατεύματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Κατά την εκστρατεία στην Ανατολή οι στρατιώτες του είχαν παρατηρήσει ότι τα τραυματισμένα ή κουρασμένα άλογα ανάρρωναν γρήγορα, όταν έτρωγαν φύλλα και καρπούς ιπποφαούς. Η ονομασία λοιπόν ιπποφαές προέρχεται από τις λέξεις ίππος+φαός, που σημαίνει φωτεινό, λαμπερό άλογο.

Σχετικές αναφορές υπάρχουν και σε κείμενα του Θεόφραστου, μαθητή του Αριστοτέλη, αλλά κυρίως του Διοσκουρίδη, πατέρα της Φαρμακολογίας. Το ιπποφαές χρησιμοποιείται για αιώνες στην Ευρώπη και την Ασία για διατροφικούς και φαρμακευτικούς σκοπούς (Li and Schroeder, 1996). Κατά τον 8^ο αιώνα στην κλασική Θιβετιανή φαρμακευτική βίβλο 'rGyudBzi'(Τα τέσσερα βιβλία της φαρμακολογίας) γίνεται λεπτομερέστατη καταγραφή των φαρμακευτικών ιδιοτήτων του φυτού.

Το 1929 έγινε η πρώτη βιοχημική ανάλυση των συστατικών του, όπου οι πρώτες κλινικές δοκιμές για τις θεραπευτικές χρήσεις του φυτού ξεκίνησαν στη Ρωσία το 1950. Η βιομηχανική δραστηριότητα για την παραγωγή και αξιοποίηση διατροφικών παραγώγων καθυστέρησε να αναπτυχθεί, και αυτή επετεύχθη στη Ρωσία. Η βιομηχανία μεταποίησης του ιπποφαούς αναπτύχθηκε στη χώρα αυτή πολύ γρήγορα, με αποτέλεσμα παράγωγα του φυτού αυτού να αποκτήσουν τέτοια φήμη και αξιοπιστία που χρησιμοποιούνται ακόμη και στη διατροφή των αστροναυτών. Τη δεκαετία του 1970 συμπεριλήφθηκε στον επίσημο κατάλογο των φαρμακευτικών ουσιών που χρησιμοποιούνται στη Ρωσία και την Κίνα. Τη δεκαετία του 1980, η Κίνα δημιούργησε τις πρώτες φυτείες ιπποφαούς και από το 1982 μέχρι σήμερα ιδρύθηκαν περίπου 150 βιομηχανίες στις οποίες παράγονται 200 διαφορετικά είδη προϊόντων με βάση όλα τα εκμεταλλεύσιμα συστατικά του ιπποφαούς. Πιο πρόσφατα, ιδρύθηκαν στη Γερμανία, τη Γαλλία, τον Καναδά και σε άλλες χώρες πολλές βιομηχανίες επεξεργασίας των προϊόντων του φυτού αυτού, με αποτέλεσμα την παραγωγή πολυάριθμων προϊόντων. Μέχρι σήμερα έχουν γίνει πολλές μελέτες, κυρίως στην Ασία και την Ευρώπη, που έχουν φέρει στο φως την πληθώρα των θρεπτικών συστατικών που περιέχει και την ευεργετική του επίδραση στον ανθρώπινο

οργανισμό. Το φυτό συγκαταλέγεται ανάμεσα στα 34 ή και περισσότερα φυτά τα οποία χαρακτηρίζονται ως υπερτρόφιμα ή υπερφρούτα (superfoods ή superfruits). Ο όρος αυτός υιοθετήθηκε το 2005 για να χαρακτηρίσει τα φυτά που έχουν εξαιρετική διατροφική αξία για την ανθρώπινη υγεία (Δαουτόπουλος, 2012).

Οι μεγαλύτερες εκτάσεις του ιπποφαούς καλλιεργούνται σήμερα στην Κίνα, τη Ρωσία και τη Μογγολία. Η Ευρώπη δεν είναι αυτάρκης ως προς το φυτό ιπποφαές και σε όλα τα παράγωγά του, με αποτέλεσμα να εισάγει μεγάλες ποσότητες ιπποφαούς και κυρίως βιολογικής καλλιέργειας απ' άλλες χώρες. Οι βιολογικές ποικιλίες μπορούν θαυμάσια να παραχθούν στη χώρα μας στις κατάλληλες εδαφοκλιματικές συνθήκες και να αποτελέσουν ένα πολύ ισχυρό συγκριτικό πλεονέκτημα απέναντι των ανταγωνιστικών χωρών με φθηνή εργασία (5^ο Παγκόσμιο Συνέδριο στην Κίνα, 2011).

5.2. Η καλλιέργεια του ιπποφαούς στην Ελλάδα

Στη χώρα μας το ενδιαφέρον για την καλλιέργεια του ιπποφαούς, ως μια εναλλακτική καλλιέργεια, η οποία αποδίδεται στην παρατεταμένη κρίση του αγροτικού τομέα, ξεκίνησε σχετικά πρόσφατα, τα τελευταία δέκα χρόνια και εξαπλώνεται δυναμικά σε όλη τη χώρα. Το ενδιαφέρον που εκδηλώνεται στη χώρα μας την κατατάσσει στην 3^η θέση μετά τις ΗΠΑ και τον Καναδά. Υπάρχουν μεγάλες δυνατότητες εμπορικής εκμετάλλευσής του, με τεράστια συμβολή στο διατροφικό και φαρμακευτικό πεδίο (Γάτσιος, 2008).

Η πρώτη εισαγωγή και φύτευση φυτών ιπποφαούς στην Ελλάδα έγινε το 2007 από την φαρμακευτική εταιρεία Astra Medical Hellas Super foods στην περιοχή Αχούρια της Β. Εύβοιας. Πριν δημιουργηθεί το Ιπποφαές Eubias δεν υπήρχε καμία αναφορά για το φυτό στην Ελλάδα. Συστηματικές φυτείες με το ιπποφαές σήμερα καλλιεργούνται στην Κοζάνη, την Πέλλα, τη Θεσσαλονίκη, τη Ροδόπη, την Εύβοια, τη Φθιώτιδα, τη Μεσσηνία, τα Ιωάννινα, τη Θεσσαλία και την Κρήτη. Η καλλιέργεια του ιπποφαούς δεν είναι τόσο απαιτητική και τα κέρδη από την πώληση της παραγωγής αναμένονται πολλαπλάσια έναντι των άλλων συμβατικών καλλιεργειών. Παρά τις μεγάλες δυνατότητες που προβλέπονται από την ανάπτυξη του φυτού στην Ελλάδα, η καλλιέργειά του θα πρέπει να επιχειρείται με συστηματικό και επιστημονικό τρόπο, όπου θα λαμβάνεται πρόνοια για την εκπαίδευση των παραγωγών και ιδιαίτερα για τη διάθεση της παραγωγής, ώστε να επιφέρει τα

επιθυμητά αποτελέσματα, καλύπτοντας τις υψηλές προσδοκίες των παραγωγών (Στρουμπουλής, 2013).

Το ιπποφάες μπορεί να καλλιεργηθεί είτε ατομικά είτε συλλογικά. Στην περίπτωση που καλλιεργηθεί συλλογικά απαιτείται μια ομάδα παραγωγών, η οποία θα αναλαμβάνει πρωτοβουλίες μέσω συλλογικών δράσεων για οργάνωση και διαχείριση της καλλιέργειας, που θα φθάνει έως την μεταποίηση και εμπορία επώνυμων προϊόντων, εγγυώμενη τις υψηλότερες τιμές που μπορούν να εξασφαλιστούν για να έχουν όφελος οι παραγωγοί (Δαουτόπουλος, 2006).

Αξίζει να σημειωθεί ότι μέχρι σήμερα η όλη προσπάθεια υλοποιείται αποκλειστικά από τον ιδιωτικό τομέα, με παντελή απουσία των αρμόδιων φορέων του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, που έχει την εμπειρία και το απαραίτητο στελεχιακό δυναμικό για την επιτυχή υποστήριξη της νέας καλλιέργειας. Η οικονομική κρίση που βιώνει η χώρα μας σε συνδυασμό με τη δυσκαμψία του οργανωτικού σχήματος του κρατικού φορέα καθιστούν προβληματική τη συμβολή του στην έρευνα, εκπαίδευση και τεχνική υποστήριξη της νέας καλλιέργειας (Δαουτόπουλος, 2012).

5.3. Περιγραφή φυτού, γενετική ποικιλότητα και καλλιέργεια

Το ιπποφάες (*Hippophae rhamnoides* L.) ανήκει στην οικογένεια των *Elaeagnaceae* (γένος *Hippophae* και είδος *Rhamnoides* L.). Στα Αγγλικά αποδίδεται με τον όρο *Seabuckthorn*, στα Γερμανικά ως *Sanddorn*, στα Γαλλικά ως *Arguisier* και στα Ρωσικά ως *Oblepiha*. Ο αγγλικός όρος δεν είναι ιδιαίτερα εύηχος και γι' αυτό σε συνέδριο του Καναδά καθιερώθηκε ο όρος *Seaberry* (Δαουτόπουλος, 2012).

Το ιπποφάες είναι φυλλοβόλος θάμνος με ύψος από 2 έως 5 μέτρα. Πρόκειται για δίοικο φυτό, με αρσενικά και θηλυκά φυτά. Το αρσενικό άνθος παράγει γύρη και η γονιμοποίηση γίνεται με τη βοήθεια του ανέμου. Το φυτό έχει καφέ ή μαύρο φλοιό και φύλλα ανοιχτού χρυσοπράσινου χρώματος, λογχοειδή, με μήκος 3-8 εκατοστά και πλάτος κάτω από 7 χιλιοστά. Το ριζικό σύστημα αναπτύσσεται στο επιφανειακό στρώμα (10-40 εκ.) και όπως τα ψυχανθή σε συνεργασία με αζωτοβακτήρια εμπλουτίζει το έδαφος με 20-50 κιλά άζωτο το στρέμμα. Η διάρκεια ζωής του φυτού είναι έως και 80 χρόνια.

Η μεγαλύτερη παγκοσμίως τράπεζα γενετικού υλικού ιπποφαούς βρίσκεται στο Barnaoul της Ρωσίας στο M.A. Lisavenko Research Institute of Horticulture for Siberia. Η συλλογή περιέχει πάνω από 500 ποικιλίες και πάνω από 50.000 υβριδικές μορφές.

Οι ποικιλίες Chuyskaya, Chechek, Elizaveta, Inja, Klavdia, Essel, Etna, Zlata, Altayskaya, Augustina, Dzemovaya, Lubimaya, Azurnaya, Obilnaya, Zivko, Gnom (m), Aley (m) είναι οι πιο εμπορικές και παραγωγικές παγκοσμίως.

Οι Ρωσικές ποικιλίες θεωρούνται οι καλύτερες, καθώς είναι μικρές σε μέγεθος, με ελάχιστα ή καθόλου αγκάθια, με μεγάλο μέγεθος καρπού, με μεγάλη παραγωγικότητα, και αντοχή στις δυσμενείς συνθήκες του περιβάλλοντος (ΕΘΙΑΓΕ, Τεύχος 46 Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2011).

Το ιπποφάες καλλιεργείται σε περιοχές με μεγάλη ηλιοφάνεια, σε ποτιστικά, γόνιμα, ελαφριάς-μέσης σύστασης εδάφη με άριστο pH 6,5-7,5. Αντέχει σε ακραίες θερμοκρασίες -45°C έως +45 °C. Φυτεύεται γραμμικά με αποστάσεις φύτευσης 1,5-2 μέτρα επί της γραμμής και 3,5- 4,5 μέτρα μεταξύ των γραμμών. Η αναλογία αρσενικών-θηλυκών ποικίλει από 1:6 έως 1:12. Οι αποδόσεις ανάλογα με την ποικιλία είναι από 1 έως 3,8 τόνους ανά στρέμμα σε πλήρη παραγωγή του φυτού. Η συλλογή γίνεται χειρωνακτικά με ικανότητα συλλογής στις ρωσικές ποικιλίες από 150 έως 200 κιλά στις 8 ώρες (<http://hippophae.net>).

5.4. Συστατικά και ευεργετικές ιδιότητες του ιπποφαούς

Η χρήση του ιπποφαούς στη διατροφή του ανθρώπου εκτείνεται σε διάστημα αρκετών αιώνων τόσο στην Ασία όσο και στην Ευρώπη. Οι καρποί αποτελούν το εδώδιμο τμήμα του φυτού και είναι αρκετά θρεπτικοί. Οι συνηθέστερες χρήσεις των καρπών αφορούν στην παρασκευή μαρμελάδων, χυμών, κομποστών και αφεψημάτων. Ευρεία φαρμακευτική χρήση αποτελούν τα αιθέρια έλαια των σπόρων του ιπποφαούς. Η περιεκτικότητα των καρπών σε αιθέρια έλαια ανέρχεται στα 29-48 χιλιοστογραμμάρια ανά κιλό προϊόντος, ενώ αντίστοιχα η περιεκτικότητα των σπόρων κυμαίνεται μεταξύ 8-12 % κ.β (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2011).

Οι καρποί του ιπποφαούς είναι πλούσιοι σε υδατάνθρακες, πρωτεΐνες (περίπου 30%), οργανικά οξέα, αμινοξέα, βιταμίνες και μέταλλα (κυρίως K και Se). Οι καρποί,

συμπεριλαμβανομένων των σπόρων, είναι ιδιαίτερα πλούσιοι σε βιταμίνη C (100-500 χιλιοστογραμμάρια ανά 100 γραμμάρια προϊόντος), ωστόσο η περιεκτικότητα σε βιταμίνη C είναι ένα χαρακτηριστικό που επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τις συνθήκες καλλιέργειας (περιοχή καλλιέργειας), το στάδιο ωριμότητας και το καλλιεργούμενο είδος. Επίσης, περιέχουν αξιόλογες ποσότητες πρωτεϊνών (συγκεκριμένα γλοβουλίνες και αλβουμίνες), λιπαρά οξέα (λινολεϊκό, λινολενικό, παλμιτικό και παλμιτολεϊκό οξύ) και βιταμίνη E (202,9 χιλιοστογραμμάρια ανά 100 γραμμάρια καρπών). Η περιεκτικότητα των καρπών σε καροτενοειδή (λυκοπένιο) κυμαίνεται στα 16-28 χιλιοστογραμμάρια ανά 100 γραμμάρια προϊόντος, ενώ αποτελεί και σημαντική πηγή φλαβονοειδών (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2011).

Οι καρποί του ιπποφαούς έχουν βάρος 270-480 χιλιοστογραμμάρια, ενώ η απόδοσή τους σε χυμό κυμαίνεται στο 60-80% με εφαρμογή σύνθλιψης ή εκχύλισης με διαλύτες. Ο χυμός είναι πολύ πλούσιος σε οργανικά οξέα (ιδιαίτερα κουϊνικό και μαλικό οξύ), σύμφωνα με τα υψηλά επίπεδα ογκομετρούμενης οξύτητας. Η περιεκτικότητά του σε πρωτεΐνες είναι αρκετά υψηλή και στην παρουσία τους πιθανώς να οφείλεται η αδιαφάνεια του χυμού. Τα διαλυτά στερεά αποτελούνται κυρίως από γλυκόζη και φρουκτόζη, σε ποσοστό που ανέρχεται περίπου στο 99% των συνολικών σακχάρων (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2011).

Πίνακας 3: Σύγκριση του Ιπποφαούς με διάφορα άλλα φρούτα ως προς την περιεκτικότητα του (mg/100g) σε μερικά ωφέλιμα συστατικά

Φρούτα	Βιταμίνη C	Βιταμίνη E	Ριβο-φλαβίνη	Νιασίνη	Παντοθενικό Οξύ	Βιταμίνη B-6
Αχλάδι	6,6	0,73	0,031	0,806	0,153	0,025
Πορτοκάλι	50	0,04	0,03	0,4	0,19	0,04
Μπανάνα	8,7	0,1	0,073	0,665	0,334	0,367
Βερίκοκο	10	0,89	0,04	0,6	0,24	0,054
Μάνγκο	27,7	1,12	0,057	0,584	0,16	0,134
Ιπποφαές	600	3,45	1,45	68,4	0,85	1,12

Πηγή: Singh, 2010

Τα φύλλα του φυτού περιέχουν αρκετές θρεπτικές και βιοδραστικές ουσίες και χρησιμοποιούνται συνήθως ως ζωοτροφές.

Η καλλιέργεια του ιπποφαούς δύναται να συμβάλλει και στη βελτίωση κατεστραμμένων εδαφών, αφού η ευρεία προσαρμοστικότητά του, σε συνδυασμό με

τις απορροφητικές και αζωτοδεσμευτικές ικανότητές του το καθιστούν ιδανικό για τον έλεγχο της διάβρωσης των εδαφών, την μείωση των απωλειών του νερού λόγω απορροής, καθώς και την ανάπλαση ζωνών έπειτα από έντονη βιομηχανική χρήση (π.χ. μεταλλεία, ορυχεία κ.α.). Τέλος, σε πολλές περιοχές της Ασίας χρησιμοποιείται ως καύσιμη ύλη, συμβάλλοντας μ' αυτόν τον τρόπο στον περιορισμό της αποψίλωσης των δασών (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2011).

Οι ευεργετικές ιδιότητες του ιπποφαούς συνοψίζονται στα κάτωθι (Στρουμπουλής, 2013):

- Προσδίδει ευεξία
- Εξασφαλίζει ισχυρή αντιοξειδωτική δράση
- Ελαχιστοποιεί τις φλεγμονές
- Λειτουργεί ως φυσικό αντιθρομβωτικό
- Συμβάλλει στην κυτταρική αναζωογόνηση
- Βελτιώνει την καρδιαγγειακή λειτουργία
- Βελτιώνει τη λειτουργία εγκεφάλου και νευρικού συστήματος
- Ενισχύει το ανοσοποιητικό σύστημα
- Συμβάλλει στην αποκατάσταση του δέρματος από εγκαύματα

5.5. Μελέτη περίπτωσης: Η Εταιρία 'Ιπποφαές Ελλάς' Α.Ε..

5.5.1. Οργανωτική δομή

Η εταιρία 'Ιπποφαές Ελλάς' Α.Ε. αποτελεί μία ομάδα καλλιεργητών φυτών και παραγωγών ιπποφαούς, η οποία έχει συσταθεί με σκοπό την καλλιέργεια και διαχείριση του ιπποφαούς αλλά και άλλων αρωματικών και φαρμακευτικών φυτών με κατεύθυνση την παγκόσμια αγορά και τις ολοκληρωμένες και αξιόπιστες συνεργασίες. Στην ομάδα παραγωγών 'Ιπποφαές Ελλάς' συμμετέχουν περίπου 90 παραγωγοί που καλλιεργούν άνω των 1.300 στρεμμάτων ρωσικών ποικιλιών ιπποφαούς χωρίς αγκάθια.

Η εταιρία «Ιπποφαές Ελλάς» παρέχει ολοκληρωμένη τεχνική υποστήριξη ως προς τα εξής:

- Προμήθεια πιστοποιημένων και εμπορικών ποικιλιών παγκοσμίως του Lisavenko Institute

- Σχεδιασμό του οπωρώνα (αποστάσεις φύτευσης, σύστημα άρδευσης, λίπανση, φυτοπροστασία, προετοιμασία εδάφους)
- Εγκατάσταση του οπωρώνα υπό την επίβλεψη εξειδικευμένων γεωπόνων
- Καλλιεργητικές φροντίδες (φυτοπροστασία, λίπανση, ζιζανιοκτονία, άρδευση, κλάδεμα)
- Συλλογή του καρπού

Η επιστημονική και τεχνική υποστήριξη υλοποιείται από εξειδικευμένους επιστήμονες του γεωπονικού κέντρου *New Agro Solutions* της εταιρίας ‘Ιπποφαές Ελλάς’. Το Γεωπονικό Κέντρο ειδικεύεται στην παροχή στοιχείων για την καλλιέργεια ρωσικού ιπποφαούς στην Ελλάδα και αξιοποιεί το γεωγραφικό σύστημα παρακολούθησης GIS για τους συνεργαζόμενους μ’ αυτό παραγωγούς. Επίσης, αποτελεί το επίσημο και αποκλειστικό αντιπρόσωπο του Lisavenko Institute of Siberia² για Ελλάδα, Ιταλία, Βουλγαρία και Σκόπια. Τέλος, το Γεωπονικό Κέντρο έχει εξασφαλίσει συνεργασία με το Βοτανικό Κήπο της Μόσχας (τη μεγαλύτερη τράπεζα γενετικού υλικού παγκοσμίως με σπάνιες ποικιλίες αρωματικών και φαρμακευτικών φυτών που παρουσιάζουν τεράστιο εμπορικό ενδιαφέρον) το οποίο υπέγραψε, έπειτα από τη συμβολή και συμμετοχή του Γεωπονικού Κέντρου, μνημόνιο συνεργασία με τη Σχολή Γεωπονικών Επιστημών του Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Η εταιρία ‘Ιπποφαές Ελλάς’ έχει αναθέσει τη διαπραγμάτευση της πώλησης των προϊόντων της ομάδας παραγωγών στην εταιρία παροχής υπηρεσιών πώλησης και εμπορίας (sales/marketing) αγροτικών προϊόντων ‘ProSales’, με μια σχέση win to win. Αυτό σημαίνει ότι η εταιρία ‘ProSales’ έχει την ευθύνη για όλες τις συμφωνίες πώλησης της παραγωγής και αμείβεται μόνο για τις επιτυχημένες συμφωνίες ποσοστιαία από την ομάδα παραγωγών.

Η Ομάδα Παραγωγών ‘Ιπποφαές Ελλάς’ είναι ανοιχτή στην είσοδο νέων καλλιεργητών με την ελάχιστη εγκατάσταση 7 στρεμμάτων ιπποφαούς και με ταυτόχρονη εξαγορά μετοχικού κεφαλαίου της εταιρείας. Επίσης, υπάρχει η δυνατότητα της συμβολαιακής καλλιέργειας, χωρίς ελάχιστη εγκατάσταση, με

---

² Ιδρύθηκε το 1963 και θεωρείται το κορυφαίο Ινστιτούτο έρευνας για το ιπποφαές παγκοσμίως. Είναι το μοναδικό στον κόσμο που διαθέτει ποικιλίες ιπποφαούς χωρίς αγκάθια, καθώς και άλλα προϊόντα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

διασφαλισμένη την απορρόφηση της παραγωγής σε τιμή απόλυτα συνδεδεμένη με την τιμή πώλησης της Ομάδας.

5.5.2. Καλλιέργεια ρωσικού ιπποφαούς από την εταιρία 'Ιπποφαές Ελλάς' και οικονομικές αποδόσεις του φυτού

Η Εταιρία 'Ιπποφαές Ελλάς' καλλιεργεί αποκλειστικά ρωσικές ποικιλίες ιπποφαούς χωρίς αγκάθια (Chuyskaya, Chechek, Elizaveta, Essel, Zlata, Altayskaya, Augustina) (Ζαφειρίδης, 2015). Σύμφωνα με το Γενικό Διευθυντή της Ομάδας Παραγωγών 'Ιπποφαές Ελλάς' Νικόλαο Δούκα³ στη Θεσσαλία παράγεται το 70% του ιπποφαούς στην Ελλάδα. Υπογραμμίζεται από τον ίδιο ότι η καλλιέργεια των ρωσικών ποικιλιών με τα παρακάτω χαρακτηριστικά γίνεται αποκλειστικά στην Ελλάδα από την Εταιρία 'Ιπποφαές Ελλάς', η οποία αποτελεί τον αποκλειστικό και επίσημο αντιπρόσωπό τους σε Ελλάδα και γενικότερα στα Βαλκάνια. Η μοναδικότητα των κάτωθι χαρακτηριστικών προσδίδει στους Θεσσαλούς καλλιεργητές ένα τεράστιο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην παγκόσμια αγορά.

Ιπποφαές χωρίς αγκάθια (ρωσικές ποικιλίες)

Παραγωγικότητα: 1,5 τόνους το στρέμμα κάθε χρόνο

Μέγεθος καρπού: 0,9 γραμμάρια

Ποσοστό λαδιού: 6,5%

Οξύτητα: 1,2%

Σάκχαρα: 10%

Σάρκα-κουκούτσι: 97-3%

Κόστος παραγωγής: 0,60 ευρώ/κιλό

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούν και τα χαρακτηριστικά του ιπποφαούς με αγκάθια, ιδιαίτερα των γερμανικών ποικιλιών.

Ιπποφαές με αγκάθια (Γερμανικές ποικιλίες)

Παραγωγικότητα: 800 κιλά το στρέμμα ανά 2 χρόνια

Μέγεθος καρπού: 0,4 γραμμάρια

---

³Ο κ. Δούκας μας παραχώρησε συνέντευξη στο γραφείο του, στις εγκαταστάσεις της ομάδας παραγωγών στην Καρδίτσα (Ιούλιος, 2017).

Ποσοστό λαδιού: 4%

Οξύτητα: 3%

Σάκχαρα: 3,5%

Σάρκα-κουκούτσι: 50-50%

Κόστος παραγωγής: 6 ευρώ/κιλό

Σύμφωνα με τον κ. Νικόλαο Δούκα το ενδιαφέρον των καλλιεργητών ιπποφαούς στην Περιφέρεια Θεσσαλίας είναι ιδιαίτερα υψηλό. Αυτό κατά τον ίδιο αποδίδεται στη μεγάλη προσαρμοστικότητα του φυτού στις εδαφοκλιματολογικές συνθήκες της Θεσσαλίας, στη συνεργασία που έχουν επιτύχει με το κορυφαίο ερευνητικό Ινστιτούτο ιπποφαούς της Ρωσίας (Lisavenko), καθώς και τη συνεργασία τους σε θέματα τεχνογνωσίας με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Ο κ. Δούκας σημειώνει ότι στρεμματική απόδοση είναι ιδιαίτερα κερδοφόρα για έναν παραγωγό καθώς αγγίζει το ποσό των 2.100 ευρώ το στρέμμα, το οποίο αναλύεται ως εξής:

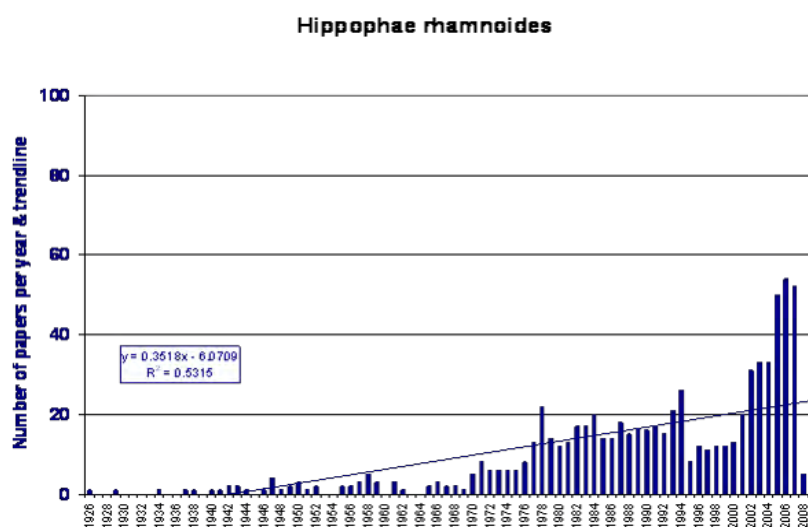
- Μέση τιμή αρχικής εγκατάστασης 1.000 ευρώ/στρέμμα
- Παραγωγικότητα Μ.Ο. 1.500 κιλά/στρέμμα
- Χαμηλότερη τιμή πώλησης (Κίνας) 2,00 ευρώ/κιλό
- Μικτή απόδοση $2,00 \times 1.500 = 3.000$ ευρώ ανά στρέμμα
- Κόστος παραγωγής 0,60 λεπτά το κιλό
- $0,6 \times 1.500 = 900$ ευρώ/στρέμμα
- Ελάχιστη κερδοφορία 2.100 ευρώ το στρέμμα

Επίσης, προσθέτει ότι ήδη μέρος της μικρής ακόμη ελληνικής παραγωγής ιπποφαούς ρωσικών ποικιλιών, διεκδικούν αγοραστές από Αμερική, Ιταλία και Αγγλία, οι οποίοι την παρούσα στιγμή δεν μπορούν να καλυφθούν βάσει των ποσοτήτων που παράγονται στη χώρα, αλλά σύμφωνα με το επιχειρηματικό πλάνο που έχουν καταρτίσει για το έτος 2019 θα εξασφαλίσουν τους 500 τόνους και συνεπώς θα καθίσταται εφικτή η εξαγωγική δραστηριότητα της εταιρίας, με πρώτο εμπορικό σταθμό την Ιταλία. Ο κ. Δούκας υποστηρίζει ότι η ενασχόληση των Ελλήνων αγροτών με την καλλιέργεια ρωσικών ποικιλιών ιπποφαούς κρίνεται πλέον και βάσει αριθμών ως μια πολλά υποσχόμενη καλλιέργεια, ενώ τα κέρδη από την εξασφαλισμένη πώληση της παραγωγής ισοδυναμούν με «χρυσωρυχείο». Σημειώνει ότι η τιμή/κιλό της ρωσικής ποικιλίας ξεπέρασε κατά πολύ τα 2,5 ευρώ/κιλό, που πωλείται παγκοσμίως το ιπποφάες άλλων ποικιλιών.

Σύμφωνα με τη Διεύθυνση Παραγωγής Αξιοποίησης Προϊόντων Φυτών Μεγάλης Καλλιέργειας του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, στην ευρωπαϊκή αγορά ο καρπός και τα προϊόντα του ιπποφαούς πωλούνται σε υψηλές τιμές. Ενδεικτικά, η τιμή του καρπού κυμαίνεται από 2-8 ευρώ/κιλό, ο χυμός του ιπποφαούς μπορεί να αγγίζει το ποσό των 50-55 ευρώ το λίτρο, ενώ αντίστοιχα για το έλαιο του ιπποφαούς οι τιμές μπορεί να φτάσουν και τα 150 ευρώ το κιλό (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2011).

Ο κ. Δούκας σημειώνει ότι το σημαντικό ζήτημα της διάθεσης της παραγωγής απαντάται από την ίδια την παγκόσμια αγορά⁴, όπου κοντά στα 50 δις. δολάρια διακινούνται παγκοσμίως σε άνω των 200 προϊόντων ιπποφαούς. Μέχρι σήμερα η συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση καλύπτεται κυρίως από την Κίνα. Κατά τον ίδιο είναι σημαντικό η καλλιέργεια να αντιμετωπιστεί με άκρως επιχειρηματικό τρόπο από την επιλογή της ποικιλίας, τις καλλιεργητικές λεπτομέρειες ως τη διάθεση της παραγωγής.

Διάγραμμα 3: Αριθμός αναφορών ανά έτος και γραμμή τάσης

«I don't believe we will ever keep up with demand at current prices. This is a product that sells itself. If someone uses it once they are sold for life. We have never had a problem selling all we can produce and we have done little or no marketing». Gladys Brown U.K.

Πηγή: Εταιρεία 'Ιπποφαές Ελλάς' Α.Ε.

⁴Το ιδιαίτερα σημαντικό και συνεχώς αυξανόμενο καταναλωτικό ενδιαφέρον κυρίως από τις αναπτυγμένες χώρες δικαιολογείται από τις σημαντικές ιδιότητες των προϊόντων του ιπποφαούς (καρπός, χυμός, λάδι, φύλλα, κ.ά), αλλά και από τις ευεργετικές του επιδράσεις στην ανθρώπινη υγεία.

Κατά τον Καθηγητή Δενδροκομίας της Γεωπονικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, κ. Γεώργιο Νάνο⁵ οι ρωσικές ποικιλίες ιπποφαούς έχουν πολύ πιο εύγεστο καρπό σε σχέση με τις γερμανικές, αφού περιέχουν περισσότερα σάκχαρα, ενώ έχουν μικρά ή καθόλου αγκάθια, γεγονός που κάνει πιο εύκολη τη συγκομιδή. Παράλληλα, σύμφωνα με τον κ. Νάνο οι συγκεκριμένες ποικιλίες ιπποφαούς δεν είναι ιδιαίτερα υδροβόρες, δεν απαιτούν ψεκασμούς και χρειάζονται ελάχιστο λίπασμα, ενώ λόγω συνθηκών κλίματος και εδάφους της Θεσσαλίας δίνουν μεγαλύτερο καρπό δύο μήνες νωρίτερα, δηλαδή αρχές Ιουλίου, σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο, δεδομένο ισχυρού πλεονεκτήματος για τους Θεσσαλούς παραγωγούς. Σε ότι αφορά το κόστος παραγωγής, σύμφωνα με τον κ. Νάνο, ένας παραγωγός πρέπει να επενδύσει περίπου 1000 ευρώ ανά στρέμμα και θα αναμένει παραγωγή μετά από διάστημα 4 ετών. Καταλήγει ότι η εταιρία 'Ιπποφαές Ελλάς' συνεργάζεται στενά σε θέματα τεχνογνωσίας με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Ιπποφαούς (International Seabuckthorn Association) ανέθεσε στην Ομάδα Παραγωγών 'Ιπποφαές Ελλάς' Α.Ε. τη διοργάνωση στην Ελλάδα για το έτος 2020 του παγκοσμίου συνεδρίου ιπποφαούς.

5.6. Μεθοδολογία της έρευνας

Τα τελευταία χρόνια στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχει αυξημένο ενδιαφέρον για την ποιοτική έρευνα. Στην Ελλάδα οι ποιοτικές μέθοδοι έχουν προσελκύσει την προσοχή μεγάλου μέρους της ακαδημαϊκής κοινότητας, καθώς προσφέρουν μια μοναδική εμπειρία του τρόπου προσέγγισης και της ολιστικής αντίληψης των βιωμάτων και της συμπεριφοράς των συμμετεχόντων στην έρευνα, συμβάλλουν στη διερεύνηση ζητημάτων για τα οποία η γνώση είναι πενιχρή ή αμφισβητούμενη, αναπτύσσουν μια πιο λεπτομερή κατανόηση του υπό διερεύνηση ζητήματος μέσω της άμεσης επαφής με τα πρόσωπα της έρευνας. Επίσης, είναι απαραίτητες όταν οι ποσοτικές μετρήσεις και στατιστικές αναλύσεις δεν συνεπικουρούν στο υπό διερεύνηση θέμα (Ισαρη και Πουρκός, 2015).

Ο όρος ποιοτική έρευνα ταυτίζεται από πολλούς με την εγγενώς θετική έννοια της ποιότητας, σε αντιδιαστολή με την περιορισμένη για πολλούς βάθους και ουσίας ποσοτικής έρευνας. Χαρακτηριστικό της ποιοτικής έρευνας αποτελεί το μικρό δείγμα συμμετεχόντων, το οποίο δεν έχει επιλεγεί βάσει των τυπικών κανόνων τυχαίας

---

⁵Ο Καθηγητής Γεώργιος Νάνος μας παραχώρησε συνέντευξη στο γραφείο του τον Ιούλιο του 2017.

δειγματοληψίας, αλλά βάσει των λεγόμενων μη τυχαίων δειγματοληψιών, όπως η σκόπιμη ή η δειγματοληψία ‘χιονόμπαλας’ (Σιάρδος, 1997). Σύμφωνα με τον Bowling (2002) ο ιδανικός ή ο μικρότερος αποδεκτός αριθμός συμμετεχόντων σε μια ποιοτική έρευνα δεν είναι δυνατόν να οριστεί. Πιστεύει ότι ένα επαρκές δείγμα έχει συγκεντρωθεί όταν το περιεχόμενο των απαντήσεων ή θεμάτων τα οποία αναφέρονται από την έρευνα αρχίζουν να επαναλαμβάνονται (Κωνσταντινίδης, Μυλωνά και Τσαντόπουλος, 2009).

Τα βασικά εργαλεία άντλησης γνώσης στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας συγκεντρώθηκαν από επίσημα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κείμενα της Εθνικής και Περιφερειακής Πολιτικής, δημοσιευμένα άρθρα, συνεντεύξεις με στελέχη όλων των εμπλεκόμενων φορέων του υπό διερεύνηση θέματος, καθώς και ανοιχτές ερωτήσεις δομημένου ερωτηματολογίου σε αντιπροσωπευτικό δείγμα ερωτηθέντων από το χώρο της Ανώτατης εκπαίδευσης, της Περιφέρειας Θεσσαλίας, των Ιδιωτικών επιχειρήσεων, του Γενικού Διευθυντή της Ομάδας παραγωγών ‘Ιπποφάες Ελλάς’ και των συνεργατών του, του Γεωπονικού Κέντρου ‘New Agro Solutions και της Εταιρείας παροχής υπηρεσιών πώλησης και εμπορίας (sales/marketing) αγροτικών προϊόντων ‘ProSales’, των επενδυτών, μελών της τοπικής κοινωνίας και ατόμων της Ομάδας παραγωγών.

Συγκεκριμένα, στην παρούσα εργασία πραγματοποιήθηκε ποιοτική έρευνα (Yin, 1993, Casseli et al, 1995, Fowler, 1990). Σημαντικό ρόλο στην ποιοτική έρευνα παίζει το γεγονός ότι με τη μέθοδο αυτή ο ερευνητής δύναται να διεisdύσει σε βάθος και με κάθε λεπτομέρεια στις απαραίτητες πληροφορίες, ώστε να αναδείξει γεγονότα που σε άλλη περίπτωση είναι δύσκολο να εντοπιστούν μόνο με τη χρήση δομημένου ερωτηματολογίου (Stouthamer et al, 1995, Wells, 1977). Επιπροσθέτως, η ποιοτική έρευνα (συνεντεύξεις, επιτόπια παρατήρηση της επιχείρησης, διερεύνηση υπάρχοντος υλικού) καλύπτει σε μέγιστο βαθμό τη συνθετικότητα του ερευνητικού θέματος (Sternthal et al, 2001). Μ’ αυτή τη μέθοδο εξασφαλίζονται πληροφορίες από διαφορετικές πηγές και το σπουδαιότερο είναι ότι διερευνάται εάν υφίσταται σύγκλιση ή απόκλιση στο εξεταζόμενο θέμα.

Αρχικά, χρησιμοποιήθηκαν μη δομημένες συνεντεύξεις, προκειμένου να αποφευχθούν, στο μέτρο του εφικτού, ερωτήσεις που επαναλαμβάνονται, αόριστες απαντήσεις και το κυριότερο να καθοριστούν οι ερωτήσεις (Yin, 1993, Zikmund, 2003). Η πρόσθετη πληροφόρηση που αποκτήθηκε από τις αρχικές διερευνητικές συνεντεύξεις βοήθησε στην τελική αποτύπωση των συνεντεύξεων πάνω σε

περισσότερο συγκεκριμένα ζητήματα. Επιπροσθέτως, οι περισσότερες συνεντεύξεις που εξασφαλίστηκαν για την παρούσα εργασία διήρκησαν πάνω από τη μία (1) ώρα. Ακόμη, και οι τηλεφωνικές συνεντεύξεις από αρμόδια/κατάλληλα άτομα του υπό διερεύνηση θέματος διήρκησαν αρκετό χρόνο.

Η ποιοτική έρευνα υλοποιήθηκε στο 2^ο εξάμηνο του έτους 2017. Κατόπιν τηλεφωνικής επικοινωνίας με τα μέλη του αντιπροσωπευτικού δείγματος καθορίστηκε η συγκεκριμένη ημερομηνία και ώρα της συνέντευξης. Από το σύνολο των μελών της ομάδας στόχου των ειδικών που ήταν 25 άτομα αποδέχθηκαν τη διαδικασία της έρευνας 14 άτομα που εκπροσωπούν όλους τους φορείς. Τέλος, οι συνεντεύξεις κωδικοποιήθηκαν σε δύο τύπους ανοιχτών ερωτήσεων, μία ομάδα ερωτήσεων για το σύνολο των μελών της εταιρίας 'Ιπποφάες Ελλάς' και μία ομάδα ερωτήσεων για τους υπόλοιπους εμπλεκόμενους φορείς.

5.7. Αποτελέσματα της ποιοτικής έρευνας και αξιολόγηση αυτών

Οι ερωτήσεις που αφορούσαν τα μέλη του στόχου μελέτης της εταιρίας 'Ιπποφάες Ελλάς' επικεντρώθηκαν στα εξής:

- Στην ενασχόληση με τη συγκεκριμένη επενδυτική δραστηριότητα
- Στα κριτήρια της εν λόγω επένδυσης
- Στην ύπαρξη οργανωμένης ιδιωτικής πρωτοβουλίας ή ακόμη και στην ενθάρρυνση από αρμόδιους φορείς
- Στο ρόλο της στρατηγικής έξυπνης εξειδίκευσης στην Περιφέρεια Θεσσαλίας (RIS3)
- Στην ύπαρξη εναλλακτικών-καινοτόμων προτάσεων για άλλα είδη επένδυσης και στην τελική επιλογή της συγκεκριμένης επένδυσης
- Στην ύπαρξη χρηματοδότησης
- Στη γεωγραφική εμβέλεια και ανάπτυξη της επένδυσης
- Σε αντίστοιχες επενδυτικές δραστηριότητες τόσο σε εθνικό όσο και στο ευρύτερο ευρωπαϊκό πλαίσιο, όπου υπάρχει καταγεγραμμένη επιτυχής εμπειρία άλλων επενδυτών
- Στην ύπαρξη συνεργασίας με τοπικούς, εθνικούς ή υπερεθνικούς φορείς

- Στην επιλογή συγκεκριμένης περιοχής για την καλλιέργεια και επένδυση του ιπποφαούς
- Στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας από τη συγκεκριμένη επένδυση
- Στην κερδοφορία τόσο για τον αγρότη όσο και για τον επενδυτή
- Στη βιωσιμότητα της επένδυσης
- Στην ύπαρξη ή μη ανασχετικών παραγόντων ως προς τη βιωσιμότητα αυτού του εγχειρήματος
- Στους επόμενους στόχους της επένδυσης
- Στη στήριξη της όλης προσπάθειας από την τοπική κοινωνία και
- Στην ύπαρξη ή μη τάσης επιστροφής των νέων προς την ύπαιθρο χώρα

Τα μέλη του στόχου μελέτης της εταιρίας ‘Ιπποφαές Ελλάς’(Γενικός Διευθυντής της Ομάδας παραγωγών ‘Ιπποφαές Ελλάς’, συνεργάτες του Γεωπονικού Κέντρου ‘New Agro Solutions, μέλη της Εταιρείας παροχής υπηρεσιών πώλησης και εμπορίας (sales/marketing) αγροτικών προϊόντων ‘ProSales’ και επενδυτές) συνέκλιναν ως προς τις απαντήσεις τους, οι οποίες παρουσιάζονται ως ακολούθως:

- Η ενασχόληση των περισσότερων μελών της εταιρίας ‘Ιπποφαές Ελλάς’ ξεκίνησε πρωτίστως ως καταναλωτών ιπποφαούς, διαβάζοντας τις ευεργετικές ιδιότητες του μοναδικού για πολλούς φυτού, και μετέπειτα αναπτύχθηκε η επιχειρηματική ιδέα, με τη δημιουργία του Γεωπονικού Κέντρου και κατόπιν της Ομάδας Παραγωγών με την ταυτόχρονη συνεργασία του μεγαλύτερου Ινστιτούτου ιπποφαούς στον κόσμο, του M.A. Lisavenko Institute of Siberia.
- Τα κριτήρια που λήφθηκαν υπόψη για τη συγκεκριμένη επενδυτική δραστηριότητα εστιάζονται στο επιχειρηματικό πλάνο της καλλιέργειας και στη στρεμματική κερδοφορία σε συνάρτηση πάντα με τη δυνατότητα απορρόφησης της παραγωγής από την παγκόσμια αγορά. Επίσης, επισημάνθηκε η ικανότητα προσαρμογής του φυτού στις ελληνικές εδαφοκλιματικές συνθήκες.
- Στην ερώτηση εάν επρόκειτο για οργανωμένη ή μη ιδιωτική πρωτοβουλία όλοι συνέκλιναν ότι πρόκειται αποκλειστικά για ιδιωτική πρωτοβουλία, στοιχείο που επισημάνθηκε και βιβλιογραφικά.
- Ως προς τη στρατηγική έξυπνης εξειδίκευσης στην Περιφέρεια Θεσσαλίας (RIS3) οι πληροφορίες/γνώσεις τους ήταν ελάχιστες έως μηδαμινές.

- Ως προς τις εναλλακτικές-καινοτόμες προτάσεις για άλλο είδος επένδυσης τα μέλη του στόχου μελέτης απάντησαν ότι παράλληλα με το ιπποφάες ξεκίνησαν καλλιέργειες και άλλων φαρμακευτικών φυτών, όπως του γκότζι μπέρρυ, αλλά κατέληξαν ουσιαστικά στην καλλιέργεια του ιπποφαούς λόγω της εξαιρετικής στρεμματικής του απόδοσης σε σχέση με το κόστος παραγωγής που προσφέρουν οι ποικιλίες του Ινστιτούτου Lisavenko της Ρωσίας και οι ελληνικές εδαφοκλιματικές συνθήκες.
- Επισημαίνεται από τα μέλη της εταιρίας ‘Ιπποφάες Ελλάς’ ότι για τη συγκεκριμένη καλλιέργεια δεν υπήρξε οποιαδήποτε μορφή χρηματοδότησης.
- Η γεωγραφική εμβέλεια της επένδυσης καλύπτει σήμερα σχεδόν όλη την Ελλάδα (από Πελοπόννησο έως Αλεξανδρούπολη) με 1.450 συνολικά στρέμματα και 92 καλλιεργητές. Το 60% των καλλιεργειών βρίσκεται στη Θεσσαλία και σχεδόν όλοι οι καλλιεργητές συμμετέχουν ως μέτοχοι στην εταιρία ‘Ιπποφάες Ελλάς’.
- Σύμφωνα με την εταιρία ‘Ιπποφάες Ελλάς’ αντίστοιχες επιτυχείς επενδυτικές δραστηριότητες αναπτύσσονται στη Γερμανία, Γαλλία, Ρουμανία, Ουκρανία και φυσικά τη Ρωσία. Σημειώνεται ότι πρόκειται για μια ιδιαίτερα επιτυχημένη καλλιέργεια, αφού η παγκόσμια αγορά της προσδιορίζεται στα 50 δις. δολάρια. Στη Ρωσία αποτελεί παραδοσιακό προϊόν, καθώς καλλιεργείται από το 1935, ενώ στην Κίνα ξεκίνησε τη δεκαετία του ’80 και σήμερα καλλιεργούνται εκεί 25 εκ. στρέμματα.
- Η εταιρία ‘Ιπποφάες Ελλάς’ συνεργάζεται σήμερα με τη Σχολή Γεωπονικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, όπου διενεργείται έρευνα για την ανάπτυξη ρωσικών ποικιλιών στις ελληνικές εδαφοκλιματικές συνθήκες. Επίσης, συνεργάζεται στενά με το Ινστιτούτο Lisavenko της Σιβηρίας, καθώς και με το Βοτανικό Κήπο της Μόσχας. Επισημαίνεται ότι με τη συμβολή της εταιρίας υπογράφηκαν μνημόνια συνεργασίας μεταξύ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και των Ρωσικών Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων.
- Επιλέχθηκε από την εταιρία η ευρύτερη περιοχή της Καρδίτσας για την καλλιέργεια του ιπποφαούς, γιατί η βασική ενασχόληση των κατοίκων είναι η γεωργία αλλά και λόγους εντοπιότητας και ανάπτυξης της περιοχής.
- Ως προς τις θέσεις εργασίας εταιρικά έχουν δημιουργηθεί πάνω από 10 νέες θέσεις εργασίας και στις καλλιέργειες περισσότερες από 200.
- Με βάση το επιχειρηματικό σχέδιο και τη διασφάλιση της πώλησης του προϊόντος από την εταιρία ο αγρότης έχει ελάχιστη κερδοφορία 2000 ευρώ

ανά στρέμμα σε πλήρη παραγωγή. Σημειώνεται ότι υπάρχει δυνατότητα επένδυσης από μη αγρότες σε συνεργασία με καλλιεργητές, όπου εξασφαλίζεται ποσοστιαία διανομή κερδών.

- Η βιωσιμότητα της επένδυσης χαρακτηρίζεται ως εξαιρετική, καθώς η εταιρία έχει εξασφαλίσει για τα μέλη της ομάδας παραγωγών την προώθηση και πώληση του προϊόντος. Επισημαίνεται ιδιαίτερα ότι πρόκειται για μια δυναμική καλλιέργεια με μεγάλες προοπτικές ανάπτυξης, αφού επικεντρώνεται στην νούμερο ένα επιλογή για την Περιφέρεια Θεσσαλίας, τον αγροδιατροφικό τομέα.
- Διευκρινίζεται ότι μπορεί να πρόκειται για μια καλλιέργεια με μεγάλες δυνατότητες κερδοφορίας, αλλά ουσιαστικά αρχίζει να αποδίδει μετά τον τρίτο χρόνο από τη φύτευση και κάνει απόσβεση στον πέμπτο χρόνο. Η πλήρης παραγωγή έρχεται στον έβδομο χρόνο, όπου και απαιτείται η δυνατότητα οικονομικής στήριξης από τον ίδιο τον καλλιεργητή. Τονίζεται ότι η οικονομική κρίση που βιώνει η χώρα μας αποτελεί σημαντικό ανασχετικό παράγοντα σε τέτοιου είδους καλλιέργειες.
- Στόχο αποτελεί η περαιτέρω επέκταση των καλλιεργειών σε όλη την Ελλάδα, με επίκεντρο όμως τη Θεσσαλία και τα 6000 χιλιάδες στρέμματα εντός της ομάδας παραγωγών και τα 10000 χιλιάδες στρέμματα από τους συμβολαιακούς καλλιεργητές. Επίσης, υπάρχει επιχειρηματικό πλάνο για τη δημιουργία του πρώτου εργοστασίου μεταποίησης προϊόντων ιπποφαούς στην Ελλάδα με εξασφαλισμένη επένδυση.
- Η τοπική κοινωνία αντιμετωπίζει με ενδιαφέρον τις νέες καλλιέργειες, αλλά και με πολλές επιφυλάξεις που ως κάποιο σημείο είναι απόλυτα δικαιολογημένες. Στην περίπτωση της εταιρίας 'Ιπποφαές Ελλάς' διαπιστώνεται έκδηλο ενδιαφέρον της τοπικής κοινωνίας, το οποίο πηγάζει από τον επαγγελματισμό της εταιρίας και τα στοιχεία των αποτελεσμάτων της.
- Διαπιστώνεται επίσης μεγάλο ενδιαφέρον από νέους ανθρώπους που επιθυμούν να επιστρέψουν στην ύπαιθρο και να καλλιεργήσουν τη γη, όμως αρχικά υπάρχει άγνοια για τις βιοτικές και εργασιακές συνθήκες της αγροτικής ζωής, που σε κάποιες περιπτώσεις λειτουργούν αποτρεπτικά. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου η προσαρμογή στις παραπάνω συνθήκες συνέβη με επιτυχημένα αποτελέσματα.

Οι ερωτήσεις που αφορούσαν τα μέλη του στόχου μελέτης Ανώτατη Εκπαίδευση, Περιφέρεια Θεσσαλίας, Τραπεζών, Ιδιωτικών Επιχειρήσεων και μελών της τοπικής κοινωνίας επικεντρώθηκαν στα εξής:

- Προοπτικές συγκεκριμένης επένδυσης και φυσιογνωμία της περιοχής
  - Ύπαρξη οργανωμένης ιδιωτικής πρωτοβουλίας ή προώθησης από κρατικούς φορείς
  - Κριτήρια ενασχόλησης με τη συγκεκριμένη καλλιέργεια για έναν επενδυτή ή ένα αγρότη
  - Ρόλος της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3) σε τέτοιου είδους επενδύσεις
  - Ύπαρξη εναλλακτικών-καινοτόμων προτάσεων για άλλο είδος επένδυσης που θα άλλαζε τη φυσιογνωμία της περιφέρειας και θα προκαλούσε άνοδο του κκΑΕΠ
  - Συμβολή των κρατικών φορέων σε τέτοιου είδους επενδύσεις
  - Συνεργασία ιδιωτικών και κρατικών φορέων
  - Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας
  - Βιωσιμότητα της επένδυσης
  - Συμβολή της τοπικής κοινωνίας σε τέτοιου είδους επενδύσεις
  - Τάσεις επιστροφής των νέων προς την ύπαιθρο χώρα (Ανθοπούλου κ.ά., 2015, Gkatzios, 2013, Πέτρου κ. ά, 2014).
- Διαφαίνεται από τις απαντήσεις που καταγράφηκαν ως προς την ερώτηση αν η συγκεκριμένη επένδυση (του υποφαούς) θα μπορούσε να αλλάξει τη φυσιογνωμία της περιοχής ότι κάτι τέτοιο δεν μπορεί να επιτευχθεί στην παρούσα φάση, γιατί η συγκεκριμένη καλλιέργεια είναι μικρής κλίμακας. Η φυσιογνωμία μιας περιοχής σύμφωνα με τους ερωτηθέντες δύναται να αλλάξει όταν υπάρχει μια κρίση μάζα καλλιέργειας που εξυπηρετεί και τις ανάγκες της αγοράς και ιδιαίτερα όταν η κλίμακα της παραγωγής φτάνει ως το στάδιο της μεταποίησης. Προφανώς, οι νέες καλλιέργειες επαναπροσδιορίζουν το χώρο/τοποθεσία και μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη μιας περιοχής.
- Η συγκεκριμένη επένδυση είναι μια καθαρά ιδιωτική πρωτοβουλία που μπορεί να αποφέρει τα βέλτιστα αποτελέσματα μέσω των ομάδων παραγωγής. Κατά

αρκετούς ερωτηθέντες ο επενδυτής/καλλιεργητής έχει τη δυνατότητα να κρίνει αν μια επένδυση/καλλιέργεια μπορεί να καταστεί επικερδής και υπό ποιες προϋποθέσεις. Ο κρατικός φορέας (Πανεπιστήμια, Ινστιτούτα) μπορεί να συμβάλλει με συγκεκριμένες ενέργειες πρωτίστως στο ερευνητικό πεδίο, όπου τα επιτυχημένα αποτελέσματα/πορίσματα της έρευνας θα διοχετευθούν για εφαρμογή στον ιδιωτικό τομέα, προκειμένου να αποφευχθούν 'λάθη' που θα είναι επιζήμια για τον επενδυτή/καλλιεργητή. Επίσης, ο κρατικός φορέας μπορεί να λειτουργήσει συνεπικουρικά ως προς τον τομέα της προώθησης προϊόντων (μέσω ηλεκτρονικού δημοπρατηρίου) και των εξαγωγών.

- Τα κριτήρια που θα πρέπει να λάβει ένας επενδυτής ή ακόμη και ένας αγρότης για τη συγκεκριμένη καλλιέργεια θα μπορούσαν να συνοψιστούν στα ακόλουθα: απαιτήσεις καλλιέργειας (νερό, θρεπτικά στοιχεία, κλιματικές συνθήκες), κόστος εγκατάστασης, εργατικό κόστος, απαραίτητος εξοπλισμός, πολυετή αναμονή για παραγωγή, παροχή αξιόπιστης συμβουλευτικής στήριξης σε όλα τα στάδια της καλλιέργειας, διάθεση της παραγωγής (αγορά), δυνατότητα μεταποίησης του προϊόντος, ανταγωνιστικότητά του στην παγκόσμια αγορά και το σπουδαιότερο εξασφάλιση βέλτιστης τιμής.
- Η Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση (Research and Innovation Strategy for Smart Specialization-RIS3) είναι μια στρατηγική προσέγγιση για την οικονομική ανάπτυξη, μέσω στοχοθετημένης υποστήριξης προς την έρευνα και την καινοτομία. Περιλαμβάνει μεταξύ άλλων τον εντοπισμό του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, τον καθορισμό στρατηγικών προτεραιοτήτων και τη χρήση έξυπνων πολιτικών για μεγιστοποίηση του δυναμικού ανάπτυξης της περιφέρειας. Οι περισσότεροι ερωτηθέντες της συγκεκριμένης ομάδας μελέτης στόχου απάντησαν ότι η ανωτέρω στρατηγική μπορεί να ενθαρρύνει τέτοιου είδους επενδύσεις, κυρίως μέσα από συλλογικούς φορείς (ομάδες παραγωγών) καθώς πρόκειται για ένα φυτό, το οποίο παράγει προϊόντα υψηλής διατροφικής αξίας και καλύπτει τη νούμερο ένα επιλογή της συγκεκριμένης στρατηγικής, τον αγροδιατροφικό τομέα. Στη συγκεκριμένη ερώτηση υπήρξαν και αρνητικές απαντήσεις, καθώς υποστηρίχθηκε ότι μέχρι σήμερα δεν έχει προκηρυχθεί οτιδήποτε από την Περιφέρεια και ακόμη σημειώθηκε ότι θα πρέπει να προκύπτει από την ανωτέρω Στρατηγική ότι η υπόψη καλλιέργεια αποτελεί για την Περιφέρεια Θεσσαλίας το ανταγωνιστικό της πλεονέκτημα.

- Εναλλακτικές - καινοτόμες προτάσεις που θα μπορούσαν να υλοποιηθούν στις ελληνικές περιφέρειες παρουσιάστηκαν αρκετές και αυτό αποδίδεται στις εξαιρετικές εδαφοκλιματικές συνθήκες που επικρατούν στη χώρα μας. Καινοτομία δεν σημαίνει απαραίτητα νέο προϊόν αλλά και μια αναδιοργάνωση ή/και μια εφαρμογή μιας νέας διαδικασίας σε ένα υφιστάμενο. Όλοι οι ερωτηθέντες συνέκλιναν ως προς τις απαντήσεις τους και εστίασαν σε προτάσεις που σχετίζονται με τον αγροδιατροφικό τομέα (φρούτα, λαχανικά βαθιάς και άμεσης κατάψυξης, ξηροί καρποί τυποποιημένοι), καθώς αποτελεί την νούμερο ένα επιλογή της Περιφέρειας Θεσσαλίας, τις επενδύσεις στον τουρισμό αλλά και προτάσεις που αφορούν την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας (ζωοτροφές). Επισημάνθηκε ως προτεραιότητα σε οποιαδήποτε μορφή επένδυσης ο σεβασμός στο περιβάλλον.
- Η συμβολή των κρατικών φορέων σε τέτοιου είδους επενδύσεις επικεντρώνεται στο ερευνητικό πεδίο, στην εργαστηριακή έρευνα και σε θέματα τεχνογνωσίας. Επίσης, τονίστηκε από πολλούς ότι ο κρατικός φορέας θα πρέπει να λειτουργεί επικουρικά προς τους ιδιώτες επιχειρηματίες ή καλλιεργητές και να συμβάλλει στην όσο καλύτερη ενημέρωση, οργάνωση και προώθηση των προϊόντων στο εξωτερικό (εξαγωγές), όπως με τη δημιουργία ενός ηλεκτρονικού δημοπρατηρίου. Επισημάνθηκε σχεδόν από όλους τους ερωτηθέντες η αναγκαιότητα άρσης της γραφειοκρατίας, η οποία αποτελεί τροχοπέδη σε κάθε είδους επενδυτική δραστηριότητα ακόμη και ερευνητική, καθώς και η σταθερότητα σε οικονομικά και φορολογικά θέματα.
- Ως προς τη συνεργασία μεταξύ ιδιωτικών και κρατικών φορέων φυσικά και δύναται να επιτευχθεί αλλά σε κάθε περίπτωση οι ρόλοι είναι διακριτοί. Ο ιδιώτης/επενδυτής επιχειρείν και το κράτος, ως συλλογικό όργανο, συμβάλλει μέσω της τεχνογνωσίας, της εφαρμογής επενδυτικών εθνικών ή και διεθνών προγραμμάτων (επενδυτική πολιτική) στην επιτυχία κάθε επενδυτικού εγχειρήματος. Συνεπώς, η συνέργεια και η αλληλοσυμπλήρωση από τους κρατικούς φορείς κρίνονται αναγκαίες σε κάθε βήμα/στόχο της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.
- Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων της ομάδας στόχου μελέτης διατείνεται ότι οι περισσότερες θέσεις εργασίας δύνανται να δημιουργηθούν κυρίως στον τομέα της μεταποίησης του προϊόντος. Υποστηρίχθηκε και η άποψη ότι θέσεις εργασίας δημιουργούνται στο κομμάτι της καλλιέργειας, ιδιαίτερα από εξειδικευμένο

επιστημονικό δυναμικό, από εξειδικευμένους εργάτες στο κομμάτι μεταφοράς της τεχνογνωσίας και από ανειδίκευτους εργάτες (στον αγρό).

- Η βιωσιμότητα της συγκεκριμένης επένδυσης εξαρτάται, σύμφωνα με τους ερωτηθέντες, από το κρίσιμο μέγεθος της καλλιέργειας και από τη βέλτιστη οργάνωση προώθησης του προϊόντος. Αν η συγκεκριμένη καλλιέργεια παραμείνει σε μικρή κλίμακα τότε αναπόφευκτα διακυβεύεται το όλο εγχείρημα. Επισημαίνεται από ερευνητή/επιστημονικό δυναμικό της συγκεκριμένης καλλιέργειας ότι η επένδυση που επιχειρείται από τη συγκεκριμένη εταιρεία 'Ιπποφάες Ελλάς' δεν έχει μέχρι σήμερα ανταγωνιστές, διότι παράγεται προϊόν πολύ υψηλής διατροφικής ποιότητας και είναι εξασφαλισμένη η αγορά του.
- Οι τοπικές κοινωνίες διατηρούν μια τάση επιφυλακτικότητας ενδεχομένως και ενδοιασμού ως προς τις νέες καλλιέργειες. Διαπιστώνεται ότι δεν είναι ιδιαίτερα δεκτικές σε επενδύσεις που παρουσιάζουν υψηλό κόστος επένδυσης, ίσως και λόγω της οικονομικής συγκυρίας που επικρατεί στη χώρα μας και επιπλέον δεν γνωρίζουν το μέγεθος του κέρδους. Τέλος, επισημαίνεται η έλλειψη ενημέρωσης από κάθε αρμόδιο φορέα, ιδιαίτερα κρατικό.
- Η πλειονότητα των ερωτηθέντων υποστηρίζουν ότι τα τελευταία χρόνια λόγω της οικονομικής κρίσης διαφαίνεται μια «ανθεκτικότητα» του αγροτικού χώρου ως τόπου καταφυγής και ευκαιριών απασχόλησης (γεωργία, αγροτική επιχειρηματικότητα). Η αγροτική κοινότητα και η ενίσχυση των κοινωνικών δικτύων παρέχουν καλύτερο επίπεδο ποιότητας ζωής και χαμηλού κόστους διαβίωσης. Εξάλλου, στο πλαίσιο των στόχων της ΚΑΠ για την αγροτική ανάπτυξη της νέας προγραμματικής περιόδου 2014-2020 επιχειρείται μεταξύ άλλων προώθηση της καινοτομίας, αναδιάρθρωση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και δημιουργία μικρών επιχειρήσεων. Σημειώνεται ότι η έντονη αίσθηση του ανήκειν, της αγροτικής ιδιοκτησίας και η διατήρηση γενικότερα με τον τόπο καταγωγής δημιουργούν αμυδρές τάσεις επιστροφής των νέων προς την ύπαιθρο, όπου εξασφαλίζεται ένα ασφαλές έστω και ελάχιστο εισόδημα σε περιόδους οικονομικής κρίσης, όπου τα αστικά κέντρα πλήττονται ιδιαίτερα.

Κεφάλαιο 6: Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η παρούσα εργασία επικεντρώθηκε στην ανάλυση της Έξυπνης Εξειδίκευσης, μια στρατηγική προσέγγιση οικονομικής ανάπτυξης, βασισμένη στη στοχευμένη υποστήριξη της Έρευνας και της Καινοτομίας. Γενικότερα, η Έξυπνη Εξειδίκευση περιλαμβάνει μια διαδικασία ανάπτυξης ενός οράματος, την ανάδειξη του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, τον καθορισμό των στρατηγικών προτεραιοτήτων και την αξιοποίηση των έξυπνων πολιτικών για τη μεγιστοποίηση του δυναμικού ανάπτυξης κάθε Περιφέρειας με βάση τη γνώση, ώστε να αναδειχθούν οι ευκαιρίες της αγοράς στις νέες αλυσίδες αξίας.

Στόχος της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης είναι να καταστεί η καινοτομία προτεραιότητα για όλες τις Περιφέρειες, να επικεντρωθούν οι επενδύσεις σε συγκεκριμένους τομείς και να αναπτυχθούν συνέργειες, να γίνουν οι Περιφέρειες πιο ανταγωνιστικές στις διεθνείς αγορές, να συσσωρευτεί μια κρίσιμη μάζα πόρων και να προωθηθεί η μεταφορά γνώσης και η τεχνολογική διαφοροποίηση. Αναδείχθηκε ότι η Περιφερειακή Στρατηγική Καινοτομίας της Θεσσαλίας με βάση τις αρχές της Έξυπνης εξειδίκευσης θα πρέπει να εστιάσει σε δύο κύριους πυλώνες, το αγροδιατροφικό σύμπλεγμα και τον κλάδο του μετάλλου-δομικών υλικών.

Τα τελευταία χρόνια η καλλιέργεια του ιπποφαούς έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον πολλών καλλιεργητών ως μια νέα εναλλακτική καλλιέργεια, όπου οι ποικίλες χρήσεις του φυτού και των προϊόντων το καθιστούν αρκετά προσοδοφόρο. Τεκμαίρεται από την ανάλυση ότι οι δυνατότητες για εμπορική εκμετάλλευσή του είναι τεράστιες, ενώ συγχρόνως θεωρείται από πολλούς ως η νέα τάση στον τομέα των τροφίμων με ευεργετικές συνέπειες για την ανθρώπινη υγεία. Αδιαμφισβήτητα, ανταποκρίνεται στον πρώτο πυλώνα ανάπτυξης για την Περιφέρεια Θεσσαλίας, το αγροδιατροφικό σύμπλεγμα και δύναται να λύσει πολλά προβλήματα στο γεωργικό και μετέπειτα στον μεταποιητικό τομέα (απασχόληση, υψηλό εισόδημα, δημιουργία νέων επιχειρήσεων) και ειδικότερα σε περιοχές όπου οι παραδοσιακές καλλιέργειες δεν έχουν πλέον μεγάλες προοπτικές ανάπτυξης. Αναδεικνύεται ως μια νέα δυναμική καλλιέργεια, η οποία αν επεκταθεί σε μεγάλη κλίμακα θα προσφέρει σημαντικό

εισόδημα και παράλληλα θα συμβάλλει στη δημιουργία συμπληρωματικών επιχειρήσεων, τονώνοντας την τοπική οικονομία της περιοχής.

Συνάγεται από την ανάλυση της παρούσας εργασίας ότι η κινητοποίηση και η συνεργασία/συνέργεια όλων των αρμόδιων ομάδων φορέων του περιφερειακού συστήματος καινοτομίας είναι όχι μόνο επιθυμητή αλλά και αναγκαία για τον προσδιορισμό ενός συγκεκριμένου συνόλου περιφερειακών ειδικοτήτων και την ανάπτυξη ενός κοινού οράματος και προτεραιοτήτων για την Περιφέρεια Θεσσαλίας. Οι υπεύθυνοι χάραξης εθνικών και περιφερειακών πολιτικών δύνανται να συγκεράσουν τις απόψεις των περιφερειακών επιχειρήσεων και επιχειρηματικών, των μελών του ακαδημαϊκού και ερευνητικού χώρου, της τοπικής αυτοδιοίκησης καθώς και μελών της κοινωνίας των πολιτών, ώστε να εκπονηθούν πολιτικές οι οποίες θα ενισχύουν την επιχειρηματική ανακάλυψη περιφερειακών πεδίων καινοτομίας.

Συμπερασματικά, οι εθνικές και περιφερειακές αρχές της ΕΕ συντελούν στην εκπόνηση Στρατηγικών Έξυπνης Εξειδίκευσης και αναδεικνύουν καινοτόμες επιχειρηματικές ιδέες, οι οποίες εάν συνδυαστούν με τους πόρους που διατίθενται από τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία μπορούν να συμβάλλουν αποτελεσματικά στη δυναμική και γενικότερα ανάπτυξη μιας περιοχής, προσδίδοντας προστιθέμενη αξία τόσο στις δημόσιες όσο και τις ιδιωτικές επενδύσεις.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας Π1: Βασικοί Δείκτες Έξυπνης Ανάπτυξης: Η Θεσσαλία σε σχέση με την Ελλάδα και την Ευρώπη (Πηγή: Eurostat).

<u>ΔΕΙΚΤΗΣ</u>	<u>ΘΕΣΣΑΛΙΑ</u>	<u>ΕΛΛΑΔΑ</u>	<u>ΕΕ-28</u>
ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΕ ΚΛΑΔΟΥΣ ΕΝΤΑΣΗΣ ΓΝΩΣΗΣ (ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ ΤΩΝ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ-2012)			
ΚΛΑΔΟΙ ΥΨΗΛΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ	0,70	2,20	3,80
ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ ΥΨΗΛΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ	0,00	0,40	1,11
ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ ΧΑΜΗΛΗΣ & ΜΕΣΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ	8,00	8,30	10,10
ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ (ΣΥΝΟΛΟ)	9,10	9,60	15,70
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	25,20	13,20	5,30
ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΕΝΤΑΣΗΣ ΓΝΩΣΗΣ	0,70	1,80	2,70
ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ (ΣΥΝΟΛΟ)	58,70	70,40	69,50
ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΙ ΠΟΡΟΙ ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ (ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ -2012)	20,6	23,6	30,3
ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ Ε&Α ΑΝΑ ΤΟΜΕΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ (ΠΗΑ)-2011 ΣΥΝΟΛΟ	1 070	24 674	1 628 127
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	16	4 021	742 583
ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ	167	4 370	203 870
ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	886	16 068	662 518
ΜΗ ΚΕΡΑΟΣΚΟΠΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ	1	216	19 157
ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ Ε&Α ΑΝΑ ΤΟΜΕΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ (ΠΛΗΘΟΣ)-2011 ΣΥΝΟΛΟ	2 392	45 239	2 545 346
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	32	5 858	931 716
ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ	324	6 094	254 883
ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	2 035	32 842	1 332 853
ΜΗ ΚΕΡΑΟΣΚΟΠΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ	1	445	25 893
ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΑ ΕΥΡΕΣΙΤΕΧΝΙΑΣ ΣΤΟ ΕΡΟ			
ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΝΑ ΕΚΑΤ. ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ-2009	1,36	8,30	111,42
ΣΥΝΟΛΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΓΙΑ Ε&Α (GERD)			
ΕΥΡΩ ΑΝΑ ΚΑΤΟΙΚΟ-2011	57,80	125,10	512,40
ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ-2011	0,44	0,67	2,04
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	0,01	0,23	1,14
ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ	0,12	0,16	0,25

ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	0,30	0,27	0,41
ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ (TSDSC440)			
% ΑΤΟΜΩΝ ΗΛΙΚΙΑΣ 25-64 ΠΟΥ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΑΝ ΚΑΠΟΙΟΥ ΕΙΔΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΟΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΜΗΝΑ	2,90	2,90	9,00
ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΜΕ ΕΥΡΥΖΩΝΙΚΗ ΣΥΝΔΕΣΗ %-2013 (ΒΟΡΕΙΑ ΕΛΛΑΔΑ ΑΝΤΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ)	50	55	76
ΤΑΧΥΤΗΤΑ ΕΥΡΥΖΩΝΙΚΩΝ ΣΥΝΔΕΣΕΩΝ % ΣΥΝΔΕΣΕΩΝ ΜΕ ΤΑΧΥΤΗΤΑ>30ΜΒΡS- DEC 2012	0,00	0,10	14,80
ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΕΙ ΠΟΤΕ Η/Υ %-2013 (ΒΟΡΕΙΑ ΕΛΛΑΔΑ ΑΝΤΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ)	37	36	21

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ 1⁶:

1. Πώς αποφασίσατε να ασχοληθείτε με τη συγκεκριμένη επενδυτική δραστηριότητα;
2. Ποια κριτήρια λάβατε υπόψη, ώστε να επενδύσετε σ' αυτό το είδος δραστηριότητας;
3. Πρόκειται για οργανωμένη ιδιωτική πρωτοβουλία ή υποκινηθήκατε από κάποιον φορέα; Αν ναι και ποιον;
4. Γνωρίζετε τη στρατηγική 2020 καθώς και τη Στρατηγική της Έξυπνης Εξειδίκευσης στην Περιφέρεια Θεσσαλίας (RIS3);
5. Υπήρξαν εναλλακτικές- καινοτόμες προτάσεις για άλλο είδος επένδυσης; Πώς καταλήξατε στη συγκεκριμένη επένδυση;
6. Έχετε λάβει χρηματοδότηση για τη συγκεκριμένη επένδυση, καθώς πρόκειται για ακριβή καλλιέργεια;
7. Η επένδυσή σας τι εμβέλεια (χαρακτήρα) έχει;
8. Γνωρίζετε εάν έχουν αναπτυχθεί παρόμοιες επενδυτικές δραστηριότητες είτε στην Ελλάδα είτε στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Ευρώπης ή γενικότερα της Ευρώπης; Υπάρχει καταγεγραμμένη επιτυχής εμπειρία άλλων επενδυτών;
9. Έχετε συνεργαστεί με φορείς τοπικούς, κρατικούς ή ακόμη και του εξωτερικού και ποιους;
10. Για ποιο λόγο επιλέχθηκε η περιοχή της Καρδίτσας για τη συγκεκριμένη επένδυση; Υπάρχουν άλλες περιοχές ή περιφέρειες που μπορούν να δεχθούν τη συγκεκριμένη επένδυση;
11. Πόσες θέσεις εργασίας δημιουργήθηκαν ή θα δημιουργηθούν;
12. Ποια τα έσοδα για έναν αγρότη αλλά ακόμη και για έναν επενδυτή;
13. Πώς κρίνετε τη βιωσιμότητα της επένδυσης;
14. Υπάρχουν παράγοντες που λειτουργούν ανασχετικά στη βιωσιμότητα αυτού του εγχειρήματος;
15. Ποια είναι τα επόμενα βήματα της επένδυσής σας;
16. Η τοπική κοινωνία στηρίζει την προσπάθειά σας;
17. Διαπιστώνετε τάσεις επιστροφής των νέων προς την ύπαιθρο χώρα;

---

⁶ Το ερωτηματολόγιο απευθύνθηκε σε άτομα της εταιρίας 'Ιπποφάεξ Ελλάς', Γενικό Διευθυντή της Ομάδας παραγωγών 'Ιπποφάεξ Ελλάς', επιστημονικούς συνεργάτες του Γεωπονικού Κέντρου 'NewAgroSolutions, μέλη της Εταιρείας παροχής υπηρεσιών πώλησης και εμπορίας (sales/marketing) αγροτικών προϊόντων 'ProSales' και επενδυτές.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ 2⁷:

1. Πιστεύετε ότι η συγκεκριμένη επένδυση (του ιπποφαούς) μπορεί να αλλάξει τη φυσιογνωμία της περιοχής;
2. Πιστεύετε ότι η συγκεκριμένη επένδυση είναι μια ιδιωτική πρωτοβουλία ή δύναται να προωθηθεί και από κάποιο κρατικό φορέα;
3. Ποια κριτήρια πρέπει να λάβει ένας επενδυτής ή ακόμη και ένας αγρότης ώστε να ασχοληθεί δυναμικά με τη συγκεκριμένη επένδυση;
4. Η Στρατηγική της Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3) μπορεί να ενθαρρύνει τέτοιου ή ανάλογου είδους επενδύσεις;
5. Υπάρχουν εναλλακτικές - καινοτόμες προτάσεις για άλλο είδος επένδυσης στον ελλαδικό χώρο, που θα άλλαζαν τη φυσιογνωμία των περιοχών- περιφερειών και θα προκαλούσαν άνοδο του κκΑΕΠ;
6. Ποια η συμβολή των κρατικών φορέων σ' αυτού του είδους τις επενδύσεις (π.χ. Πανεπιστημίων, Υπουργείων, κ.ά);
7. Δύναται να επιτευχθεί συνεργασία ιδιωτικών και κρατικών φορέων;
8. Δημιουργούνται θέσεις εργασίας από τέτοιου είδους επενδύσεις;
9. Ποια πιστεύετε ότι μπορεί να είναι η βιωσιμότητα αυτού του είδους επένδυσης;
10. Οι τοπικές κοινωνίες στηρίζουν αυτού του είδους τις επενδύσεις;
11. Διαπιστώνετε τάσεις επιστροφής των νέων προς την ύπαιθρο χώρα;

---

⁷Το ερωτηματολόγιο απευθύνθηκε σε άτομα της Ανώτατης Εκπαίδευσης, της Περιφέρειας, των Τραπεζών, των Ιδιωτικών Επιχειρήσεων και μελών της τοπικής κοινωνίας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αθανασόπουλος Γ. Κων., (1992), *Περιφερειακή Διοίκηση και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, τόμος Α΄, Β΄ έκδοση, Αθήνα.

Ανθοπούλου, Θ. και Πέτρου, Μ., (2015), «Όψεις της κρίσης και της επιστροφής στον αγροτικό χώρο: Η συζήτηση για την αγροτική ανθεκτικότητα», *Αειχώρος*, 20:96-121.

Βλιάμος, Σ.Ι. (1988), *Οι Βιομηχανικές Περιοχές και η Βιομηχανική Περιφερειακή Πολιτική στην Ελλάδα*, Έκδοση Ελληνικής Τράπεζας Βιομηχανικής Ανάπτυξης, Αθήνα

Γάτσιος Κ., (2008), *Ιπποφαές: Το πολυδύναμο φυτό του μέλλοντος*, Αθήναι: Εκδόσεις Αγρότυπος ΑΕ.

Δαουτόπουλος Γ., (2006), *Κοινωνιολογία του Συνεργατισμού*, Θεσσαλονίκη, Έκδοση του Ιδίου.

Δαουτόπουλος Γ., (2012), *Το Ιπποφαές και η Καλλιέργειά του*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζυγός.

Δελής Γ. Κων., (1980), *Θεωρία Οικονομικού Προγραμματισμού*, Τεύχος Πρώτο, Β΄ Έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα.

ΕΘΙΑΓΕ, Τεύχος 46, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2011.

Επιτροπή Ευρωπαϊκή, (2010), "ΕΥΡΩΠΗ 2020: στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη: ανακοίνωση της Επιτροπής".

Ευρωπαϊκή Ένωση (1957), Η Συνθήκη της Ρώμης, Ιδρυτική Συνθήκη, Ρώμη, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0023>

Ευρωπαϊκή Ένωση (1992), Η Συνθήκη του Μάαστριχτ, Λουξεμβούργο, https://europa.eu/europeanunion/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_el.pdf

Ευρωπαϊκή Ένωση (2007), Η Συνθήκη της Λισαβόνας, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/el/ec/97689.pdf

- Ευρωπαϊκή Ένωση (2012), Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2010), Εμβληματική Πρωτοβουλία στο Πλαίσιο της Στρατηγικής Ευρώπη 2020 Ένωση Καινοτομίας, COM (2010) 546 τελικό.
- Ζαφειρίδης Ι., (2015), Διπλωματική Εργασία, «Επίδραση της ποικιλίας και περιοχής καλλιέργειας στην ανάπτυξη και φυσιολογία νεαρών φυτών Ιπποφαούς», Τμήμα Γεωπονίας Φυτικής Παραγωγής και Αγροτικού Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
- Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ., 2015. *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/5826>.
- Κομνηνός Ν., Σεφερτζή Ελ., «Εξυπνη εξειδίκευση στην Ελλάδα 2014-2020, Στρατηγικές για έρευνα, καινοτομία και παραγωγική ανανέωση», Πολυτεχνική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Κόνσολας Ι. Νίκ., (1997), *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Κωνσταντινίδης Γ., Μυλωνά Ιφ. και Τσαντόπουλος Γ., (2009), "Μεθοδολογικός πλουραλισμός στη σύγχρονη οικονομική και κοινωνική έρευνα." *Επιθεώρηση Οικονομικών Επιστημών*, (16).
- Μαγουλάς Κ. και Βλιάμος Σ. (2008), *Περιβάλλον - Πολιτισμός – Τουρισμός – Περιφερειακή Ανάπτυξη*. Περιφερειακή Τοπική Ανάπτυξη, Υπουργείο Εθνική Παιδείας και Θρησκευμάτων.
- McCann Ph., (2016), *Αστική και Περιφερειακή οικονομική*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Κριτική, εισαγωγή-επιμέλεια Δ. Σκούρας, Αθήνα.
- Ορισμός Προτεραιοτήτων για τη RIS3 στην Περιφέρεια Θεσσαλίας, (2014), 1-6. Ανακτήθηκε από: http://liaison.uth.gr/attachments/2014/114-20140109-RIS3THES-Priorities_Final.pdf
- Παγκόσμιο Συνέδριο 5^ο, (2011), *Developing Seabuckthorn: For the Harmonious Ecosystem and Healthy Life*, Κίνα.

- Παπαδασκαλόπουλος Δ. Αθ. και Χριστοφάκης Σ. Μ., (2005), “Ελληνική Περιφερειακή Πολιτική: Διαχρονική εξέλιξη, ισχύον πλαίσιο και προοπτικές”, στο: Σακελλαρόπουλος Θεόδωρος (επιμέλεια), *Οικονομία και Πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Τόμος Α΄, Τρίτη Έκδοση, εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα, 324-345.
- Παπαδασκαλόπουλος Δ. Αθ. και Χριστοφάκης Σ. Μ., (2009), *Περιφερειακός Προγραμματισμός*, Β΄ Βελτιωμένη Έκδοση, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Παπαδασκαλόπουλος Δ. Αθ. και Χριστοφάκης Σ. Μ., (2016), *Περιφερειακός Προγραμματισμός και Αναπτυξιακός Σχεδιασμός*, κεφ. 3, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2016.
- Παπαδασκαλόπουλος Δ. Αθ., (1998), *Ελληνική Περιφερειακή Πολιτική*, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Παυλόπουλος, Παν., (1977), *Θεωρία Οικονομικής Πολιτικής*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 1980, 1-39.
- Περιφερειακή Στρατηγική Καινοτομίας Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Θεσσαλίας για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, (2015). Ανακτήθηκε από: http://www.thessaly.gov.gr/data/ris3/01_%CE%A3%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%88%CE%BE%CF%85%CF%80%CE%BD%CE%B7%CF%82%20%CE%95%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%CF%82%20%CE%98%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf.
- Πετράκος, Γ. Κ., Ψυχάρης Γ. και Καλλιώρας Δημ., (2015), "Regional inequalities in the EU new member-states", *ΤΟΠΟΣ: Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών*.
- Πετράκος Γ. και Ψυχάρης Γ. (2016), *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 213-219, 481-483.
- Πέτρου Μ. και Κουτσού Στ., (2014), “Ανάμεσα στην πόλη και το χωράφι. Διερευνώντας το κοινωνικό –επαγγελματικό προφίλ των νέων αγροτών”, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 143 Β΄, 3-32.
- Πολύζος Σ., (2011), *Περιφερειακή Ανάπτυξη*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, κεφ. 1., 19-60.
- Ρέππας Α. Παν., (1991), *Οικονομική Ανάπτυξη, Θεωρίες και Στρατηγικές*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

- Σιάρδος, Γ., (1997), *Μεθοδολογία Αγροτικής Κοινωνιολογικής Έρευνας*, Εκδόσεις Ζήτη, Θεσσαλονίκη.
- Σκούντζος Α. Θεόδωρος, (1992), *Οικονομικός Προγραμματισμός*, εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα.
- Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση Περιφέρειας Θεσσαλίας 2020. Ανακτήθηκε από: http://www.thessaly.gov.gr/data/ris3/ris3_thessaly_sum.pdf.
- Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση Περιφέρειας Θεσσαλίας 2020. Ανακτήθηκε από: http://www.thessaly.gov.gr/data/ris3/ris3_thessaly_sum.pdf.
- Στρατηγική Ευρώπη 2020 (2010), Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη, https://www.espa.gr/elibrary/EE_2020.pdf.
- Στρουμπούλης, Σπ, (2013), Πτυχιακή Εργασία, "Το ιπποφάες και η καλλιέργειά του", Τμήμα Βιολογικών Θερμοκηπιακών Καλλιεργειών και Ανθοκομίας, ΤΕΙ Καλαμάτας, Καλαμάτα.
- Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2011, Γενική Δ/ση Φυτικής Παραγωγής, Δ/ση ΠΑΠ-Φυτών Μεγάλης Καλλιέργειας, Αρωματικά-Φαρμακευτικά Φυτά, Ιπποφάες, 2^η Έκδοση.
- Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας (ΥΠΑΝΑ), (2014), "Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης 2014-2020", Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών (ΥΠΟΙΟ), (2006), "Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007-2013", Αθήνα, Οκτώβριος.
- Φερόνας Αν. (2013), «Η Κοινωνική Διάσταση της 'Ευρώπης 2020': Ρητορική και Πραγματικότητα», *Κοινωνική Πολιτική*, 1:65-88.
- Χριστοφάκης Σ. Μαν., (2001), *Τοπική Ανάπτυξη και Περιφερειακή Πολιτική*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Χριστοφάκης Σ. Μαν., (2007), *Μεταφορές και Περιφερειακή Ανάπτυξη: Η Πολιτική Υποδομών Μεταφορών*, εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα.
- Χριστοφόρου Ασημ., (2017), «Περιφερειακή Ανάπτυξη και Διαρθρωτικές Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης», πρώτος κύκλος, ενότητα: περιφερειακή πολιτική- μια σύντομη ματιά, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2^η και 3^η διάλεξη.

Ξεγλώσση

- Annoni, P. and Dijkstra, L., (2013), *EU Regional Competitiveness Index – RCI 2013*. JRC Scientific and Policy Reports. Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- Barca Fabrizio, (2009), *Agenda for a Reformed Cohesion Policy*. European Communities.
- Bowling, M. and Veloso M., (2002) "Multiagent learning using a variable learning rate." *Artificial Intelligence* 136 (2), 215-250.
- Colapinto, Cinzia, and Colin Porlezza, (2012), "Innovation in creative industries: from the quadruple helix model to the systems theory." *Journal of the Knowledge Economy* 3.4, 343-353.
- Camagni R. and Capello R., (2012), "Regional innovation patterns and the EU regional policy reform: Towards smart innovation policies", Paper presented at the 52° ERSA Conference in Bratislava, 21-24 August 2012.
- Cappelen, A., Castellacci, F., Fagerberg, J., & Verspagen, B. (2003), "The impact of EU regional support on growth and convergence in the European Union", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 41(4), 621-644.
- Carayannis, E. G., and Campbell D. FJ., (2012), "Mode 3 knowledge production in quadruple helix innovation systems." *Mode 3 Knowledge Production in Quadruple Helix Innovation Systems*. Springer New York, 1-63.
- Cassell, C. and Symon G. (1995), "Qualitative methods in organizational research." *Psycritiques* 40 (9), 912.
- Centre for Strategy and Competitiveness, (2011), *Smart specialisation in Europe: European Specialisation Data by Region*, Stockholm School of Economics.
- Copeland, P. and Daly, M. (2012). "Varieties of Poverty Reduction: Inserting the poverty and social exclusion target into Europe 2020", in *Journal of European Social Policy*, Vol. 22(3), 273-287.
- Crepaldi, C., Barbieri, D., Boccagni, P., Naaf, S. and Pesce, F., (2010), *EU Cooperation in the Field of Social Inclusion: Final Report*, Brussels: European Parliament. Available from: http://www.europarl.it/ressource/static/files/EU_cooperation_social_exclusion.pdf.

- Daly, M. (2010). "Assessing the EU Approach to Combating Poverty and Social Exclusion in the Last Decade". In Marlier, Eric/ Natali, David (eds.), *Europe 2020 Towards a More Social EU?* Brussels: PIE Peter Lang, 143-162.
- Del Bo Ch., Florio M., Sirtori E., and Vignetti S., (2011), *Additionality and Regional Development: Are EU Structural Funds Complements or Substitutes of National Public Finance?*, Working Paper N. 01/2011, Centre for Industrial Studies, Milan.
- Dirk A., (2010), "Regional policy, an integrated approach, A 360°", *European Union Regional Policy, Panorama inforegio* 34, 4-5, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag34/mag34_en.pdf.
- European Commission (EC), (2012), *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialization (RIS3)*, European Commission, DG Regio.
- European Commission, (2011), *National/Regional Innovation Strategies for Smart Specialization, Cohesion Policy 2014-2020*.
- Farole T., Rodríguez-Pose A., Storper M., (2011), "Cohesion Policy in the European Union: Growth, Geography, Institutions", *JCMS: Journal of Common Market Studies* 49,(5), 1089-1111.
- Fowler F. and Mangione T., (1990), "Standardized Survey Interviewing, Minimizing Interviewer-Related Error", *Applied Social Research Methods Series*, Volume 18, London: Sage Publications.
- Frazer H. and Marlier, E. (2010), *Strengthening Social Inclusion in the Europe 2020 Strategy by Learning from the Past*. In Marlier, Eric/ Natali, David (eds.), *Europe 2020 Towards a More Social EU?* Brussels: PIE Peter Lang, 225-252.
- Frazer, H. and Marlier, E. (2012). *Assessment of Progress Towards the Europe 2020 Social Inclusion Objectives. Main Findings and Suggestions on the Way Forward*, EU Network of Independent Experts on Social Inclusion.
- Getting started with the RIS Key, (2013). Ανακτήθηκε από: <http://liaison.uth.gr/attachments/2013/61-ris3key.pdf>.
- Gkartzios, M., (2013), "Leaving Athens': Narratives of counter urbanisation in times of crisis". *Journal of Rural Studies*, 32:158-167.
- Hagen T. and Mohl Ph., (2008) "Which is the Right Dose of EU Cohesion Policy for Economic Growth?", *Discussion Paper No. 08-104*, ZEW.

- Iacobucci D.,(2014), "Designing and implementing a smart specialisation strategy at regional level: Some open questions." *Scienze Regionali*.
- Komninos, N., Tsamis, A., (2007), "The System of Innovation in Greece: Structural asymmetries and policy failure", *International Journal of Innovation and Regional Development, No 1*.
- Konsolas, N., (1993),*Regional prospects in Greece: a GREMI-EEC research project, national report*. Regional Development Institute.
- Li, Thomas S.C. and W. R. Schroeder, (1996), "Sea buckthorn (*Hippophae rhamnoides* L.): a multipurpose plant." *HortTechnology*6 (4), 370-380.
- Martins Rui M., (1986), *An Organisational Approach to Regional Planning*, Gower Publishing Company, England and USA.
- McCann, P. and Ortega-Argilés O., (2014), "The role of the smart specialisation agenda in a reformed EU cohesion policy." *Scienze Regionali*.
- Mendez C., Bachtler J., Wislade F., (2011), "Setting the stage for the reform of cohesion policy after 2013", *EPRC Policy Research Paper 77*.
- Naldi, L., Nilsson, P., Westlund, H., & Wixe, S. (2015), "What is smart rural development?", *Journal of rural studies*, 40, 90-101.
- Natali, D. (2011). "Europe 2020: Is the Social Dimension Still Important?", in *Perspectives on Europe*, Volume 41, Issue 2, Council for European Studies.
- OECD (2011), *Regions and Innovation Policy*, OECD Reviews of Regional Innovation, OECD. Publishing: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264097803-en>.
- OECD, (2011),*Regions and Innovation Policy*. OECD Regional Studies on Innovation. Paris: OECD Publishing.
- Reid, A., Komninos, N., Jorge-A., Sanchez-P. & Tsanakas, P. (2012), 'RIS3 Regional Assessment: Thessaly'.
- Social Protection Committee, (2009). *Growth, Jobs and Social Progress in the EU: A contribution to the evaluation of the social dimension of the Lisbon Strategy*, Brussels: European Commission. Available from: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=3898&langId=en>.
- Sternthal B. and Tybout A. M. (2001), στο: D. Iacobucci (επιμ.) *Kellogg on Marketing*, New York: John Wiley and Sons, 21.

- Stillwell, F., (1972), *Regional Economic Policy*, MacMillan Studies in Economics.
- Stouthamer-Loeber M., van Kammen W. B.,(1995) *Data Collection and Management: A Practical Guide*, Applied Social Research Methods Series, 39, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Tödting, F. and Tripl, M., (2005), "One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach", *Research Policy*, 34: 1203-1219.
- United Nations, (2008), *Spatial Planning, Key Instrument for Development and Effective Governance with special reference to Countries in Transition*, United Nations – Economic Commission for Europe, New York and Geneva.
- Wells W. D., (1977) "Group interviewing", στο: Ferber R. (επιμ.), *Handbook of Marketing*, New York: McGraw-Hill, 2-133.
- Yin P. (1993) *Applications of Case Study Research*, Applied Social Research Methods Series, Volume 34, London: Sage Publications.
- Zeitlin J., (2010), "Towards a stronger OMC in a more social Europe 2020: A new governance architecture for EU policy coordination." *Europe 2020*: 253-273.
- Zikmund W. G., (2003), *Business Research Methods*, Mason: Thomson South-Western.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ:

http://ec.europa.eu/regional_policy/el/faq/#3

https://europa.eu/european-union/about-eu/money/expenditure_el

<http://hippophae.net>

<http://greenagenda.gr/27405/>